

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

І. В. Іваній

ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

Суми 2017

І. В. ІВАНІЙ

**ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ**

Навчально-методичний посібник

Суми, 2017

УДК 37.018.2:796.011
ББК 74.200.544я723
І-18

Рекомендується вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
Протокол № 15 від 19.06. 2017 р.

Рецензенти:

Бірюк Л. Я., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Томенко О. А., доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, завідувач кафедри теорії та методики фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Сергієнко В. М., доктор наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичного виховання та спорту Сумського державного університету

Іваній І.В.

І-18

Основи професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту: навч.-метод. посібник / І. В. Іваній. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2016. – 196 с.

ISBN 978-966-680-711-6

У посібнику розглядається професійно-педагогічна культура як феномен соціокультурного розвитку особистості фахівця фізичного виховання та спорту. Висвітлюються теоретико-методологічні, змістові, структурні та функціональні складові професійно-педагогічної культури фахівця, проаналізовано професійну компетентність, професіоналізм, професійну майстерність та імідж як явища професійно-педагогічної культури фахівця. Представлено матеріал щодо виявлення особливостей професійної придатності фахівця та розкрито систему моніторингу сформованості професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту.

Посібник адресований студентам, учителям фізичної культури, тренерам-викладачам, викладачам валеології, основ безпеки життєдіяльності, фахівцям з фізкультурно-оздоровчої роботи, фізичної реабілітації, прикладного виховання та спорту.

УДК 37.018.2:796.011
ББК 74.200.544я723

© Іваній І. В., 2017

© СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017

ISBN 978-966-680-711-6

ЗМІСТ

Передмова	6
Розділ 1. Методологічні основи формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту	9
1.1. Сучасні підходи до розуміння сутності культури	9
1.2. Культурологічний підхід як теоретико-методологічна основа стратегії формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту	22
1.3. Полікультурний та поліетнічний вимір професійної фізкультурної освіти	31
Питання для самоперевірки	37
Література до розділу 1	39
Розділ 2. Концептуальні засади формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту	43
2.1. Генеза теорії формування професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту	43
2.2. Загальна характеристика професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту	62
2.3. Науково-педагогічне обґрунтування сутності професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту	69
2.3.1. Зміст професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту	69
2.3.2. Структура професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту з позицій компетентнісного підходу	77
2.3.3. Ідеї олімпізму в базових смислах професійно-педагогічної культури фахівця	86
2.4. Концептуальні основи формування професійно-педагогічної культури студентів у системі професійної фізкультурної освіти	89
2.5. Культурно-освітній простір університету як головний чинник	

формування професійно-педагогічної культури студентів фізкультурних спеціальностей	97
Питання для самоперевірки	104
Література до розділу 2	105
Розділ 3. Професійно-педагогічне становлення особистості фахівця фізичного виховання та спорту	109
3.1. Особливості розвитку професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту	109
3.2. Професійно-педагогічна культура та професійна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту	115
3.3. Професіоналізм і професійна майстерність фахівця як явище професійно-педагогічної культури	125
3.4. Професійно-педагогічна культура та імідж фахівця фізичного виховання та спорту	139
Питання для самоперевірки	145
Література до розділу 3	146
Розділ 4. Система моніторингу сформованості професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту	150
4.1. Виявлення особливостей професійної придатності фахівця фізичного виховання та спорту до професійно-педагогічної діяльності	150
4.2. Моніторинг рівня сформованості професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту в процесі підготовки	152
Питання для самоперевірки	158
Література до розділу 4	159
Питання для підсумкового контролю	161
Короткий термінологічний словник	165

Передмова

Державна стратегія вітчизняної професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах базується на засадах Законів України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2014), «Про фізичну культуру і спорт» (1993), Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1992), «Національної стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 рр.» (2012); нормативно-правових документах, що регулюють розвиток сфери фізичного виховання та спорту в Україні: Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури та спорту на 2012-2016 роки (2011), Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вибір» на 2012-2020 роки (2011), які наголошують на необхідності фундаменталізації, неперервності, диверсифікації й гнучкості, прогностичності, доступності, відкритості, гуманістичної спрямованості фізкультурної освіти.

Розширення й оновлення освітянського діапазону вимагає створення системи професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту, спрямованої на підвищення кваліфікації, професійної компетентності, конкурентоспроможності відповідно до зростаючих умов на ринках праці. Винятково важливого значення набуває професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах, де забезпечується не тільки спрямування навчально-виховного процесу на озброєння майбутніх фахівців спеціальними знаннями, уміннями і навичками, а й розвиток професійно значущих якостей особистості майбутнього фахівця, її інтелектуального потенціалу, можливостей, інтересів, нахилів, мотивів і ціннісних настанов, що складає основу професійно-педагогічної культури особистості фахівця.

У теорії та методиці фізичної культури накопичений певний науково-теоретичний досвід щодо структури й функцій професійно-педагогічної культури фахівців фізичного виховання та спорту, що пов'язаний з

професійною освітою: обґрунтовано теоретико-методологічні основи розвитку фізичної культури особистості (В. Бальсевич, М. Віленський, Е. Вільчковський, Т. Круцевич, Л. Матвеев, Л. Лубишева, Ю. Ніколаєв, Б. Шиян); висвітлені теоретичні й дидактичні основи професійної фізкультурної освіти майбутніх фахівців (Ю. Брискін, В. Платонов, Ю. Шкретій); розроблена технологія особистісно професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту вищих навчальних закладах (А. Барабанов, В. Завадський, О. Куц, Л. Сущенко). Українські дослідники активно розробляють систему професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту, зокрема, формування їхньої фізичної культури (О. Вацеба, Е. Вільчковський, О. Демінський, В. Завадський, О. Куц, Л. Сущенко, В. Платонов, О. Тимошенко, Б. Шиян, Ю. Шкретій).

Однак, на сьогодні існують значні розбіжності між практикою фізкультурної освіти майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту в вищій школі та її результативністю в опануванні цінностями професійної та педагогічної культури на особистісному рівні; між зростаючими вимогами до якості підготовки фахівців у вищому навчальному закладі й не розробленістю педагогічних умов і засобів їх забезпечення; між об'єктивною потребою педагогічної практики у формуванні в майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту на особистісному рівні професійно-педагогічної культури й недостатній теоретичній та методичній обґрунтованості даного процесу.

Метою нової навчальної дисципліни та відповідного навчально-методичного посібника «Основи професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту» є: створення умов для опанування й розвитку змістовних характеристик професійно-педагогічної культури фахівця як системи індивідуально-професійних якостей, провідних компонентів і функцій; актуалізація його творчої активності й реалізація індивідуальної стратегії саморозвитку й самореалізації у фізкультурно-освітньому процесі; оволодіння фахівцем комунікативними вміннями, прогресивними технологіями

фізкультурно-спортивної взаємодії та майстерністю управління фізкультурно-спортивним процесом.

Зміст першого розділу посібника знайомить фахівців фізичного виховання та спорту з теоретико-методологічними основами формування професійно-педагогічної культури особистості в системі професійної вищої фізкультурної освіти.

У другому розділі подано науково-педагогічне обґрунтування сутності професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту, розглянуто її структурні й функціональні складові, представлено її структуру та зміст з позицій компетентнісного підходу.

У третьому розділі розглянуто професійно-педагогічне становлення особистості фахівця фізичного виховання та спорту, представлено взаємозв'язок професійно-педагогічної культури з професійною компетентністю фахівця, проаналізовано професіоналізм, професійну майстерність та імідж як явище професійно-педагогічної культури фахівця.

У четвертому розділі представлено навчальний матеріал щодо виявлення особливостей професійної придатності майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту до професійно-педагогічної діяльності як основа формування його професійно-педагогічної культури, розкрито систему моніторингу сформованості професійно-педагогічної культури студентів фізкультурних спеціальностей та наведено інструментарій діагностики рівня сформованості професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця.

Навчально-методичний посібник адресований викладачам вищої школи, студентам, учителям фізичної культури, тренерам-викладачам, викладачам валеології, основ здоров'я, безпеки життєдіяльності, фахівцям з фізичної реабілітації, прикладного фізичного виховання та спорту.

Розділ 1. Методологічні основи формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту

1.1. Сучасні підходи до розуміння сутності культури

У філософських і культурологічних джерелах наведено багатовекторний аналіз еволюції поняття «культура» й зроблено висновок про залежність її розуміння від різних методологічних, теоретико-пізнавальних і світоглядних позицій дослідників. Така «поліфункціональність» культури є результатом багатогранності феномена, що природно веде до пошуку різних підходів і пізнавальних завдань у її вивченні. Визначені дефініції ключового поняття «культура» мають цілісно, багатоаспектно відображати сутність даного явища.

Своїм лексичним походженням «культура» зобов'язана латинському слову *colore-cultura* (обробіток, обробка, догляд, поліпшення). Як свідчить німецький лінгвіст І. Нідерман, в якості самостійної лексичної одиниці слово «культура» існує з XVIII століття. До цього воно вживалося лише в словосполученнях, означаючи «функцію чогось»: *cultura juris* (вироблення правил поведінки), *cultura scientiae* (набуття знань, достовірності), *cultura litterarum* (удосконалення писемності) тощо. У словосполученнях такого роду виявляються перші ознаки самостійного значення поняття «культура», проте сам іменник спирається на інше слово, яке створює з ним відому формальну або смислову єдність.

Як відомо, вже в античному Римі з використанням поняття «культура» філософи намагалися зв'язувати якісну відмінність людського суспільства від природи. У широкому філософському сенсі культурою вважалося все створене людиною, на відміну від породженого природою. В такому значенні застосовував поняття «культура» італійський філософ Дж. Віко, наголошуючи, що культура існує всупереч природі й водночас завдяки їй. Важливими є погляди на культуру Цицерона (Тустланські бесіди, 45 р. до н.е.), розгляд якої артикулювався як показник «якості людини», свідчення зрілості її мислення, «надійності» поведінки, благородства вчинків – у цьому аспекті культура виступала синонімом «справжньої людяності».

Цікава еволюція поглядів на виявлення сутності поняття «культура» в історії філософії. Так, принцип «гуманітарної» культури Ренесансу «людина – творець культури» був замінений раціонально-гуманістичним тлумаченням культури епохи Просвітництва, як результату й мети суспільно-просвітницької виховної діяльності людини. В контексті філософії нового часу необхідною умовою залучення людини до культури вважалась культурно-просвітницька діяльність. Надалі поняття «культура» вжиматиметься в значенні освіченості, обізнаності, вихованості людини, і з цими початковими значеннями воно ввійде майже до всіх європейських мов, у тому числі й слов'янських.

У сучасних довідково-словникових джерелах домінують такі дефініції поняття «культура»:

- облагороджування тілесно-душевно-духовних сил, ступінь розвитку схильностей і здібностей людини;
- сукупність способів і прийомів організації, реалізації й розвитку людської життєдіяльності, способів людського буття;
- сукупність матеріальних і духовних надбань, виражених в історично досягнутому рівні розвитку суспільства й людини, втілених у результатах продуктивної діяльності;
- локалізована в просторі та часі соціально-історична освіта, яка специфікується або на історичних типах, або ж на етнічних, континентальних, регіональних характеристиках суспільства;
- сукупність цінностей, норм і ідеалів, які виконують як конструктивну, так і регулятивну роль у конкретному суспільстві.

Як бачимо, наведені дефініції фіксують різні тлумачення поняття «культура», які можна віднести до цивілізованого (соціально-історична освіта), соціологічного (надбання в розвитку суспільства та людини) і, що особливо важливо для обраного наукового пошуку, антропологічного (облагороджування тілесно-духовних сил, розвиток людини), аксіологічного (цінності й ідеали) та діяльнісного (людська життєдіяльність) підходів до вивчення культури.

У Соціолого-педагогічному словнику за редакцією В. В. Радула пропонується визначення культури як специфічного способу організації та розвитку людської життєдіяльності, поданого в продуктах матеріальної та духовної праці, в системі соціальних норм і установок, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людей до природи, між собою й до самих себе. Отже, в понятті «культура» має відображення як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність історично конкретних форм цієї життєдіяльності на різних етапах суспільного розвитку в межах визначених епох, суспільно-економічних формацій, етнічних і національних спільностей. Таке трактування концентрує всеохоплюючу характеристику даного феномену, виділені аспекти якої можна умовно поділити на особистісно й соціально визначені.

Вагомий внесок у наукове осмислення культури зробили М. С. Каган і Є. М. Бабосов, які застосували *системний підхід* для розкриття місця, значення й ролі культури в системі буття, визначення характерних властивостей її функціонування, механізмів і закономірностей саморозвитку культурних систем. Осмислення концептуальних ідей науковців дозволяє акцентувати увагу на принципах системного підходу, що набувають значення методологічних орієнтирів у феноменології культури, а саме:

1) *принципі цілісності*, як вихідного в системному баченні об'єктів, що досліджуються. Це дає розуміння культури в своїх сутнісних характеристиках й особливостях розвитку тільки як складноорганізованої цілісності. З урахуванням цілісного характеру культури можна зрозуміти взаємозв'язок складових її компонентів, функцій, її місця й ролі у житті суспільства та окремої особистості;

2) *принципі вичленнення системоутворюючих зв'язків* (взаємодії виникнення, перетворення, розвитку), функціонування яких робить культуру об'єктом системного характеру, дає можливість зрозуміти основні тенденції й особливості її розвитку. Застосування цього принципу дозволяє виділити системоутворюючі з погляду становлення й розвитку культури зв'язки між культурою й суспільством, культурою й особистістю, культурою й людською

діяльністю, а також культурою і складовими її компонентами – наукою, освітою та мистецтвом;

3) *принципі структурності*, спрямованому на виокремлення в системі, що досліджується, її структурних елементів (компонентів), які мають здатність обмінюватися між собою інформацією, внаслідок чого виникають нові підсистеми. Вказаний принцип уможливорює визначення сутності структурних компонентів, ураховуючи особливості й закономірності функціонування культури як цілісної системи;

4) *принципі ієрархічності*, який дає уявлення про систему як структурний елемент або підсистему, включену в систему вищого порядку. У цьому сенсі кожен елемент розглядається як підсистема, що має відносну автономність у своєму функціонуванні й пов'язана з іншими підсистемами або ієрархічними взаємовідношеннями в межах загальної співвідпорядкованості в цілісній системі; застосування цього принципу дослідження явищ культури дозволяє говорити про необхідність багаторівневого розгляду різних її компонентів, що становлять у своєму динамічному взаємозв'язку складну архітектуру культури як системного цілого;

5) *принципі цілісного опису системи*, спрямованого на розкриття сутнісних характеристик культури. Такий опис підпорядкований єдиній меті, що потребує подальшого теоретичного синтезу, аналітичного розгляду складного цілого – культури – і вичленення його вихідних «культур-клітинок», ураховуючи цілісні функції культури як системи.

Таким чином, теоретичний розгляд культури як складного системного явища, її окремих видів (зокрема професійно-педагогічної культури), має вибудовуватися на основі розуміння її цілісності, а виокремлення її складових, з'ясування їх взаємозв'язків у структурному й функціональному розрізах передбачає урахування системоутворюючих зв'язків з погляду оптимального функціонування й розвитку культурних феноменів.

У контексті *культурологічної проблематики* розкриває суть культури О. С. Запесоцький, розуміючи її як специфічну форму концентрації ідеально-

духовної енергії людини й людства, як сукупність «проектних» (тобто ідеальних) способів і результатів засвоєння й перетворення світу (природи, суспільства, людини). Ці основоположні характеристики культури простежуються на різних рівнях і зрізах її функціонування: процесуальному, результативному (матеріальному), ідеальному та інституційному. Саме в смисловому полі культурологічної парадигми підкреслюється унікальність людини, а її інтелект і творчий потенціал розглядаються як головна продуктивна сила суспільства, що означає посилення ролі людського фактора, особливо таких якостей людини, як її самобутність і самоцінність. За влучним висловом М. С. Кагана, «людина стає прямим культурогенним суб'єктом, який втілює себе в культурі, робить її своїм інобуттям і нею ж формується». Отже, культура виступає внутрішнім імпульсом розвитку особистості й «механізмом» що забезпечує цей розвиток.

Питання, на якому ми зупиняємося в розкритті сутнісних ознак культури та відповідної їй реальності – це питання співвідношення культури й освіти, оскільки те чи інше трактування їх взаємовідношень безпосередньо залежить від розуміння природи самих співвідношувальних явищ. Якщо культура трактується як інтегральний спосіб людської діяльності (Е. С. Маркарян, В. Е. Давидович, Ю. А. Жданов), то освіта, будучи способом пізнавальної діяльності виявляється елементом культури. Якщо остання інтерпретується як сукупність духовних цінностей етично-естетичного характеру (О. І. Джиоев, Н. З. Чавчавадзе, Л. Л. Челідзе), то пізнання не належить культурі – воно відноситься до неї не як частина до цілого, а як самостійне й докорінно від неї відмінне соціальне явище. Якщо трактувати культуру як творчий початок у діяльності людини (Н. С. Злобін, Л. Н. Коган), то освіта є феноменом культури, але якщо розглядати культуру як сукупність знакових систем, які використовуються людством (Ю. М. Лотман, І. Л. Савранський), то освіта не є елементом культури, бо природа освіти не знакова (хоча вона й говорить певними мовами), а інформаційна. Намагання побачити в культурі не систему знакових засобів зберігання й передачі соціальної інформації, а саму інформацію, що

виробляється позабіологічно, дозволяє розглядати освіту як основний компонент культури (В. С. Стьопін). Згідно з точкою зору В. А. Енгельгарда, якщо вбачати в культурі сферу духовного виробництва, то освіта й наука, як форма інтелектуального виробництва, виявиться феноменом культури. Щоб вийти з цього методологічного протиріччя, необхідно звернутися до системного мислення, яке стає «парадигмою», стилем сучасної науки, що припускає розгляд досліджуваного об'єкта в його системному контексті.

В. Ж. Келле, розкриваючи механізми співвідношення культури й освіти, підводить до розуміння того, що «лише культура здатна служити всебічному розвитку людської особистості, яка включає освіту як необхідний елемент, так і як один з провідних принципів, внутрішньо пов'язаних і поєднаних з принципом гуманізму». Отже, зв'язок культури й освіти виявляється, перш за все, як створення людьми певної культури наукового знання, що виникає та розвивається на відповідній культурній основі. В цьому аспекті культура, яка розвивається, її збереження й відтворення в кращих зразках і традиціях, виступає як абсолютна цінність, що задає головні орієнтири як певним сферам людської діяльності.

У пошуку основних дефініцій поняття «культура» ми звертаємося до низки взаємодоповнюючих, взаємокомпенсуючих науково-методологічних підходів (діяльнісного, особистісного, аксіологічного), які у сукупності й синергетичній єдності дають цілісне, інтегроване уявлення про складний, динамічний, нелінійний, поліфункціональний характер означеного феномену і слугують теоретичним підґрунтям і методологічним орієнтиром у розв'язанні проблеми її формування на теоретичному і праксеологічному рівнях.

У контексті *діяльнісного підходу* представлені різні погляди на взаємозв'язок культури й діяльності. Так, М. С. Каган розглядає культуру як систему певних видів діяльності та її результатів; Н. С. Злобін, П. С. Гуревич – як творчий зміст діяльності; Е. С. Маркарян, В. Е. Давидович, Ю. А. Жданов, З. І. Файнбург – як спосіб діяльності, її «технологічний контекст»; В. М. Межуєв – як діяльність у формі загальної праці; В. С. Стьопін – як сукупність

надбіологічних програм людської життєдіяльності. Культура, на думку В. М. Межуєва, репрезентує певний спосіб «природно й соціально детермінованого діяльного існування людини». Розглядаючи діяльність як єдино можливу умову залучення індивіда до культури та його перебування в ній, учений робить висновок, що дійсний зв'язок між ними стає зрозумілим лише коли сама діяльність розкривається як джерело, причина формування, розвитку, становлення людини. В риторичі В. Ж. Келле простежується думка щодо можливості розвитку діяльності людини тільки в межах і на ґрунті певної культури, яку людина не тільки засвоює, а й видозмінює в своїй діяльності, в процесі творення свого людського світу. Підвищення й удосконалення зразків культури в процесі діяльності призводить до зміни її якісних і кількісних параметрів. Отже, культура формує людину та є формою її самовираження як суб'єкта діяльності.

Відзначаючи двобічний зв'язок між культурою й діяльністю, М. С. Каган розкриває людину, з одного боку, як творця культури, що створює всвоїй опредмеченій діяльності її предметне буття, а з іншого – як творіння культури, що розкривається завдяки розпредмеченій діяльності, яка дозволяє оволодіти культурою та брати участь у її подальшому розвитку.

Деякими науковцями (В. Е. Давидович, Г. В. Драч, Г. М. Маркова, Е. С. Маркарян) відстоюється необхідність дослідження культури як складного, суперечливого явища, вихідним поняттям якого є «спосіб діяльності». У цьому сенсі культура за своєю суттю є те, що забезпечує реалізацію самої діяльності, її іманентний механізм, спосіб її здійснення. Розгляд культури як механізму (технології) діяльності дає можливість трактувати культуру в її сутнісному бутті, не обмежуючись описово феноменологічними констанціями. При цьому взята в широкому загальнотеоретичному сенсі категорія «технологія» допомагає зрозуміти саму суть культури. Технологічність культури, розгляд її у форматі діяльнісних структур, призводить до вивчення культури як сукупності тих прийомів, процедур, норм, які характеризують рівень і спрямованість діяльності, взятої в усіх її вимірах і відносинах. Із цих позицій культура виступає як спосіб

регуляції, збереження, відтворення й розвитку діяльності та в цілому людського життя, соціального й індивідуального.

Таким чином, відтворення людиною предметного світу є також його самовідтворенням, саморозвитком. У культурі людина представлена не тільки як діюча, а й як саморозвиваюча, самозмінююча особистість, як суб'єкт і одночасно як результат своєї власної діяльності. Дійсний зв'язок культури і людської діяльності стає зрозумілим лише тоді, коли сама діяльність розкривається в якості джерела, причини формування, розвитку, становлення людини. Можна виділити технологічну природу як сталу систему норм, що упорядковує діяльність, взаємодію й спілкування людей, механізм, який регламентує та регулює поведінку та діяльність людини в конкретному суспільстві, де людина виступає носієм, суб'єктом цієї культури.

Висвітлення сутності культури в концептуальному полі *особистісного підходу*, як міри й способу реалізації сутнісних сил людини в її соціальній діяльності та в результатах цієї діяльності, як синтетичної характеристики духовного, етичного, професійного розвитку людини простежується в роботах Є. М. Бабосова, В. С. Біблера, Є. М. Боголюбової, М. Т. Іовчука, М. С. Кагана, Л. Н. Когана, Л. К. Круглової, Ф. Ш. Мухаметзянова, С. М. Щербакова та ін. Так, В. М. Межуєвим підкреслюється думка щодо культури, в межах якої представлена найважливіша здатність людини до саморозвитку, тому сутність культури полягає в удосконаленні, поліпшенні, вихованні й розвитку самої людини. За висловом науковця, поняття «культура» невіддільне не тільки від людини, а й від поняття розвитку.

Цікаві погляди щодо «внутрішньої діалогічності культури» ми знаходимо в роботах М. М. Бахтіна, який ствержує, що ми маємо розуміти два полюси діалогу: мікродіалог – діалог у внутрішній розмові, що пронизує нашу свідомість, мислення, і макродіалог – діалог у Великому часі культур, діалог культур. На думку науковця, ціннісні й духовні спектри різних форм культури збігаються в одному культурному просторі, в одній свідомості й мисленні, вимагаючи від людини не однозначного вибору, а постійного духовного

приєднання, взаємопереходу, глибокого сперечання з приводу «вічних питань буття». І в цьому діалозі різних культурних смислів – суть сучасного поняття, сучасної логіки мислення.

Інша інтерпретація поняття «культура» зосереджена на акцентуації на духовному розвитку людини, її естетично-емоційному сприйнятті й ставленні до навколишнього світу, розкритті культури через затвердження сенсу людського життя в співвідношенні його з сенсом суцього, пропонується в роботах культурологів. У цьому аспекті сукупність програм духовної діяльності людей несе в собі ціннісно організаційний досвід, ідеали життя, моральності, соціальних відносин, спілкування. При цьому смислова домінанта культури – це той головний сенс, те загальне ставлення людини до світу, яке визначає характер усієї решти сенсів і ставлень.

Аксіологічний аспект вивчення культури розглянуто в роботах А. І. Арнольдова, Г. П. Вижлецова, А. Г. Здравомислова, П. А. Сорокіна, М. Хайдеггера та ін., за висловом яких ціннісні слугують її онтологічною засадою, фундаментом. Культура трактується як якісна характеристика життєдіяльності людини й створення нею реальності, де пріоритетними є загальнолюдські, духовні цінності; як «умова і спосіб реалізації верховних цінностей» шляхом культивування кращих людських достоїностей (М. Хайдеггер).

Отже, цінності стають ядром культури, яка в сутнісному сенсі – вищий ступінь облагородженості, натхненності умов життя й людських стосунків. Наголошуючи на необхідності розгляду культури як специфічного ставлення людини до дійсності, В. А. Малахов зауважує: «Саме культура являє собою галузь, в якій реалізується змістова єдність гносеологічних, соціологічних і власне гуманістичних проблем ставлення людини до світу». Культура, будучи універсальною характеристикою діяльності, «задає» соціально-гуманістичну програму й зумовлює спрямованість того чи іншого виду діяльності, її ціннісних особливостей і результатів.

Розкриваючи взаємозв'язок між культурою, як вираженням сучасних норм і цінностей життя, і світоглядом, як системою поглядів на світ і місце в ньому людини А. І. Арнольдов наголошує: під яким би кутом зору ми не зверталися до культури, гносеологічним або аксеологічним, етичним, естетичним або соціально-психологічним – завжди буде простежуватися і стимулюватися взаємозумовленість процесів удосконалення людини як носія світогляду та як творця культурних цінностей. Отже, науковцям пропонується трактування культури з позицій антропоцентрованої та культорологічної парадигми, в смислового полі якої становлення світогляду людини визначається культурними цінностями, а його розвиток спричиняє духовне вдосконалення й саморозвиток самої людини й відображається на формуванні культури особистості в цілому.

Осмислюючи вищесказане стосовно аксіологічного аспекту вивчення культури, можна ствержувати, що культурні цінності є головною умовою, засобами формування особистості людини, її світогляду, поведінки, потреб і в більш широкому розумінні – сенсі життя. Чим вищий рівень цінностей, що входять до тієї чи іншої культури, тим більше вона вимагає усвідомленості цих цінностей від носіїв цієї культури; чим вища органічність системи цінностей у тій чи іншій культурі, тим вища цілісність духовного життя в такій культурі; чим вищий рівень культури людини, тим продуктивніше діє вона як творець, носій і споживач цінностей. Отже, тим багатшою й досконалішою є сама культура як джерело розвитку самої людини.

Теоретичне осмислення існуючих концепцій дозволяє дійти висновку, що їх чисельність обумовлена специфікою різних підходів, значною мірою виражає діалектику онтологічних характеристик культури. Однак термінологічна багатозначність поняття «культура» ще не вичерпує його теоретичної складності, наявність якої пояснюється не тільки науковими, а й більш глибокими соціально - історичними причинами (умовами).

Таким чином, здійснений нами аналіз існуючих концепцій, теоретична дедукція поняття «культура» дозволяють акцентувати увагу на дефініціях, які

розширюють розуміння сутності культури, наповнюють її новим смислом і змістом, а саме:

- культура – це якісна визначеність явища, що дозволяє не тільки ідентифікувати та відрізнити його від інших, а й вказати на ступінь його сформованості, розвиненості й відносної досконалості;

- культура – ціннісна значущість і «наповненість» будь-якого явища, що уможливорює розглядати його з точки зору включення в сукупність досягнень у галузях науки, освіти, мистецтва, способу життя; культура стає соціальною метацінністю, поєднуючи в собі цінності в їх культурно-історичному й національно-культурному контекстах;

- культура – це процес і механізм як збереження і трансляції цінностей, так і їх постійного породження й перетворення в галузі пізнання, спілкування і творчості;

- культура – це середовище соціально значущого зрощування людяності та простір вільного виникнення нових елементів творчого досвіду, його самоорганізації, саморозвитку й самопоновлення.

Незважаючи на розширення поля культурологічних досліджень, відмінностей концептуальних, теоретико-методологічних положень щодо феномена культури, вчені доходять загального висновку: за своєю суттю культура є розгорнутим у часі самоздійсненням людини, її буття. Свідченням цьому є праці А. І. Арнольдова, А. М. Артановського, В. С. Біблера, М. К. Мамардашвілі, В. М. Межуєва, М. С. Розова, Ю. М. Лотмана та ін. Дорічним стає введене В. М. Межуєвим *поняття «цілісне поле культури»*, що дозволяє не протиставляти, а «пов'язувати» в одне ціле ціннісно-аксіологічні й онтологічні аспекти людської соціально-історичної діяльності.

Розвиток культури на різних рівнях функціонування як соціального і особистісного явища є процесом взаємопроникнення суспільного й індивідуального, процесом суспільного становлення індивідуальності, на що вказують у своїх наукових працях Є. М. Бабосов, Н. Б. Крилова, А. Я. Флієр. Розкриваючи цей механізм, учені розглядають культуру як головну «зв'язуючу

нитку» між особистістю та її соціальним оточенням, спосіб існування людини в суспільстві і світі. Культура особистості як індивідуалізований компонент культури суспільства формує й опосередковує культурну діяльність у цілому. Оскільки суспільна культура не може здійснюватися поза культурою особистості, остання, в свою чергу, не може існувати поза культурою суспільства. Такий постійно діючий, складний і суперечливий у сенсі соціальних детермінант обмін суспільними й індивідуальними цінностями являє основу одного з механізмів культурного процесу.

Для нас важливе розуміння *культури особистості* як сукупності, ансамблю соціокультурних якостей, що виявляється у життєдіяльності не в кількісних і формальних, а в складних, якісних параметрах, які визначають продуктивність діяльності. Культура особистості представляє собою змістову наповненість життєдіяльності, стилю, образу життя людини й міру її гармонійного, різнобічного розвитку; кумулятивне утворення, що визначає якість конкретних форм і видів діяльності та поведінки людини, повноту та цілісність її розвитку; виступає як система якостей особистості, яка забезпечує ціннісний характер життєдіяльності людини.

З позицій *соціологічного підходу* культуру варто розуміти як таку систему складників і якостей соціального (і соціально обумовленого індивідуального людського буття), яка через взаємне опосередкування наступності й творчості, через різноманітні зовнішні й внутрішні діалоги, через опредмечування людської сутності в творах та її розпредмечування в особистостях забезпечує її різнобічну реалізацію та неперервний розвиток. Отже, соціологічний підхід до вивчення культури дозволяє:

- всебічно розглянути діалектику соціальної інтеграції та індивідуалізації особистості, представивши цей процес як взаємодію, з одного боку, об'єктивних, зовнішніх факторів «соціального середовища», «соціального оточення», які дозволяють індивіду отримати ззовні соціальність, якої не вистачає; з іншого - суб'єктивних факторів, які знаходять виявлення через активність особистості, оптимізацію відносин і протиріч у системі «суспільство-індивід», формування

внутрішнього духовного світу людини, який представляє собою єдність об'єктивного та суб'єктивного;

- вийти на рівень оптимальних умов, що гармонізують процеси соціальної інтеграції та індивідуалізації особистості в межах освітнього інституту, тобто від опису об'єктивних зовнішніх умов розвитку індивіда та характеристик його духовного світу перейти до вивчення умов становлення в індивіда соціальних якостей, за допомогою яких він реалізує себе як особистість, індивідуальність.

Важливим є розуміння освітнього середовища як соціокультурної системи, що представляє форму трансляції та відтворення культурних норм, цінностей, ідей, способів поведінки, які створюють умови для підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту до оптимального існування в соціумі та культурі. Як зазначає В. С. Стюпін культура – це геном соціального життя, а щоб виник новий тип суспільства, має виникнути нова культурна матриця. Науковець доходить висновку, що подібно до того, як геном визначає, яким буде організм, так тип культури визначає, як буде відтворюватися діяльність людини.

Підсумовуючи вищевикладене, зробимо *висновки*:

- науковий дискурс у генезу поняття «культура», його висвітлення в смисловому полі науково-методологічних підходів (системного, філософсько-антропологічного, діяльнісного, особистісного, аксіологічного, соціологічного) дозволяє розглядати даний феномен як складноорганізовану цілісність, багаторівневу, поліфункціональну, динамічну систему, що взаємодіє з іншими системами – наукою, освітою;

- основні дефініції, що концентруються навколо поняття «культура», відображають унікально-самобутнє існування людини, її духовну програму, естетично-ціннісне, смислове сприйняття дійсності; виявлення діалогічної сутності особистості; затвердження самоцінності сенсу людського буття; відтворення способів перетворювальної діяльності з точки зору якісної досконалості; розвиток і самоздійснення людини як творця і творіння.

1.2. Культурологічний підхід як теоретико-методологічна основа стратегії формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту

У сучасних соціокультурних умовах освіта набуває якісно нового стану, переставши бути жорстко детермінованою системою. Для такого стану характерні інша логіка існування, інші закономірності розвитку, а саме: самоорганізація, саморозвиток, самовибудовування, в першу чергу внаслідок актуалізації внутрішніх духовних резервів. Як зазначає О. Я. Данилюк, перехід сучасної освіти в новий культурний вимір, її культурна домінанта змінили традиційне уявлення про сутність і функції освіти в контексті культурородоцільного й культуротворчого середовища, малої культури, культурного мікрокосму. Отже, удосконалення будь-якої педагогічної системи з метою забезпечення адекватної її відповідності умовам сучасної культури актуалізує проблему застосування культурологічної парадигми в педагогіці, зокрема, фізкультурно-спортивній.

Теоретичне осмислення закономірного характеру *взаємозв'язку освіти і культури*, їх ізоморфної тотожності дозволяє висунути припущення про перспективність і продуктивність застосування культурологічного підходу як концептуально-методологічного підґрунття стратегії формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця в галузі професійної фізкультурної освіти. Окреслене проблемне поле репрезентує коло питань, що охоплюють проблематику теоретико-методологічної культурологічної інтеграції концентів «культура», «освіта», «фізична культура і спорт».

Як свідчить аналіз наукових праць, апарат культурології набуває статусу метанауки, яка намагається осмислити світ культури як єдине ціле, пояснити суть культурних феноменів, людського буття й історичне призначення людини культури. Поняття «культурологія», застосоване до вивчення педагогічної дійсності, включає в себе два основних значення: знання про культуру й теорію культури. Це дозволяє розглядати культурологічний підхід, як джерело змісту освіти та метод його дослідження й проектування.

Сучасне розуміння освіти (Є. С. Бабріна, В. С. Біблер, І. М. Богданова, Є. В. Бондаревська, Н. В. Бордовська, І. Ф. Ісаєв, І. А. Зязюн, Н. Б. Крилова, В. І. Луговий, Л. І. Міщенко, С. О. Сисоєва, В. О. Сластьонін) актуалізує її розгляд як соціально зумовлене становлення людини, що набуває свого особистісного образу, детермінованого наявним станом культурного буття. Проте освіта постає не як однозначно задане наперед сходження до необхідно визначеного зразка, в якому знаходить своє втілення розуміння сутності людини, а як безперервна її реалізація й самоздійснення в просторі культури й суспільства. Як наголошує В. С. Біблер, «має бути по-новому зрозумілий сам зміст освіти, у центрі якої має стати освіта людини культури, людини, здатної не тільки включатися в наявні форми мислення і діяльності, а й переформулювати самі їх засади, поєднані з різними культурними смислами».

Контурно провідні тенденції, які визначають загальну стратегію й тактичні завдання культурологічної фізкультурної освіти, її змістове наповнення, можна окреслити як:

- відтворення в освітніх структурах культурних зразків і норм, що проектують елементи культурного середовища, умовою якого стає інтеграція освіти в культуру та навпаки – культури в освіту;

- відображення закономірних зв'язків, відповідно яким не тільки рівень розвитку культури визначає рівень розвитку освіти, а й освіта стає джерелом її розвитку, генератором нових культурних форм, і у такий спосіб вимагає від людини високого ступеня освіченості;

- урахування закономірностей і особливостей культури, детермування яких визначає певний тип людини культури (як єдності й гармонії всіх її компонентів), впливає на процесуальну сторону освіти як культурний акт, призводячи до реалізації важливих соціокультурних функцій (інкультурації, соціалізації, трансляції культурних зразків);

- реалізація ідей особистісно зорієнтованої парадигми гуманістичного типу, актуалізація у культурно-освітньому середовищі нових цінностей,

пов'язаних з особистісним саморозвитком, самоорганізацією, самовідтворенням, творчістю як способом самодійснення людини.

Культурологічний підхід у фізкультурній освіті як такий, що сприяє розвитку людських ресурсів, необхідних для використання їх ціннісного культурного капіталу. Визначення сутності освіти, як поєднання інтелекту й почуттів, ми знаходимо в роботах І. А. Зязюна, на думку якого, в сучасних умовах така єдність має бути основою естетичного розвитку особистості, разом з формуванням культури методологічного мислення, стимулюванням пізнавальної й творчої активності у різних видах життєдіяльності людини. Для нас важливе виділення в фізкультурній освіті єдності духовно-фізичного (спортивного) начала, пізнавального інтересу, фізкультурно-спортивного світогляду й творчості.

Наукова рефлексія, спрямована на фізкультурно-педагогічну освіту дозволяє визначити дослідницькі вектори, які відображають різні її концепції, теоретичні міркування щодо її функціонування на рівні середньої та вищої школи. Отже, до таких дослідницьких векторів можна віднести:

- етико-естетичний контекст педагогічної майстерності фахівця фізичного виховання та спорту, акмеологічний потенціал, оволодіння професійно-педагогічними компетентностями як своєрідними орієнтирами професійного розвитку фахівця, різні аспекти професіогенези фахівця фізкультурних дисциплін;

- духовні та моральні кореляти у фізкультурній освіті, її ціннісно-смілова домінанта, діалогічні освітні моделі в фізкультурно-спортивному процесі;

- розвиток творчо-креативних ресурсів особистості в фізкультурно-освітньому просторі, активізація її сутнісних сил, чуттєво-емоційне самовиявлення та самостворення, різні стратегії розвитку фізкультурно-спортивних вихованців;

- формування аксіосфери особистості засобами фізичної культури і спорту, естетично спрямованого світобачення, світовідчуття в професійній

культури, фізкультурно-спортивного світогляду і виявлення взаємовпливу та залежностей між ними;

- формування інтелектуальних, аналітичних, рефлексивних якостей особистості в фізкультурно-спортивній діяльності;

- формування та розвиток національної, етнічної культури засобами фізичної культури і спорту.

Означені вектори слугують теоретичним підґрунтям у пошуках підготовки майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту, дидактичного і методичного супроводження наукової проблеми, що вивчається, засобом переосмислення фізкультурно-освітнього досвіду, педагогічних завдань, які інтегруються в культурно-освітній простір.

Метою освіти як соціокультурного феномена стає переорієнтація її культурної функції, яка має бути пріоритетною, відповідати новим позитивним тенденціям соціокультурного розвитку, орієнтуватися на такі культурні домінанти сучасності, як антропометризм, гуманізм, духовність, моральність, варіативність, енциклопедичність, інтегрованість. Таке розуміння освіти відповідає тенденціям і динаміці сучасної культури, змінює характер дій в освітньо-педагогічному просторі й розширює межі його проектування, допомагаючи його суб'єктам ставити та розв'язувати ціннісні, інноваційні, смислопошукові, дослідницькі завдання. Для нас є знаковим висловлювання О. С. Запесоцького щодо культурно-освітньої діяльності, яка розуміється як процес «зборки» духовного світу особистості шляхом активної й діяльнісної проєкції якостей (елементів), що формуються, на зовнішній персоніфікований образ, який інтеріорезується та стає своєрідною «духовною домінантою», що об'єднує й підпорядковує всі складові внутрішнього світу особистості.

Методологічно значущим принципом культурологічного підходу як теоретико-методологічної основи стратегії формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця стає принцип *культуросвідомості освіти*. Усвідомлення взаємозв'язку культури й освіти, ототожнення культури й освіченості було характерно ще мислителям минулого (Ж. Руссо, І. Кунту,

Й.-Г. Гердеру, І. Песталоцці, Г. Гегелю, А. Дістервегу та ін.). При всій різноманітності підходів і визначень освіта, на думку філософів-мислителів, виступає найважливішим аспектом розгляду культури на соціальному й особистісному рівнях. Послідовники (С. І. Гессен, С. Ю. Курганов, Ю. М. Лотман, Б. М. Неменський, Г. Г. Шпет) культуровідповідної освіти пропонують розглядати культуру й освіту в діалектичній єдності. Так, за твердженням С. І. Гессена, розвиток культури й освіти – процеси, які багато в чому відбуваються паралельно, синхронно й взаємопов'язано. Мету життя сучасного культурного суспільства науковець визначає як «мету освіти», підкреслюючи, що «між освітою і культурою є, таким чином, точна відповідність». Справжня освіта, на думку вченого, полягає не в передаванні новому поколінню готового культурного змісту, а лише в повідомленні йому руху, продовжуючи який воно могло б видобувати свій власний новий зміст культури.

Для теоретичного обґрунтування власної наукової позиції ми звертаємося до педагогічної концепції Є. В. Бондаревської, головним месіджем якої є необхідність переходу в педагогіці від просвітницької парадигми до культуротворчої, від «людини освіченої» до людини культури. Культурологічна парадигма реалізується в межах професійної особистісно зорієнтованої освіти, основним методом проектування якої стає культурологічний підхід, спрямований на «повернення всіх компонентів освіти до культури й людини як її творця й суб'єкта, здатного до культурного саморозвитку».

Взаємозв'язок освіти й культури виявляється, перш за все, через людину, яка є системно єднальною ланкою культурно-освітньої системи. Виділення підсистеми «людина» як окремого системного елемента є принциповим і суттєвим моментом, який підкреслює той факт, що в загальній цілісній гуманітарній культурно освітній системі людина виступає суб'єктом як відносно культури, так і відносно освіти. За твердженням Е. В. Соколова, культура і особистість – поняття, що співвідносяться не зовнішньо, а внутрішньо. Особистість діє в умовах культури, яка, у свою чергу наповнює її

новими смислами, стаючи системно-інтегративним утворенням. Саме унікальність, оригінальність, самобутність, творче ставлення самого себе й навколишнього світу складають найбільш істотні риси культури людини як особистості.

Культурологічний підхід перетинається з *антропологічним*, як таким, що передбачає органічний взаємозв'язок людини, суспільства й Універсуму та виявляється в сукупності підходів до проблеми людини в контексті різних філософських систем осмислення світу й шляхів його еволюції, домінуванні в науковому пізнанні «суб'єктивного полюсу». В цьому сенсі освіта розуміється як антропна практика культури, фактор розвитку особистості, що апелює, насамперед, до гуманістичних категорій. Розуміння творчості як атрибутивної якості особистості та діяльності, що супроводжується ускладненням усього культурного, духовного «поля» особистості, цілком відповідає прагненню утвердити культурно-антропологічний контекст культури, забезпечити процес утвердження соціальної значимості творчої діяльності особистості як форми самобуття людини, як вияву її духовності.

Наступним важливим для обґрунтування концепції обраного дослідження є положення щодо удосконалення механізмів соціалізації та інкультурації особистості засобами освіти. Так, в культурно-історичній теорії Л. С. Виготського інкультурація постає як інтеріоризація, в процесі якої відбувається засвоєння індивідом цінностей культури, формується його внутрішній світ. Дослідження освіти як цілеспрямованого процесу інкультурації індивіда наповнює новим сучасним змістом класичний принцип культуродоцільності виховання, сформований А. Дістервегом таким чином, що культура повинна розкривати потенційні можливості процесу становлення людини. При цьому процес відокремлення індивіда в ході інкультурації розгортається як формування Я-концепції. В цьому сенсі людина постає як суб'єкт самостворення, самовибудовування зсередини, з власної культурності й соціальності. Отже, стимулювання та розвиток в освітньому процесі Я-концепції

особистості, її культурного й соціального образу стають головним завданням культурологічної освіти.

Пропонуємо звернутися до сформульованих у педагогічній концепції Н. Б. Крилової та С. О. Сисоевої принципів культурологічної освіти, в яких концентруються фундаментальні властивості культури й освіти в їх взаємозв'язку: *культуровідповідність* – мета-принцип, який вказує на адекватність освіти сучасній культурі, її особливостям і вимогам; здатність освіти до соціального реконструювання, що організовує культурні форми, а не тільки транслює норми і цінності культури; *продуктивність* – принцип, що розкриває створюючий діяльнісний характер освіти, її здатність забезпечувати активність людини, її творчу практичну діяльність; головним критерієм продуктивності є творчий продукт діяльності особистості, її особистісне культурне досягнення на даному освітньому рівні; *мультикультурність* – принцип виражає домінуючу орієнтацію на множинність та різноманітність культурних цінностей і норм, зразків поведінки, форм діяльності в освітніх системах, їх збереження й примноження, становлення культурної ідентичності особистості, тобто усвідомлення власної належності до певної культури та інтеріоризація її цінностей.

Формування традицій полікультурної (мультикультурної) освіти характерне для сучасного соціокультурного простору, коли визначається необхідність діалогу різноманітних культур та організації умов для їх співпраці, взаєморозуміння й взаємодії. Полікультурність ми розглядаємо як важливий методологічний принцип, згідно з яким людина є перетином багатьох культур, і тому можна говорити про наявність у індивіда декількох ідентичностей, тобто людина багато - або поліідентична. Кожна людина є представником певної культури, культурної епохи, але усвідомити це можна тільки в процесі спілкування - діалогу з людьми (або творами) різних культур, результатом якого є вільний вибір індивідом духовних і пізнавальних цінностей, способу життя і мислення, його «самодетермінації в горизонті особистості» (Є. В. Бондаревська).

Можна ствержувати, що *полікультурність* виявляється не тільки як певна стратегія освітнього простору, його метапринцип, а й своєрідна властивість свідомості фахівця фізичного виховання та спорту, що спрямовує на розпізнавання культурної конотації різних понять, інтегрування знання на міжпредметній основі, застосування поліпарадигмального підходу у створенні освітніх моделей. Перехід до полісистемного різноманіття педагогічних і фізкультурно-спортивних теорій і практик, їх рівноправ'я є необхідною умовою в ситуації вільного вибору майбутнім фахівцем власної навчальної стратегії і тактики, педагогічних технологій і методів навчання, осмислення теорій та концепцій як взаємопов'язаної чисельності різних «логік», які існують і взаємозбагачуються в вільній взаємодії.

Як метод наукового дослідження культурологічний підхід являє собою експліцитне вираження процедур представлення досліджувальних об'єктів як феноменів культури та способів їх культурного опису, тлумачення й конструювання; як методологічна основа педагогіки – культурологічний підхід передбачає погляд на педагогічні явища й процеси як феномен культури. Пріоритетного значення в межах культурологічної парадигми набуває *інтегрований комплексний метод дослідження* й проектування освітніх систем. Даний метод вибудовується на принципі цілісності, який стає домінуючим у вивченні освітніх явищ і процесів. Особливості принципу цілісності розкриваються в наступних концептуальних положеннях:

1) *цілісність* визначає загальну стратегію дослідження й одночасно складає його педагогічний норматив; цілісність підходу будується на основі єдності теоретичного базису наук про культуру й культурологічного методу дослідження; культурологічний методологічний підхід розглядається як єдність педагогічної системи й процесу, що є критерієм методологічної цілісності;

2) *цілісне уявлення культури* постає як єдність її структурних і функціональних компонентів, єдність науково-методологічних підходів до вивчення культури як феномену, діалектики співвідношення освіти й культури;

3) *цілісне уявлення людини* – як культурно-антропологічні уявлення сутності людини (людина цілісна), відносність цілісної людини в її незавершеності, що визначає рушійні сили її саморозвитку й самостворення;

4) *цілісність змісту освіти* відображає внутрішню нерозривність її елементів у контексті культури;

5) *цілісна педагогічна система* утворює єдність її підсистем (цілей, принципів, методів, засобів), наповнених єдиним культуротворчим змістом;

6) *цілісність як якість педагогічного процесу* характеризує найвищий рівень його розвитку, якому властива єдність, взаємодія й взаємозв'язок усіх його компонентів; цілісна особистість може бути розвинута тільки в цілісному педагогічному процесі.

Отже, визнання цілісності культури, освіти й особистості, способів і засобів динамізації їх розвитку, усвідомлення пріоритетності культуротворчих функцій освіти передбачає розробку нових теоретико-методологічних підходів, що відповідають сучасній різноманітній, варіативній, відкритій освітній практиці. Гуманізація у цьому контексті представляє глобальну тенденцію сучасного соціокультурного розвитку суспільства, а затвердження загальнолюдських і духовних цінностей є її змістовою одиницею (В. П. Андрущенко, М. Я. Віленський, В. М. Гриньова, М. Б. Євтух, Л. І. Лубишева, Ю. М. Ніколаєв, Н. Г. Ничкало, О. М. Олексюк, О. М. Пехота, О. П. Рудницька, В. В. Сериков, С. О. Сисоєва, Б. М. Шиян та ін.). Саме аксеологічні характеристики педагогічної та фізкультурно-спортивної дійсності відображають її гуманістичний смисл, а педагогічні та професійно-педагогічні цінності слугують орієнтирами соціальної та професійної активності фахівця, спрямованої на досягнення гуманістичних цілей.

Окреслимо можливі зміни в змісті вищої професійної фізкультурної освіти в контексті культурологічної парадигми, що спричиняють корегування освітніх технологій. Так, на нормативному рівні це виявляється в вимогах до: змістового компоненту як «культуромісткого»; процесуальної сторони, що відрізняється цілісністю, єдністю і взаємодією усіх компонентів; керування фізкультурно -

спортивною й педагогічною діяльністю на принципах діалогу, взаємоповаги, довіри, врахування особистісно - індивідуальних особливостей майбутніх фахівців; освітньо-виховного простору як культуродоцільного, полікультурного середовища; засобів діагностики й моніторингу якості освіти, що об'єктивно й диференційовано дозволяють оцінювати рівень професійно-особистісного розвитку майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту; методів навчання як інноваційних, культуротворчих.

Таким чином, підсумовуючи й осмислюючи вище викладене, дійдемо висновку: культурологічний підхід як стратегія формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту представляє сукупність теоретико-методологічних положень (ізоморфна тотожність освіти й культури, цілісність культури, людини, змісту освіти, педагогічного процесу), організаційно - педагогічних та методичних заходів, практична реалізація яких передбачає культурного структурування освітнього процесу, застосування культуротворчості, створення умов для засвоєння трансляції та відтворення гуманістичних, педагогічних і професійно-педагогічних цінностей, самобутнього розвитку особистості фахівця, здатного до самодетермінації та самовизначення засобами фізкультурно-спортивної діяльності.

1.3. Полікультурний та поліетнічний вимір професійної фізкультурної освіти

Вища освіта на початку XXI століття перебуває в стані інноваційних пошуків і змін, для яких характерні: неперервність, динамізм, глобалізованість. Це в повній мірі відноситься й до системи професійної фізкультурної освіти, яка повинна готувати професійно-педагогічних фахівців спрямованих у майбутнє. Але потужний прорив в обґрунтуванні її теоретико-освітнього простору, який відбувся в короткі терміни (Ю. М. Ніколаєв), не супроводжується достатньою якісними змінами в навчальній і професійній підготовці майбутніх фахівців і тому все відчутнішою постає необхідність її модернізації (Ю. М. Ніколаєв,

Е. Ф. Орехов, Г. Г. Філіпчук та ін.). Вища фізкультурна освіта повинна цілеспрямовано здійснювати свій внесок у соборний і стійкий розвиток людства, послідовно реалізуючи лінію щодо обміну знаннями, щодо толерантного існування людей у контексті полікультурного простору. Перед суб'єктами вищої фізкультурної освіти постає завдання рішуче повернутися до нових вимог і потреб суспільства, особистості й максимально їх враховувати в своїй діяльності. Враховувати означає не просто й не стільки адаптуватися, скільки передбачувати, випереджати, впливати, спрямовувати. Як зазначає В. В. Кузьменко, полікультурна освіта – це освіта, що сприяє формуванню в особистості готовності до активної діяльності в сучасному соціокультурному середовищі, яке зберігає свою ідентичність, прагне до поваги та розуміння інших етнокультурних спільнот, вміє жити в мирі та злагоді з представниками різних расових, етнічних, культурних, релігійних груп. Вважаємо, що реалізація цих завдань уможлиблюється за умов дотримання діалектичного принципу взаємозв'язку полікультурності та поліетнічності.

Загальнокультурологічний підхід щодо розвитку професійної фізкультурної освіти, який розглянуто нами в підрозділі 1.2. окреслився цілком рельєфно. Такі вчені як В. К. Бальсевич, Е. С. Вільчковський, Т. Ю. Круцевич, Л. І. Лубишева, Л. П. Сущенко, Б. М. Шиян та ін. показали, що цілісність змісту вищої професійної фізкультурної освіти є можливою й доцільною лише на культурологічних засадах. Вчені зауважують, що для культурологічної освіти важливі як універсальні цінності, що виходять за межі групових ознак, так і всі ті різноманітні цінності, що визначають групову приналежність і створюють унікальні культури й погляди на світ. Універсальні цінності містяться в культурних, релігійних та національних традиціях. Тому вищі навчальні заклади, зокрема фізкультурного профілю, орієнтовані на індивідуальні потреби студентів, повинні забезпечувати таку освіту, яка б, з одного боку, допомагала представникам різних культур співпрацювати на основі гармонійної взаємодії, а з іншого – озброїла майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту знаннями

та вміннями жити в демократичному суспільстві (Т. Ю. Круцевич, С. О. Сисоєва та ін.).

Цілісність змісту фізкультурної освіти розглядається вченими в єдності таких складових: культурологічної сутності змісту освіти, культурологічного професійно-особистісного підходу до освіти, дидактичної належності категорії цілісності змісту професійної освіти й системно-структурного способу її розгляду (В. Н. Руденко). Згідно такого підходу система культурологічних умов модернізації змісту в контексті культури передбачає:

а) формування змісту вищої фізкультурної освіти з врахуванням історичних закономірностей та особливостей розвитку цивілізації, культури, які детермінують не лише повний тип людини культури (інтелегент), а й шляхи його досягнення, втілюючись у певні педагогічні проекти й технології;

б) відзеркалення закономірностей (причинно-наслідкових) зв'язків, відповідно з якими не лише рівень розвитку культури й цивілізації визначає рівень розвитку освіти, але й освіта стає джерелом розвитку культури і цивілізації, генератором нових культурних і цивілізаційних форм;

в) становити цілісну єдність духовних, соціальних і технологічних компонентів змісту виховання й навчання в системі когнітивно-ціннісно-регулятивних координат з тим, щоб і значення (цивілізаційна парадигма), і цінності, й смисли (культурологічна парадигма) становили оновлене ядро модернізованого смислу фізкультурної освіти;

г) розглядати процесуальний бік фізкультурної освіти як культурологічний акт (подію), через який здійснюється реалізація важливих соціокультурних функцій: способів входження людини у світ культури; соціалізації людини; трансляції культурно-оформлених зразків людської діяльності тощо.

Питання полікультурності все більш послідовно й ґрунтовно досліджують (Д. Бенкс, А. В. Джуринський, В. В. Кузьменко, М. Г. Чобітко та ін.). Вчені доводять, що сьогодні неможливо вижити, зберегти мир на планеті без взаєморозуміння один одного, поваги культури іншого народу. Проте поняття

«полікультурність» ще й до цього часу не введено в енциклопедичні словники, і навіть у словнику з дисциплін «Культурологія», «Соціологія» тощо. В деяких публікаціях є намагання авторів визначити поняття «полікультурність» ототожнюючи його з терміном «багатокультурність» (Г. Д. Дмитрієв). Інші вчені (В. В. Болгаріна, І. Н. Лощенова, М. Г. Чобітко та ін.) функції «полікультурність» надають всезагального, глобального характеру, або ж, навпаки – визначають її в руслі расових, етнічних, соціальних реалій (О. К. Гаганова). У логіці це називається підміною понять загального частковим або редукцією більш загальної категорії до часткової.

Так чи інакше, переважна більшість вчених дотримується думки про те, що полікультурність ґрунтується на важливому методологічному принципі, сутність якого полягає в тому, що людина завжди стоїть на перетині багатьох культур, тому й стає можливим говорити про наявність в індивіда декількох ідентичностей, тобто людина є багато – або мультиідентичною. За умов демократії студент має право сам визначити свою культурну ідентичність і викладач повинен не перешкоджати, а допомагати йому в цьому.

Сьогодні поняття зміст «полікультурна освіта» трактується в контексті залучення підростаючого покоління до етнічної, національної та світової культури, розвиток на цій основі планетарної свідомості, формування готовності й уміння жити в багатонаціональному середовищі. Відповідно до такого розуміння полікультурної складової професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту можна відзначити чотири основні структурні елементи:

- етнокультурний, що сприяє взаємопорозумінню людей на основі етнокультурних цінностей;
- соціокультурний, що відображає вплив суспільно-історичних процесів на розвиток культур і формування духовних цінностей;
- міжкультурний, що передбачає комунікативну взаємодію представників різних культур під впливом мови, засобів мистецтва й фізичної культури як універсальних засобів спілкування народів;

- світоглядний, що сприяє орієнтації на сукупність цінностей культури, яка базується на особливостях ментальної поведінки особистості та є її рушійною силою.

Полікультурна фізкультурна освіта призначена створити в навчальному закладі таке сприятливе середовище, в якому кожен студент, незалежно від своєї ідентичності, має однакові з усіма можливості для реалізації свого конституційного права на отримання рівноцінної освіти, та соціального розвитку під час навчання. Але значущість полікультурної освіти цим не обмежується, оскільки вона проєктує поведінку людини в майбутнє. Отже, отримані під час навчання полікультурні знання і в майбутньому працюють на зниження конфліктності в суспільстві, розвиток толерантності стосовно всіх культурних відмінностей і своєрідностей, на створення умов, які гарантують вільний вибір індивідом своєї ідентичності та шляхів її самоактуалізації.

Л. П. Костікова пропонує застосовувати діалоговий підхід до полікультурної освіти, метою якого є збереження й зростання різноманітності й культурного плюралізму. Філософсько-методологічною основою цього підходу є таке розуміння діалогу, коли всі світоглядні системи не відкидаються, а співіснують і взаємодіють. Гуманізм такої взаємодії полягає в тому, що кожний суб'єкт культури повинен пережити неповноту буття перед нескінченною різноманітністю всієї світової культури. За цих умов єдиною розумною й водночас морально-духовною дорогою справжнього об'єднання різних культур може бути визнаний лише діалог між ними.

Змістового наповнення отримує останнім часом і поняття «полікультурне виховання». Зокрема Г. В. Васянович, Н. Є. Миропольська та інші розуміють його як процес цілеспрямованої соціалізації учнівської молоді, що передбачає оволодіння особистістю системою національних і загальнокультурних цінностей, комунікативних емпатичних умінь, що дозволяють учнівській молоді здійснювати міжкультурну взаємодію та виявляти розуміння інших культур, а також толерантність стосовно інших носіїв.

Поліетнічному аспектові проблеми присвятили свої праці Г. В. Васянович, Л. В. Волков, Н. Є. Миропольська, Г. Г. Філіпчук та ін. Коло наукових проблем учених збігається в розв'язанні питань формування поліетнічної самосвідомості, компетентності, поліетнічної ідентифікації особистості тощо. В цьому контексті надто важливим є те, щоб культурні зміни, як наслідок поліетнічності, призводили до універсiалізації, але жодним чином не до одноманітності. Важливою позицією в цьому є думка Г. Г. Філіпчука, який ствержує, що за умов активних інтеграційних процесів зміст освіти повинен базуватися, як на загальнолюдських досягненнях, так і на етнонаціональних цінностях. Вчений висловлює думку про те, що сьогодні головним для українця є збереження свого «Я» інтелектуальне, національне і моральне.

Що стосується функцій полікультурного й поліетнічного складових професійної підготовки студентів фізкультурних спеціальностей, то тут можна виділити такі:

- когнітивну, що орієнтується на формування в майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту наукових знань про глобалізацію, про культурну багатогранність світу;
- аксіологічну, що полягає в орієнтації на сукупність духовних цінностей, які виробило людство;
- особистісно-орієнтовану, спрямовану на особистість студента, його мету, інтереси, культурний саморозвиток, моральне й життєве самовизначення в контексті культурної самоідентифікації, усвідомлення власного «Я» в полікультурному світі;
- креативну, що дає змогу розвивати творчі здібності, інтегрувати студента в полікультурний простір України та світу в цілому;
- гуманістичну, що визначає як пріоритет індивідуальність особистості, неповторність його внутрішнього світу.

Отже, у змісту професійної фізкультурної освіти повинні бути включені питання методології та практики формування культури міжнаціонального спілкування; етнокультурних та етнопедагогічних фізкультурно-спортивних

традицій країни (регіону); психолого-педагогічні теорії і моделі гуманізації етнокультурного простору тощо. Ми поділяємо думку Ю. М. Ніколаєва про те, що «на початку XXI століття в сфері професійної (спеціальної) й неспеціальної фізкультурної освіти необхідний перехід (у відповідності з провідними тенденціями загальної освіти – посиленням культуротворчої гуманістичної й методологічної функцій) на новий, дійсно культуровідповідний рівень осмислення фізичної культури та спорту» (Ю. М. Ніколаєв, 2016, с. 99).

Цілком погоджуємося з авторами ідеї про те, що культурологічна парадигма в професійній фізкультурній освіті стане реальністю, якщо відбудуться фундаментальні зміни в державі та суспільстві. Передусім треба позбавитися ситуації, коли перемагає на короткотривалий період та ідеологія, за яку добре платять: абсолютизація ринку є згубною для культури й освіти призводить до втрати духовності. Формування національно-культурної еліти в сфері фізичного виховання та спорту – це гостра потреба суспільства, оскільки сучасна так звана «еліта» є відірваною від народу й мало турбується навіть про свою власну культуру й освіту. Потребує зміни соціокультурна ситуація. Сьогодні відбувається мутація культури, підміна, а то й пряме нищення національних традицій, звичаїв у сфері фізкультурної освіти. Для фізкультурної освіти, освіченості потрібна мотивація суб'єктів суспільства на культурний спосіб життя, збереження та зміцнення здоров'я тощо. У цьому плані полікультурний та поліетнічний вимір є детермінантою сучасної вищої професійної фізкультурної освіти, а взаємозв'язок складових полікультурності й поліетнічності є головною умовою реалізації культурологічної парадигми в підготовці фахівців фізичного виховання та спорту в системі фізкультурної освіти.

Питання для самоперевірки

1. Надайте декілька визначень ключового поняття «культура».
2. Розкрийте еволюцію поглядів на виявлення сутності поняття «культура» в історії розвитку людства.

3. Обґрунтуйте системний підхід до розкриття місця, значення й ролі культури в системі буття людини (за М. С. Каганом).
4. Охарактеризуйте принципи системного підходу як методологічних орієнтирів у феноменології культури.
5. У чому сутність культурологічної парадигми в системі професійної фізкультурної освіти?
6. Розкрийте різні погляди на взаємозв'язок культури та діяльності людини.
7. Культура як вираження сучасних норм і цінностей життя та світогляду людини (за А. І. Арнольдовим).
8. Розкрийте характер взаємозв'язку фізкультурної освіти та культури, їх ізоморфну тотожність.
9. Визначте провідні тенденції культурологічної фізкультурної освіти.
10. Охарактеризуйте основні принципи культурологічного підходу до організації професійної фізкультурної освіти.
11. Надайте характеристику особливостям принципу цілісності фізкультурної освіти.
12. У чому сутність полікультурної фізкультурної освіти? Назвіть основні структурні елементи полікультурної освіти.
13. Розкрийте сутність діалогового підходу до полікультурної фізкультурної освіти.
14. Розкрийте поняття «полікультурне виховання» в системі «фізична культура і спорт».
15. Надайте характеристику поліетнічному аспекту в системі полікультурної фізкультурної освіти.
16. Охарактеризуйте функції полукультурної та поліетнічної складових професійної підготовки студентів фізкультурних спеціальностей.
17. Розкрийте взаємозв'язок складових полікультурності й поліетнічності в системі підготовки фахівців фізичного виховання та спорту.

Література до розділу 1

1. Абакумова И. В., Ермаков П. Н. О становлении толерантной личности и поликультурном образовании // Вопросы психологии. 2003. № 3. С. 78–82.
2. Арнольдов А. И. Человек и мир культуры: Введение в культурологию. Москва: МГИК, 1992. 240 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества: Сб. избр. трудов / Примеч. С. С.Аверинцева, С. Г. Бочарова/ М. М. Бахтин. Москва.: Искусство, 1979. 423 с.
4. Болгаріна В., Лощенова І. Культура полікультурна освіта // Шляхи освіти. 2002. № 1. С. 2–6.
5. Бондаревская Е. В. Теория и практика личности ориентированного образования. Ростов-на-Дону: 2000. 277 с.
6. Гаганова О. К. Поликультурное образование в США: теоретические основы и содержание // Педагогика. 2005. № 1. С. 86–95.
7. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / Отв. ред. П. В. Алексеев. Москва.: Школа – Пресс, 1995. 448 с.
8. Гриньова В. Н. Формування педагогічної культури майбутніх вчителів (теоретичний та методичний аспекти): дис... д-ра пед. наук. Київ. 1988. 345 с.
9. Гуревич П. Культурология: учебник. Москва: Гардарики, 2005. 280 с.
10. Данилюк А. Я. Теория интеграции образования. Ростов-на-Дону, 2001. 204 с.
11. Дмитриев Г. Д. Многокультурность как дидактический принцип. Педагогика. 2000. № 10. С. 3–11.
12. Запесоцкий А. С. Культурология образования // Методологические и технологические основы образовательной деятельности. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербург ГУП, 2007. С. 120–183.
13. Іваній І. В. Методологічні засади формування фізичної культури особистості // Педагогіка, психологія та медико-біологічні основи фізичного виховання та спорту. 2014. № 5. С. 32–36. doi: 10.6084 / m 9 figshare 971030.

14. Іваній І. В. Змістова характеристика категорії «система професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту» у контексті єдиного європейського простору вищої освіти // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А. А.Сбруєва. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 5 (49). С. 234–241.

15. Иваний И. В. Поликультурное и полиэтничное измерение специального физкультурного образования (теоретико-методологический аспект) // Теория и практика физической культуры. 2016. № 11. С. 12–13.

16. Каган М. С. Философия культуры. Санкт-Петербург: ТООТК «Петрополис», 1997. 205 с.

17. Келле В. Ж. М. Я. Ковальзон. Теория и история культуры. Москва: Наука, 1984. 240 с.

18. Костикова Л. П. Диалоговый подход к культуре и межкультурному образованию // Педагогика. 2008. № 6. С. 28–35.

19. Косяк В. А. Людина та її тілісність у різних формах культури: навчальний посібник. Суми: ТОВ «ВПД Університетська книга», 2010. 318 с.

20. Кремень В. Г. Духовність і культура суспільства визначаються розвитком освіти // Освіта у полікультурних суспільствах / за редакцією Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Єжи Нікіторовича, Світлани Сисоєвої. Вища педагогічна школа СПВ Університет в Б'ялостоці. Варшава, 2012. 392 с. С. 45–55.

21. Крылова Н. Б. Культурология образования. Москва. 2009. 221 с.

22. Кузьменко В. В., Гончаренко В. В. Формування полікультурної компетентності вчителів загально-освітньої школи: навчальний посібник. Херсон: РІПО, 2006. 92 с.

23. Культурология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г. В. Драч и др. Ростов-на-Дону: Феникс. 2003. 571 с.

24. Малахов В. А. Культура и человеческая целостность: монография. Київ: Наукова думка, 1998. 118 с.

25. Межуев В. М. Идея культуры. Очерки по философии культуры. Москва: Прогресс – Традиция, 2006. 408 с.
26. Миропольська Н. Є. Полікультурне виховання / Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України: головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 691.
27. Огнев'юк В. О. Осягнення освіти: Підсумки ХХ століття. Київ: Навч. книга, 2003. 111 с.
28. Огнев'юк В. О. Роль освіти у формуванні цінностей демократичного суспільства // Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти: зб. наук. праць / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Світлани Сисоєвої. Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2011. 433 с.
29. Руденко В. Н. Культурологические основания целостности содержания высшего образования // Педагогика. 2004. № 1. С. 42–48.
30. Сисоєва С. О. Розвиток освіти в умовах полікультурного глобалізованого світу // Проблема полікультурності у неперервній професійній освіті. Маріуполь, 2011. С. 11–18.
31. Сисоєва С. О. Розвиток освіти в умовах полікультурного глобалізованого світу // Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти: зб. наук. праць / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Світлани Сисоєвої. Хмельницький: ПП Заколотний М.І., 2011. 433 с. С. 49–56.
32. Соціологічно-педагогічний словник / За ред. В. В. Радула. Київ: «ЕксОб», 2004. 304 с.
33. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шинкарука. Київ: «Абрис», 2002. 741 с.
34. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: «Академвидав», 2006. 352 с.
35. Філіпчук Г. Г. Культурологічна основа сучасної освіти // Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15-річчя АПН України) / ред. колегія

Сухомлинська О. В., Бех І. Д., Луговий В. І. Київ: Педагогічна думка, 2007. Т. 2. Дидактика, методика, інформаційні технології. 367 с. С. 37–45.

36. Филипчук Г. Г. Общечеловеческие и этнокультурное в образовании: взгляд из Украины // Педагогика. 2007. № 1. С. 15–22.

37. Чобітко М. Г. Компоненти полікультурної освіти у професійній підготовці майбутніх педагогів // Проблема полікультурності у неперервній освіті. Маріуполь, 2011. С. 38–42.

Розділ 2. Концептуальні засади формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту

2.1. Генеза теорії формування професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту

Аналіз літературних джерел (див. розділ1) свідчить, що професійно-педагогічна культура (ППК) майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту (ФВ та С) як соціально-педагогічне явище виникає разом з усвідомленням суспільної природи виховання, як розуміння необхідності пошуку ефективних способів передачі досвіду від одного покоління до іншого. Разом з визначенням соціальної цінності праці фахівця, ППК функціонує як якісна, професійна характеристика його діяльності, виступає об'єктивним показником його уміння й професіоналізму, схильності до педагогічної діяльності.

Історико-педагогічний аналіз проблеми формування ППК як особистісного феномену в умовах освітньої практики засвідчив, що вже в епоху *Античності* на перший план висувалась вимога виховання людини, здатної до пошуку істини, котра вміє «вчитися великорозумності». Історичні матеріали свідчать про те, що життєвий устрій, який сформувався в родоплемінному суспільстві, базувався на полюванні, рибальстві та збиранні. Отже, така діяльність людей спиралася перш за все на їх фізичні дані та певну соціальну організацію. Тому конкурентні взаємостосунки між стародавніми людьми тільки і могли сформуватися на ґрунті тілесної сутності людини в межах її практичних інтересів. Суперництво між людьми в цей період могло проявлятися в явній, відкритій формі з задоволення біологічно зумовлених потреб (суперництво за їжу, за місце біля вогнища тощо), а також у неявній формі – на базі задоволення біопсихосоціальних потреб (суперництво за вищий статус, що виражалось в прагненні бути більш успішним рибалкою. мисливцем тощо). Внутрішньогрупові конкурентні взаємостосунки приводили до поступової зміни й ускладнення соціальної організації стародавніх людей. Освоєння стародавніми людьми прогресивних навичок полювання, рибальства,

виготовлення знарядь праці відбувалося завдяки наслідуванню й імітації фізичних дій і прийомів, що використовувались. Таким чином, в арсеналі стародавньої людини з'явилися в певному значенні абстрактні фізичні дії, які не мали утилітарної спрямованості, тобто вони не були безпосередньо життєво важливими для стародавніх людей. Подальша еволюція таких абстрактно-практичних дій привела до появи ритуальних танців. Вони, як свідчить історія, супроводжували початок полювання, рибальства, а також їх успішне завершення. На цьому етапі виникла примітивна, можна сказати, ритуальна фізична культура як первісний спосіб соціальної комунікації. Її значення для стародавнього співтовариства виявилось надзвичайно високим, оскільки це свідчило про те, що людина виділилася з тваринного світу, тобто вона стала в певному сенсі «людиною культурною». Отже ритуальна фізична культура – найперший базовий вид загальнолюдської культури. Ця культура формувала людину і, що важливо для досліджуваної нами проблеми, привела до появи язичницької релігії, як своєрідної форми людської свідомості. Включення абстрактних, тобто таких, що не мають прямої практичної користі, фізичних дій і прийомів до релігійних ритуалів означало суспільне визнання їх значущості. Тим самим був визначений один із векторів історичної еволюції ритуальної фізичної культури – релігійний.

Як свідчать історичні матеріали, основна стратегія розвитку родоплемінного суспільства була пов'язана зі зміною економічного устрою, спричиненою розвитком скотарства та землеробства, освоєнням металу. Це привело до поступового нівелювання необхідності в відповідних ритуалах, які супроводжували процес полювання та рибальства (аж до повної його втрати). Проте на основі їх видовищної функції сформувалися нові види ритуалів у вигляді народних обрядів і звичаїв, які супроводжували всі найважливіші події в житті людини (народження, поховання, різного роду посвяти та ін.) і які містили різноманітні ігри, змагання та розваги. Цей висновок підтверджується матеріалами досліджень археологів, а також етнографів, які вивчали племена та народності, що знаходилися на мисливсько-збиральній стадії розвитку. Отже,

зміна життєвого устрою стародавніх народностей привела до появи нового, можна сказати, видовищного напрямку в історичному розвитку ритуальної фізичної культури. При цьому суспільна значущість фізичних вправ і дій, що входили до звичаїв та обрядів, яка визначала їх історичну еволюцію, ґрунтувалася на їх видовищності.

Історичний розвиток людського суспільства можна уявити як процес послідовної зміни його культури, оскільки культура в широкому значенні містить сукупність як матеріальних, так і духовних цінностей, які напрацювало людство на певній стадії свого розвитку. Це означає, що вже в первісному ладі виникає потреба в передачі та закріпленні життєво важливих для стародавніх людей навичок полювання, рибальства, виготовлення знарядь праці, а також тих фізичних вправ і дій, які використовувалися при проведенні ритуалів. Ці задачі вирішувалися в процесі виховання дітей та молоді. На думку більшості дослідників, фізичне виховання як педагогічний процес, пов'язаний з передачею людського досвіду, виник саме як засіб підготовки до практичної (утилітарної) діяльності. Зрозуміло, що в процесі виховання освоювалися дії та прийоми, пов'язані з утилітарною діяльністю людей, а також елементи ритуальної фізичної культури. Тим самим визначився третій напрямок в еволюції примитивної фізичної культури – виховний. Він характеризується тим, що суспільна значущість фізичних вправ і дій залежала від того, чи включалися вони в систему виховання, чи ні.

Як показують історичні матеріали всі три основні напрямки еволюції ритуальної фізичної культури (релігійний, видовищний і виховний) отримали специфічні особливості розвитку в період рабовласницького ладу. Активне ведення війн у цей період визначило основну форму та зміст виховного напрямку в розвитку фізичної культури. Системи виховання дітей і молоді, які сформувалися в Стародавньому Римі (як найбільш показові з існуючих у той час), незважаючи на наявні відмінності в організації, орієнтувалися в першу чергу на підготовку фізично сильних, загартованих воїнів, оскільки від їх фізичної підготовленості багато в чому залежав успіх у бою. Це спричинило

найважливішу тенденцію в розвитку цього напрямку, що зумовило появу та включення до процесу виховання молоді змагань на основі фізичних вправ, які використовувалися в ході бойових дій. Таким чином, виховний напрям у розвитку фізичної культури в період рабовласницького ладу набув військово-фізичної спрямованості, яка зберігалася й на наступних етапах суспільного розвитку.

У період рабовласницького ладу розвитку фізичної культури специфічної форми набуває релігійний напрям. Найяскравіше він виявився в культурі Стародавньої Греції. Релігійні переконання давніх греків ґрунтувалися на уявленнях про те, що боги (в першу чергу Зевс, а також Посейдон, Аполлон, Афіна та інші) прихильні до фізично досконалих людей, яким і забезпечують протекцію. Серед різноманітних релігійних святкувань на території Стародавньої Греції найбільшу історичну значущість набули загальногрецькі, що проводилися на честь бога Зевса кожні чотири роки. Важливою частиною таких релігійних обрядів були «спортивні» ігри та змагання, які завдяки історикам Нового часу стали називатися «олімпійські ігри». Отже, можна сказати, що виникнення стародавніх олімпійських ігор було зумовлене проведенням головних загальногрецьких релігійних святкувань на честь богів. Це була історично специфічна головна соціальна потреба, яка на багато років визначила їх суспільну значущість і сприяла їх систематичному відтворенню.

У період *рабовласницького* ладу подальшого розвитку набуває видовищний напрям у фізичній культурі, пов'язаний із народними обрядами, звичаями та видовищними змаганнями. Такі змагання вільних громадян проводилися як у Стародавній Греції, так і в Римській державі. Наслідком високої соціальної значущості таких змагань стало те, що до них почали спеціально готуватися, тобто серед атлетів з'явилися професіонали. Разом із ними в Стародавньому Римі сформувалася специфічна форма змагальної діяльності – гладіаторські бої. Їх виникнення пов'язано з тим, що в період розквіту Римської держави сформувався широкий прошарок споживачів видовищ – це римські громадяни, які були звільнені від військових обов'язків і

фізичної праці, оскільки в цей період була створена професійна армія, а фізична праця стала в основному долею рабів. Ці люди (раби) не мали жодних прав і знаходилися в повній залежності від рабовласників. Вони могли створювати видовища у вигляді різноманітних боїв із дикими звірами й між собою. Окрім цього гладиаторські бої органічно вписувалися в державно-релігійну систему суспільних відносин, які склалися в період рабовласницького ладу.

Зауважимо, що особливості розвитку фізичної культури в період рабовласницького ладу не вичерпувалися тільки вищезначеними їх формами (змагання громадян, олімпійські ігри, гладиаторські бої, система фізичного виховання на основі військового протиборства тощо). Ці різновиди фізичної культури містили весь спектр складних і суперечливих стосунків між людьми, що склалися в період рабовласницького ладу. Вони формували духовні цінності фізичної культури, які мали важливе значення для подальшого розвитку всього суспільства. З одного боку, це були високі ідеали олімпійських змагань, що базувалися на прагненні людини до фізичної досконалості. З іншої ж, це антигуманні та антилюдські відносини, які засновані на низьких пристрастях і «тваринній» сутності людини, що склалися навколо гладиаторських боїв.

Тому з розповсюдженням християнської релігії, яка забороняла такого роду видовища, вони поступово припинилися, а їх повна заборона відноситься до 404 року нашої ери.

Середні віки – це історичний проміжок від розпаду Римської імперії до епохи Відродження. В цей період відбувається становлення християнства як загальноєвропейської релігії, завершується процес формування європейських держав, інтенсивно розвиваються феодалні відносини.

У середні століття виховний напрям у розвитку фізичної культури, як і при рабовласницькому устрої зберігав військово-фізичну сутність. Суспільна потреба саме в такій формі виховання була зумовлена, з одного боку, війнами між дрібними роздробленими князівствами, які виникли на території Європи після розпаду Римської імперії, з іншого – міжособними між самими феодалами, що сформувало потребу в військово-фізичній підготовці осіб

привілейованого прошарку. Це привело до виникнення лицарської системи виховання, яка зберігла своє значення приблизно до XIV століття. Фізична культура в Україні часів Київської Русі розвивалася за Європейською моделлю. Так на початку IX століття в Київській Русі зароджується професійна військова організація «Дружина князя», в якій військово-фізична підготовка була доволі спеціалізованою, враховувала рід війська, його цільове призначення. Вбираючи все краще від сусідів (Європи) фізична культура Київської Русі за своїм соціальним значенням та спрямованістю ґрунтувалась на звичаях і традиціях свого народу, що й зумовило її прогресивність.

У період Середньовіччя з появою християнства розвиток релігійного напрямку в фізичній культурі на території Європейського континенту практично повністю припинився, оскільки християнська релігія не схвалювала ігор і розваг, заснованих на протиборстві. Проте ця тенденція в історичному розвитку фізичної культури не зникла. Найяскравіше вона виявилася в східній релігії – буддизмі, яка дала сучасному спорту цілу групу східних одноборств. Буддизм, на відміну від християнства, базується на прагненні людини до самовдосконалення тіла й духу, він стверджує самоспоглядання та самовиховання з метою пізнання істини. Тому спеціальні фізичні вправи як один з елементів релігійних ритуалів стають невід'ємною частиною виховання буддистських ченців. Одним із чудових досягнень цього напрямку вважається створення в Стародавній Індії унікальної релігійно-філософської системи фізичного та духовного розвитку – йоги. Йога вплинула на подальший розвиток усїєї культури Сходу. Дихальні вправи йоги, частково в первісному вигляді, частково трансформовані китайською системою цигун, увійшли складовою частиною до більшості східних шкіл бойових мистецтв. Релігійний напрям у фізичній культурі розвивається надалі в Китаї. Розповсюдження буддизму на територію Китаю привело до формування китайської системи фізичного виховання та бойової підготовки – ушу, генеральною функцією якої завжди була адаптаційна – визначення конкретного індивіда в контексті соціуму та культури за допомогою певного набору методик, основною метою яких було

виховання певного типу особистості, що відповідає ціннісним орієнтаціям тієї чи іншої школи ушу та всього соціуму.

У період феодального устрою увиразнюються дві тенденції в розвитку видовищного напрямку фізичної культури. Подальшого розвитку набула змагально-ігрова тенденція, яка базувалася на реалізації соціальної потреби в видовищі, заснованому на протиборстві вільних людей. Специфіка подібних видовищ полягала в тому, що такі змагання не були приурочені до якихось народних свят або пов'язані з релігійними мотивами (олімпійські змагання), не започатковувалися через примус (змагання гладиаторів), не були зумовлені виховним процесом. Це були змагання задля самих змагань, які приносили задоволення їх учасникам і глядачам. Їх специфіка полягала в тому, що конкретна форма змагань залежала від соціальних і побутових умов, які сформувалися на певному історичному етапі та в конкретному місці. Це породжувало, як свідчать історичні матеріали, різноманіття їх форм проведення. Такі змагання були процесом задоволення індивідуальних потреб людей у змагальній діяльності, заснованій на їх тілесній сутності. Отже, вже в часи Середньовіччя створюються передумови для формування механізму саморозвитку суспільного явища, заснованого на змагальній діяльності людей на основі їх тілесної сутності, тобто спорту.

Інша ознака, яка проявилася в епоху Середньовіччя в процесі історичної еволюції видовищного напрямку, була спричинена подальшим розвитком культурно-побутової тенденції, що виникла як результат використання людьми різноманітних фізичних вправ у циркових виставах, у народних обрядах, звичаях, іграх і розвагах, що проходили в містах і сільській місцевості. На цю тенденцію слід звернути увагу, адже вона зумовила новий напрям у використанні засобів фізичної культури, який яскраво увиразнюється в наш час і пов'язаний із використанням людьми фізичних вправ для підтримки власного здоров'я та задля задоволення.

Приблизно з XVI століття почалася поступова лібералізація церковного життя, що позитивно позначилося на всіх сферах розвитку суспільства. В цей

період вже в самому християнстві з'явилася низка суспільних рухів (наприклад, «Орден Єзуїтів»), у межах яких заохочувався розвиток фізичного виховання. Зменшення впливу релігії на суспільне життя сприяло розвитку всіх напрямів розвитку культури суспільства, що започаткувало епоху *Відродження*. В цей період інтенсивно розвивається промисловість, торгівля, мореплавство, природознавство, виникають нові філософсько-матеріалістичні теорії (Т. Мор (1478-1535), Т. Кампанелла (1568-1639) та інші), що заклали основи гуманістичної теорії виховання, заґрунтованої на прагненні людини до гармонійного й усебічного розвитку. Для епохи Відродження були характерні тенденції, спрямовані на підвищення статусу освіченої людини, здатної до самостійного мислення, критичних суджень, дослідницьких пошуків, самоосвіти, самопізнання. В суспільстві поступово почали формуватися розуміння того, що фізичні вправи можна використовувати не тільки для військово-прикладної підготовки людей, а й для оздоровлення. Поява саме такої соціально значущої потреби створила умови для формування педагогічної системи фізичної культури, тобто системи, інтегральною функцією якої є забезпечення як індивідуального, так і громадського здоров'я.

Новий час (його початок відноситься до середини XVIII століття) у розвитку людського суспільства характеризувався прогресом в економіці, техніці, стрімким розвитком науки й культури. Невипадково перший період Нового часу увійшов в історію як епоха *Просвітництва*. Ця епоха в вигляді буржуазних революцій хвилею прокотилася по Європі, й заклала основи для інтенсивного розвитку всіх форм соціальних відносин. На початку епохи Просвітництва виховний напрям у розвитку фізичної культури мав військово-прикладний характер. Ця тенденція зберігалася аж до наполеоновських війн, після яких у всіх великих країнах Європи почали формувати національні системи фізичного виховання, а XIX століття стало початком професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту на державному рівні.

Становлення та розвиток професійної освіти фахівців фізичного виховання та спорту, виникнення у 1894 році Олімпійських ігор сучасності (за

прикладом Стародавніх олімпіад), викликало необхідність вивчення теоретичних питань фізкультурно-спортивної освіти, в першу чергу, теорії фізичної культури, а значить і формування ППК фахівця.

Як свідчать історичні матеріали перші заклади професійної підготовки викладачів фізичного виховання мали гімнастичну спрямованість та орієнтувалися на підготовку сильних, тренованих молодих людей, здатних досягти успіхів у житті, а також забезпечували їм необхідний рівень здоров'я та військово-фізичної підготовки. Така спрямованість фізичного виховання зберігалася в національних системах освіти до Другої світової війни. Вивчення прогресивного досвіду та тривалі наукові суперечки в зазначений період, за даними Т. Дибби призвели до появи вітчизняних авторських розробок, як-то: «Система фізичної освіти» П. Лесгафта (1894), «Система гімнастичних вправ для цивільних навчальних закладів» О. Бутовського (1891), «Українська система тіловиховання» І. Боберського (1891), «Природна система фізичних вправ. Російська система гімнастики» О. Анохіна (1910) [8, с.109]. Особливу увагу зосереджено на системі функціональної освіти, викладеної П. Лесгафтом у праці «Керівництво з фізичної освіти дітей шкільного віку» (1888-1901), де запропоновано принцип наукової обґрунтованості фізичної освіти на базі використання методів дослідження – педагогічних, медико-біологічних, психологічних; розроблено принцип професійної підготовки фахівців з фізичної освіти, що по суті є вищою спеціальною освітою; обґрунтовано віковий підхід у фізичній освіті; представлено класифікацію фізичних вправ; встановлено взаємозв'язок фізичної освіти з розумовим і естетичним вихованням; показана освітня роль рухових дій у трудовій, військовій сфері та повсякденному житті; зроблено значний внесок у практику фізкультурної освіти жінок.

За даними О. Вацеби, Іван Боберський (1873-1947) був першим українським педагогом, який організував курси підготовки кваліфікованих вчителів спортивних рухів, які залучали широкі кола громадськості в містах і селах до фізичної культури, працювали над популяризацією Сокільського руху.

І. Боберський розробив спортивну термінологію, організував жіночі спортивні товариства, його називали «батьком українського тіловиховання». Запропоновані принципи Сокільської системи виховання досі є незмінними в сучасній системі фізичного виховання: принцип всебічного розвитку особистості, принцип патріотичного виховання, принцип оздоровчої спрямованості.

Зауважимо, що період кінця XIX – початку XX століть є важливим етапом становлення системи професійної підготовки кадрів в Україні. За даними Л. Сущенко, особливостями даного періоду становлення й розвитку системи професійної підготовки фахівців ФВ та С в Україні в першій половині XX століття є: превалювання курсової системи професійної підготовки фахівців ФВ та С; здійснення професійної підготовки вчителів та інструкторів ФВ, викладачів гімнастики для військових підрозділів, інструкторів спорту; у навчальних планах надання переваги загальноосвітній підготовці, вивченню медико-біологічних, спеціально-практичних дисциплін. Ці підходи до теорії формування ППК майбутніх фахівців ФВ та С є відображенням тих соціально-економічних умов і культурних традицій суспільства, які склалися й розвивалися на теренах колишнього Радянського Союзу, де військово-прикладна спрямованість фізичного виховання закладалася в загальносоюзних програмах підготовки молоді до праці та оборони, складання комплексу «Готовий до праці й оборони СРСР».

Зауважимо, що поняття «професійно-педагогічна культура», як наукова категорія, до 60-х років XX століття спеціально не розглядається. Значний внесок у розробку проблеми педагогічної культури здійснив В. Сухомлинський, пов'язуючи її передусім з особистістю, розумінням внутрішнього світу виховання. В. Сухомлинський вважав обов'язковим знання педагогічної спадщини видатних педагогів Я. Каменського, І. Песталоцці, К. Ушинського, А. Макаренка та ін. «світочей педагогічної культури». Особливу увагу В. Сухомлинський приділяв технологічному компоненту педагогічної культури, який виявляється в першу чергу в умінні бути суб'єктом своєї

професійної діяльності, що створює умови для реалізації творчих можливостей педагога. Поряд з педагогічною культурою В. Сухомлинський увів поняття «педагогічне безкультур'я», розуміючи під цим нездатність педагога, невміння знайти доцільне, психологічно обґрунтувати рішення.

Друга половина ХХ століття відзначається систематизацією та узагальненням знань щодо методології та теорії фізичної культури і спорту, пошуку організаційно-практичних засад професійної підготовки майбутніх фахівців ФВ та С у вищій школі.

Починаючи з 60-х років теоретичні дослідження проблеми формування та розвитку фізичної культури проводилися з ряду напрямів: фізичне виховання як суспільне явище (Е. Вільчковський, 1961; Н. Пономарьов, 1960 та інші); визначення взаємозв'язку загальної, фізичної і спортивної культури (В. Видрін, 1986; Т. Круцевич, 1986; Ю. Ніколаєв, 1974 та інші); визначення об'єкта й предмета дослідження даного виду культури (В. Столярів, 1985; Ю. Курамшин, 2006; В. Сутула, 2014 та інші).

Аналіз робіт цих та інших авторів дозволяє зробити висновок про те, що продуктивним для обґрунтування теоретико-методологічних основ формування ППК в умовах модернізації сучасної спеціальної фізкультурної освіти є інтегрований, а не збиральний аспект знань. Ю. Ніколаєв для визначення предмету дослідження вважає необхідним виділення ціннісно-інтегрованої системної основи, яка дозволила б усвідомити всю сукупність її основних компонентів, найбільш важливих властивостей і зв'язків, закономірностей її функціонування та розвитку.

Уявляється продуктивною ідея В. Бальсевича про необхідність дослідження феноменів фізичної та спортивної культури з позицій філософського рівня знання, у взаємозв'язку даних видів культури з загальною культурою в процесі виховання людини, розкриття взаємозв'язку біологічного і соціального компонентів у життєдіяльності людини. Методологічні рівні знань при дослідженні феномену фізичної культури і теоретичних основ її формування дозволяють, на думку Ю. Ніколаєва, логічно структурувати наявні

теорії з даної проблеми, показати, що вони мають у більшій ступені філософсько-культурологічно-педагогічний характер. Ми в значній мірі поділяємо дану позицію, необхідну для розкриття феномену ППК фахівця ФВ та С на основі культурологічного підходу з залученням даних природничих і гуманітарних наук, що спираються на педагогічну науку.

Дослідження феномену фізичної (спортивної) культури з точки зору філософсько-культурологічного підходу інтенсивно здійснювалося до середини 90-х років минулого століття та викликало до життя ряд продуктивних теорій, які в значній мірі допомагають вирішувати проблему теорії формування ППК майбутніх фахівців ФВ та С в умовах модернізації освітнього процесу в вищій школі. Важливими, в аспекті проблеми дослідження нам уявляються наступні:

- формування фізичної (спортивної) культури особистості (В. Бальсевич, 1988; М. Віленський, 1988; Т. Круцевич, 1992; Л. Лубишева, 1998; Voinar, 1999 та інші);

- біологічні й соціальні, тілесні й духовні аспекти в сфері фізичної культури та спорту (Н. Візіней, 1985; Н. Пономарьов, 1988; Т. Ротерс, 2011; В. Grut, 1998 та інші);

- ціннісний аспект фізичної (спортивної) культури В. Бальсевич, 1996; В. Видрін, 1979; Т. Круцевич, 1999; Л. Лубишева, 1997 та інші).

На думку М. Віленського, навчально-виховний процес, спрямований на формування й розвиток фізичної культури «інтегрує знання трьох важливих універсальних вимірів людського буття, пов'язаних із духовно-пізнавальним засвоєнням дійсності, зі здатністю до ціннісного, аксіологічного відношення до світу фізичної культури та здатністю перетворення себе». Автори, обгрунтовуючи культурологічний підхід до розгляду фізичної культури студента в вузівському соціумі, визначають інтеграцію особистістю загальної, професійної і фізичної культури.

Наведені вище результати досліджень вітчизняних та зарубіжних учених свідчать про те, що формування ППК особистості майбутнього фахівця ФВ та С уявляє собою єдиний, цілісний, неподільний, внутрішньо пов'язаний

процес. У межах нашого дослідження уявляється можливим побудувати логічно послідовний ряд понять: «загальна культура особистості» - «професійна культура особистості» «педагогічна культура особистості», відслідкувати їх взаємозв'язок (рис. 1).

Загальна культура особистості трактується як інтегральна якість, що визначає її спрямованість на засвоєння загальнолюдських цінностей, способу та міри їх привласнення. Загальна культура формується в нерозривній єдності засвоєння духовної та фізичної (спортивної) культури, втілюючи в собі духовно-фізичні здібності та творчі сили особистості.

Професійна культура особистості фахівця фізичного виховання та спорту розглядається як інтегрований компонент загальної культури, що має властивості цілого й виконує функцію її проектування в сферу фізкультурно-педагогічної діяльності. Професійна культура виявляється в системі професійних якостей особистості, виступає узагальненим показником професійної компетентності фахівця, умовою й передумовою ефективної професійної діяльності.

Педагогічна культура фахівця фізичного виховання та спорту представляє собою цілісне багаторазове утворення, яке виступає як мета та результат загальнопедагогічної підготовки. Становлення педагогічної культури детерміноване формуванням педагогічної спрямованості особистості на основі засвоєння педагогічних цінностей, розвитком суб'єктивної позиції, рефлексії, педагогічних здібностей і педагогічних якостей особистості.

Методологічне мислення фахівця з фізичного виховання та спорту відбиває його готовність і здатність до перетворення теоретичних знань у метод пізнавальної та професійно-творчої діяльності в сфері фізичного виховання та спорту. Воно створює фундамент особистої світобудови, творчого світомоделювання, професійно-педагогічного самовизначення в фізкультурно-спортивному просторі відповідно виробленим світоглядним переконанням та ідеалам.

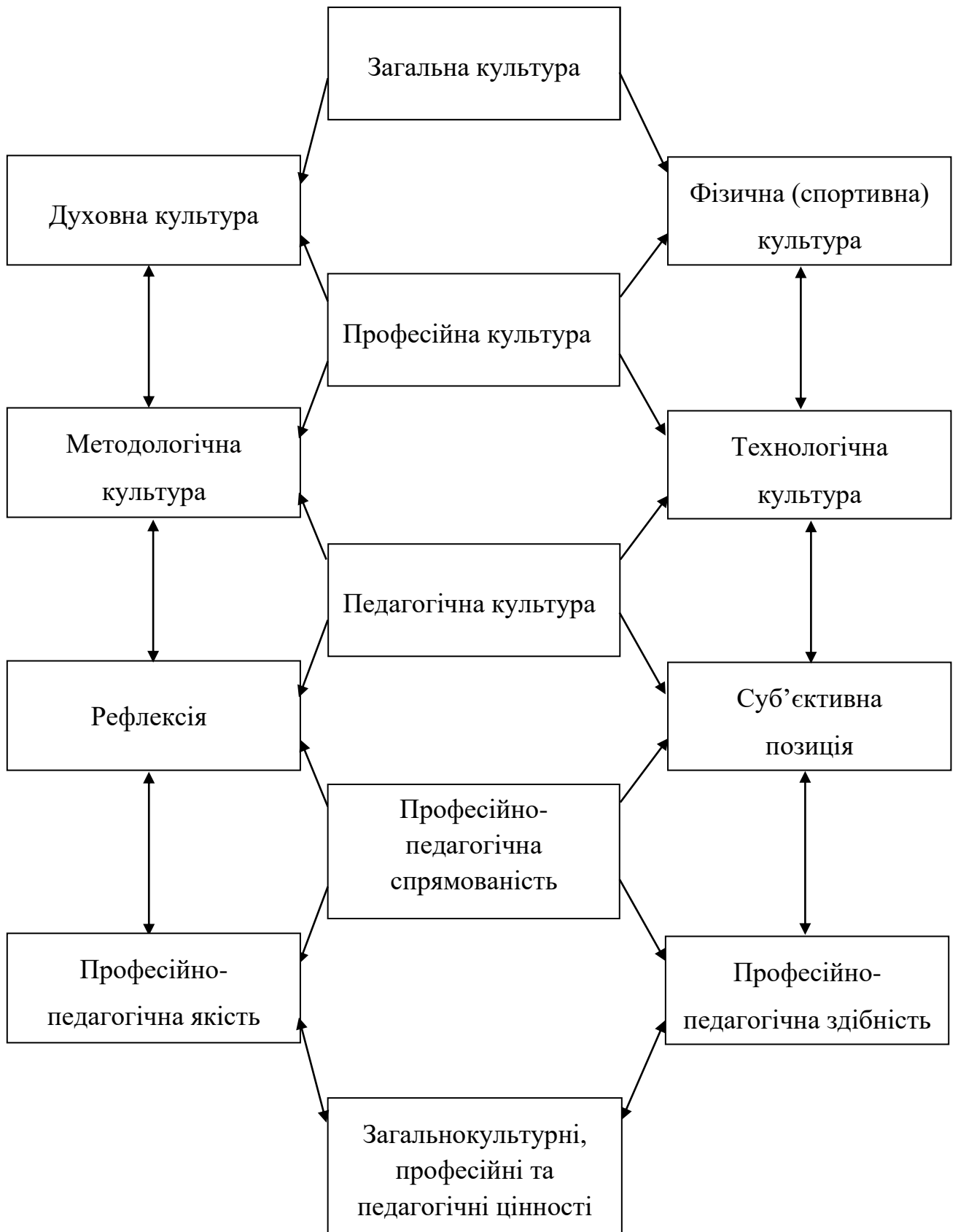

Рис.1. Взаємозв'язок загальної, професійної та педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту

Щоб мислиннева діяльність трансформувалась у професійно-педагогічне мислення необхідно формувати певні технологічні ціннісно-інтелектуальні уміння – здатність особистості ефективно виконувати операції логічного мислення (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, виділення головного) у процесі оволодіння системою професійно-педагогічних знань, вирішенні проблем і завдань у процесі фізкультурно-спортивної діяльності.

Рефлексивна свідомість фахівця з ФВ та С відбиває здатність особистості до теоретичного осмислення логіки здійснення професійної діяльності й власних дій, її моделювання саморегуляції, самовдосконалення. Суб'єктивна позиція фахівця ФВ та С виступає як позиція професійно-особистісного саморозвитку та слугує показником ступеню особистого залучення в фізкультурно-спортивну діяльність.

Аналіз сучасного зарубіжного досвіду (початок ХХІ століття) показує, що завдяки політичним змінам у сфері інформатизації й системі технологій навчання, філософських підходів щодо культурогічних засад розвитку освіти для країн Західної Європи стає характерним напрям у фізкультурно-педагогічній освіті пов'язаний з орієнтацією на нові загальнолюдські цінності й цілі, що відповідають новій цивілізаційній парадигмі – концепції стійкого розвитку. Ця концепція актуалізує знання про вихід із світової кризи, попередження екологічної катастрофи, зміцнення моральних і духовних «начал» в людині, тобто знання, орієнтовані на збереження й майбутній розвиток людської цивілізації. В загальноєвропейському педагогічному просторі (European Dimension in Education) можна виділити значну кількість програм підготовки майбутніх фахівців ФВ та С («фахівця-вченого», «фахівця, який рефлексивно самоуправляється», «опора на соціально-культурний напрям гуманістичної педагогіки та інші), в яких важливу роль відіграє завдання щодо формування стратегічного мислення майбутніх фахівців ФВ та С, відкритості та сприйняттю цінностей інших культур та одночасно здатності бути активним представником національної культури. Більшість зарубіжних вчених вбачають проблему вдосконалення вищої професійно-фізкультурної освіти на основі

культуролого-акмеологічного підходу, застосування класів явищ теорії культури і акмеології. Вони пропонують орієнтувати процес освіти на зміст професійно-педагогічної придатності студентів до діяльності в сфері фізичної культури, розробку базової та профільних моделей випускників за напрямом підготовки, корекцію формулювань загальнокультурних, загальнопрофесійних й професійних компетенцій. При цьому підкреслюють, що різні види фізкультурно-спортивної діяльності вимагають прояву різних компонентів індивідуального стилю (різної мотивації, рольових якостей, схильностей і здібностей).

Аналіз сучасного стану проблеми дослідження з позицій її нормативного забезпечення, що відображено в вітчизняних законодавчих документах, підтверджує факт щодо необхідності «окультурення» фізкультурно-спортивного освітнього простору, пошуку нових професійних орієнтирів, в основі яких закладена ідея формування ППК майбутнього фахівця ФВ та С, як способу забезпечення освіти протягом життя, що відповідає педагогічним і соціальним вимогам сучасності. Однак, в документах не визначено механізм такого творчо-продуктивного перетворення, засоби й умови його втілення, що співвідноситься з реалізацією культурно-світоглядної, культурологічної функції фізкультурно-спортивної науки як соціокультурного феномену.

Аналіз сучасного стану проблеми теорії формування ППК майбутніх фахівців ФВ та С показує, що в умовах збагачення вищої спеціальної фізкультурної освіти новими професійно-педагогічними цінностями, освітніми парадігмами та моделями, пошуку нових пріоритетів у фізкультурно-спортивному педагогічному просторі, вимога до багатовекторного, системного, діалектичного наукового пізнання фізкультурно-освітньої реальності, цілісного осягнення й відтворення фізкультурно-спортивної діяльності, завдяки застосуванню методологічних методів і принципів, набуває особливої значущості.

Виявлені в вітчизняній педагогіці теоретичні та методичні передумови проблеми формування ППК фахівців, зокрема ФВ та С, дозволяють виокремити

напрями відповідно педагогічним науковим розвідкам, які фокусуються навколо питань тощо:

- загальнокультурного підходу щодо розвитку освіти. Основні його положення знаходимо в працях вітчизняних учених: В. Андрущенко, Г. Васяновича, В. Гриньової, І. Зязюна, М. Євтуха, Н. Ничкало, О. Рудницької та інших. Вчені доводять, що цілісність змісту вищої освіти є можливою та доцільною лише на культурологічних засадах. Власне концепція культурологічних засад цілісності змісту вищої освіти базується на ізоморфній тотожності систем освіти й культури, яка відзеркалюється в моделі культурно-освітньої системи.

Цілісність змісту освіти розглядається в єдності таких складових: культурологічної сутності змісту освіти, культурологічного професійно-особистісного підходу до проектування змісту вищої освіти, дидактичної приналежності категорії цілісності змісту професійної освіти й системно-цілісності змісту професійної освіти й системно-структурного способу її розгляду.

Згідно такого підходу система культурологічних умов модернізації змісту спеціальної фізкультурної освіти в контексті культури передбачає: формування змісту вищої спеціальної фізкультурної освіти з урахуванням історичних закономірностей та особливостей розвитку цивілізації, культури, які детермінують не лише певний тип людини культури (інтелект), а й шляхи його досягнення, втілюючись у певні педагогічні проекти й технології; відзеркалення закономірностей (причинно-наслідкових) зв'язків, відповідно з якими не лише рівень розвитку культури й цивілізації визначає рівень розвитку освіти, а й освіта стає джерелом розвитку культури й цивілізації, генератором нових культурних і цивілізаційних форм; становлення цілісної єдності духовних, соціальних і технологічних компонентів змісту навчання й виховання в системі когнітивно-ціннісно-регулятивних координат, з тим, щоб і значення (цивілізаційна парадигма), і цінність, і смисли (культурологічна парадигма) становили оновлене ядро модернізованого змісту вищої освіти;

розглядати процесуальної сторони освіти як культурного акту (події) через який здійснюється реалізація важливих соціальних функцій: способів входження людини в світ культури, соціалізації людини; трансляції культурно оформлених зразків людської діяльності.

Багатьма вченими сучасна культурологічна парадигма доповнюється особистісно орієнтованим підходом, що вимагає переведення навчального матеріалу з тим, щоб він був адекватно сприйнятий студентом. Учені вказують на те, що: по-перше, полікультурний та поліетнічний вимір освіти, зокрема й професійної фізкультурної, є детермінантою сучасної вищої освіти; по-друге, взаємозв'язок складових полікультурності й поліетнічності є головною умовою реалізації культурологічної парадигми освіти взагалі:

- вища освіта в контексті культури стає реальністю на рівні стандартів, які визначатимуть ціннісні установки освіти й конкретної особистості. Стандартизація розглядається як конвенціональна норма, яка дозволяє формувати у суб'єкта навчання загальнокультурну компетентність, його здатність орієнтуватися в джерелах інформації, уміння селекціонувати їх. Виключно важливим компонентом загальнокультурної компетентності є мовленнєва культура студентів, викладачів. Це стосується не лише рідної мови, як головного елементу культури, але й іноземної мови, а взаємодія культури й мови в процесі їх функціонування повинні становити змістовну складову навчання й учіння. Соціокультурний компонент змісту навчання нерозривно взаємопов'язаний із цілісною системою іншомовних знань, умінь і навичок, які забезпечують формування комунікативної компетентності;

- створення освітньо-розвивального середовища в вищому навчальному закладі, яке сприяє засвоєнню професійних і педагогічних цінностей, виявленню ціннісно-сміслових основ у діяльності з фізичного виховання, спорту та фізкультурно-оздоровчої спрямованості. Як доведено в ряді досліджень, формування культурно-освітнього розвивального середовища в вищому навчальному закладі фізкультурно-спортивного профілю сприяє розвитку освітньо-професійної, освітньо-культурної, освітньо-соціалізаційної

функцій студентів, проблемно-креативної спрямованості й інтегративної організації діяльності; накопиченню досвіду впровадження нових знань і вмінь, перетворена в фізкультурно-педагогічну технологію; розвитку соціокультурної складової в навчальній та виробничій практиці для набуття досвіду виховної роботи, аналізу навчально-виховних проблем і вирішення педагогічних завдань, а також для підвищення культури освітньої й інноваційної діяльності студента;

- формування фізкультурно-спортивного світогляду, специфіка якого трактується за допомогою філософської категорії «людиномірність» в поліваріантності її інтерпретації. Деякі автори вказують, що категорія «людиномірність» на теоретично світоглядному рівні виглядає як людино (по) мірність у фізичному вихованні, спрямованому на оздоровлення населення, і як людино (без) мірність, що виявляє творчу обдарованість особи спортсмена, який демонструє в образах фізичної культури креативно-професійну сутність людини. Людино (по) мірність чи людино (без) мірність у фізкультурно-спортивній діяльності вимагають філософсько-гуманітарного оздоблення, чим і впливають на розвиток та укоренення в масовій свідомості фізкультурно-спортивного світогляду. Гуманізм як людинолюбство в фізкультурно-спортивному світогляді має формуватися як людино (добро) мірність у її ставленні до своєї тілесності, життєлюбство в безмірному життєвому просторі, яке спонукає до всіляких випробувань;

- визнання культури тілесності важливим критерієм якісного розвитку студента, формування позитивного образу фізичного «Я», який корелює з такими якостями студента як впевненість у собі, активність, самостійність, комунікабельність. Українські вчені (М. Ібрагімов, Т. Круцевич, В. Косяк та інші) підкреслюють, що естетичне відношення людини до власного тіла та до форм її рухів є однією з гіпотез генезису фізичного виховання та спорту, а в людському тілі сутність краси знаходить найбільш досконале втілення як загальнолюдська цінність. «Тіло в сфері фізичної культури та спорту обов'язково виступає об'єктом естетичного сприйняття, культивування й саморозвитку людини. Форми доцільних рухів і форми, що дозволяють ці рухи

застосувати для тілесної організації стали предметом спеціальної діяльності – фізичного виховання, тренування, фізичного вдосконалення, - діяльності, мета якої буде «припіднятою» над метою утилітарною».

Аналіз теоретико-методологічних основ формування й розвитку ППК майбутнього фахівця ФВ та С у сучасній вітчизняній педагогіці показує, що вони базуються на сучасних гуманістичних концепціях загальної теорії культури, людської діяльності з урахуванням її філософського, педагогічного та психологічного аспектів. Розкривається єдність її біологічного й соціального компонентів. При цьому в основу формування ППК майбутнього фахівця покладено орієнтацію професійної фізкультурної освіти на особистісний, фізичний і духовний розвиток студентів, їх суб'єктивність і самовдосконалення, які забезпечуються філософсько-культурологічною методологією, що дозволяє студентам: аналізувати концепції з даного виду культури; націлювати на ціннісно-смісловий зміст професійного знання; формування етико-комунікативних якостей як основи моральної відповідальності за наслідки своєї діяльності з урахуванням фізичної складової, етико-моральних якостей, що забезпечують увагу до природної даності особистості, біосферне відношення до оточуючого середовища; етико-емоційних якостей і властивостей особистості, що виявляється в посиленні емоційного аспекту опанування й передачі професійно-педагогічних цінностей.

2.2. Загальна характеристика професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту

У сучасному суспільстві фахівці фізичного виховання та спорту забезпечують різні специфічні форми фізичної культури – фізичне виховання, спорт, фізична рекреація, фізична реабілітація, адаптивна фізична культура. Особливостями праці фахівця в галузі фізичної культури та спорту є те, що її характер у будь-якому випадку має педагогічну спрямованість, оскільки пов'язаний з роботою в системі «людина-людина». У межах цих форм професійна діяльність фахівця пов'язана з розв'язанням широкого кола

педагогічних, соціальних, фізичних, культурологічних та інших проблем на основі сформованої в нього професійно-педагогічної культури.

Аналіз літературних джерел з проблеми формування ППК засвідчив багатоаспектність її понятійного поля й зумовив необхідність виявлення сутності таких понять як «культура», «фізична культура», «професійна культура», «педагогічна культура», «професійна компетентність» у філософському, культурологічному, соціологічному, психолого-педагогічному вимірі. При цьому виходили з того, що в останні роки в дослідженні культури як соціального феномену виявляється дві тенденції. Смысл першої тенденції полягає в дослідженні окремих сторін, напрямів культури (культура матеріальна та духовна, культура особистості та культура діяльності, культура спілкування та культура поведінки, культура моральна та культура естетична та ін.) Друга тенденція виявляється в спрямуванні до інтеграції різних сторін культури, представлення її єдиним, цілісним утворенням. У дослідженні сутнісної характеристики професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту ми виходили з поєднання двох зазначених тенденцій.

Культуру та механізм її функціонування більшість авторів розглядають на чотирьох рівнях: на першому рівні культура виступає як діалектична єдність матеріальної й духовної культури; на другому – як виявлення професійної культури окремих груп людей; на третьому – як педагогічна культура, носіями якої є люди, які займаються виховною практикою (як на професійному, так і на непрофесійному рівнях); на четвертому – як професійно-педагогічна культура, тобто конкретна, педагогічна діяльність на професійному рівні.

Розгляд різних підходів та аналіз ступеню розробленості феномену культури в науковій літературі показав, що не всі концепції культури, які розвиваються світовою науковою думкою, можуть бути використані в межах гуманітарної парадигми освіти. В якості методологічної основи дослідження ми вибрали так звану «діалогову концепцію» культури М. Бахтіна – В. Біблера, яка в найбільшій мірі відповідає гуманістичній сутності професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту.

М. Бахтін сприймає культуру як антропологічний феномен, який не зводиться до одного з видів людської діяльності: культура є «... діяльність на можливість діяльності спрямована, тобто робота з самозміни». Розглядаючи культуру, М. Бахтін дослідив ідеологію поведінки конкретної людини як суб'єкта свідомості та мови з ототожнення себе з мікроспітовариствами в процесі спілкування, діалогу одного з іншим, «Я» з «Ти». Згідно діалогової концепції, культура є формою існування та розвитку людини, формою самодетермінації свідомості в аспекті відповідальності кожного за хід соціально-історичних процесів, а також спосіб взаємоіснування індивідів через діалогічне спілкування народів, етносів, рас, націй. В. Біблер, розвиваючи концепцію діалога культур М. Бахтіна, відзначає, що «культура є там, де є дві (як мінімум) культури, а самоусвідомлення культури є форма її буття на межі з іншою культурою». Зауважимо, що на взаємозв'язок мови, діалогу та становлення тілесної культури в процесі фізичного виховання вказує В. Косяк: «мистецтво мови, мистецтво тілесної діяльності – не тільки дар природи, але й підсумок фізичного виховання людини».

Такий підхід дозволяє по-іншому підійти до розуміння феномену «культура особистості». Особистість виявляється тільки в співставленні з іншими особистостями, спілкуючись з ними, порівнюючи себе й свої ідеї або полемізуючи з собою. Культура особистості може виявлятися в формах культури побуту, спілкування, культури виробничої діяльності, культури особистісного самовизначення. В змістовому аспекті вона представляє собою сукупність духовно-світоглядних, духовно-регулятивних і ціннісних компонентів. При цьому ядром культури особистості є світогляд особистісних характеристик, таких як педагогічний світогляд, гуманістична спрямованість особистості, творче педагогічне мислення, здатність до інноваційної діяльності, соціально значущі якості (інтелігентність, ерудованість, патріотизм тощо).

Необхідним компонентом залучення фахівця фізичного виховання та спорту до культури виступає його *професійна компетентність*. Слід відзначити, що ідея поєднання формування професійної компетентності з

розвитком професійної та педагогічної культури притаманна багатьом дослідникам, зокрема І. Зязюну, В. Лозовій, В. Сластьоніну та ін. Погоджуємося з В. Гриньовою, яка стверджує, що компетентність фахівця має «інтегративну природу, тому що її джерелом є різні сфери культури (духовної, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, етичної, екологічної тощо), вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси». На думку Н. Арановської професійна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту припускає фізичний, культурно-моральний, інтелектуальний розвиток, введення людини в загальний культурний світ цінностей, і саме в цьому просторі людина далі реалізує себе як фахівець, професіонал: з вузької сфери ділової ефективності він переходить у широкий простір культури.

Професійну компетентність фахівця фізичного виховання та спорту ми визначили як його інтегральну професійно-особистісну характеристику з сукупністю компетенцій, рівень сформованості яких свідчить про здатність особи реалізовувати професійні функції, розв'язувати професійні завдання відповідно до визначених державою освітніх стандартів. Оскільки провідним видом фізкультурно-спортивної діяльності й основним полем реалізації професійної компетентності для фахівця фізичного виховання та спорту є професійно-педагогічна діяльність, ми пропонуємо розглядати професійні компетенції та професійно-значущі особистісні якості як унікальну систему знань, умінь, навичок і професійно значущих якостей, які в своїй сукупності утворюють професійно-педагогічну культуру фахівця фізичного виховання та спорту.

Засновуючись на результатах аналізу робіт ряду вчених, які займаються питаннями структурування професійних компетенцій (Н. Бібік, І. Драч, І. Зимня, О. Пометун, А. Хуторський та ін), а також враховуючи рекомендації експертів з питань реформування вищої освіти на основі компетентнісного підходу (Б. Оскарсон, Ю. Рашкевич), професійну компетентність фахівця

фізичного виховання та спорту ми розглядаємо як утворення, що складається з ключових, загальнопрофесійних та професійно-предметних компетенцій.

Ключові компетенції визначають стратегію існування фахівця в суспільстві, надають можливість особистості ефективно діяти в різних сферах суспільного життя, детермінують набуття ним нового соціального досвіду, навичок практичної діяльності, забезпечують фахівцю фізичного виховання та спорту здатність самовизначитися в полікультурному середовищі. Вони пов'язані з орієнтацією фахівця в загальних філософських, соціально-економічних, культурологічних, історичних та інших питаннях, повинні бути узгодженими не тільки з етнічними та культурними цінностями суспільства, а й відповідати пріоритетам і цілям освіти та мати особистісно зорієнтований характер.

Загальнопрофесійні компетенції є інваріантні до напрямку діяльності, відображають особливості професійної діяльності фахівця в межах професії, необхідні для здійснення основних її видів та одночасно реалізують ключові компетенції. Загальнопрофесійні компетенції забезпечують поліпрофесіоналізм, готовність до вирішення загальнопрофесійних завдань (тієї їх сукупності, яку повинен уміти вирішувати фахівець фізичного виховання та спорту з вищою професійною фізкультурною освітою). Ця система компетенцій за своїм складом і різноманіттям відповідає багатоаспектності діяльності фахівця, складності виконуваних функцій та особливому соціальному завданню пізнання, трансляції й створення культури.

Професійно-предметні компетенції відображають конкретну специфіку професійної діяльності, їхня реалізація обумовлена опануванням загальнопрофесійних та ключових компетенцій. Ці компетенції за своєю суттю є професійно-функціональними та професійно-комунікативними знаннями й уміннями, що забезпечують підготовку фахівця до конкретних для даного напрямку об'єктів і предметів праці (учитель фізичної культури, тренер, організатор фізкультурно - рекреаційної діяльності тощо), передбачають опанування алгоритмами діяльності з моделювання, проектування, наукових

досліджень, ознайомлення з досягненнями культури та внесення свого вкладу в її розвиток.

Професійно-значущі якості фахівця – це здібності особистості, які обумовлюють, визначають продуктивність широкого кола професійної та соціально-педагогічної діяльності фахівця фізичного виховання та спорту. Вони є тим фактором, який подібно каталізатору, може підвищити або понизити ефективність перебігу професійно-педагогічної діяльності та інтенсивність вияву тих чи інших компетенцій. Розрізняють загальні та спеціальні здібності. До загальних (соціальних) здібностей ми відносимо пізнавальні, розумові, комунікативні та інші якості; досягнення рівня компетентності, здатність до підвищення кваліфікації, соціально-професійну мобільність тощо. До спеціальних (професійних) здібностей ми відносимо такі якості, як: емпатія, толерантність, комунікабельність, сила волі, прагнення до самовдосконалення, креативність тощо.

Загально визнаним є положення про те, що одним із критеріїв сформованості професійно-педагогічної культури є особистісна зрілість фахівця (одним із яскравих прикладів створення портрету мотивації формування й удосконалення професійної культури є теорія потреб А. Маслоу). В педагогічній літературі особистісна зрілість розглядається як складова більш широкого поняття – соціальної або соціально-педагогічної зрілості (М. Лебедик, В. Радул, Г. Яворська та ін.). З точки зору педагогічної акмеології соціально-педагогічна зрілість особистості – наймасштабніша категорія, яка характеризує певний ступінь розвитку особистості, що сприяє творчому освоєнню різних видів культур, пов'язаних із значними професійними, педагогічними, особистісними й соціальними досягненнями.

Отже, враховуючи предмет нашого розгляду, соціально-педагогічну зрілість ми розглядаємо як певну мету й важливий показник сформованості професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту, саму ж соціально-педагогічну зрілість розглядаємо як більш широке утворення.

З наведених характеристик складових професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту випливає їх тісний взаємозв'язок. Система професійних компетенцій і професійно значущих якостей фахівця відображають інтеграцію знань, умінь і навичок, особистісних якостей, які є передумовою ефективної фізкультурно-педагогічної діяльності та саме вони розкривають сутність професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту. Схематично їх взаємозв'язок представлено на рисунку 2.

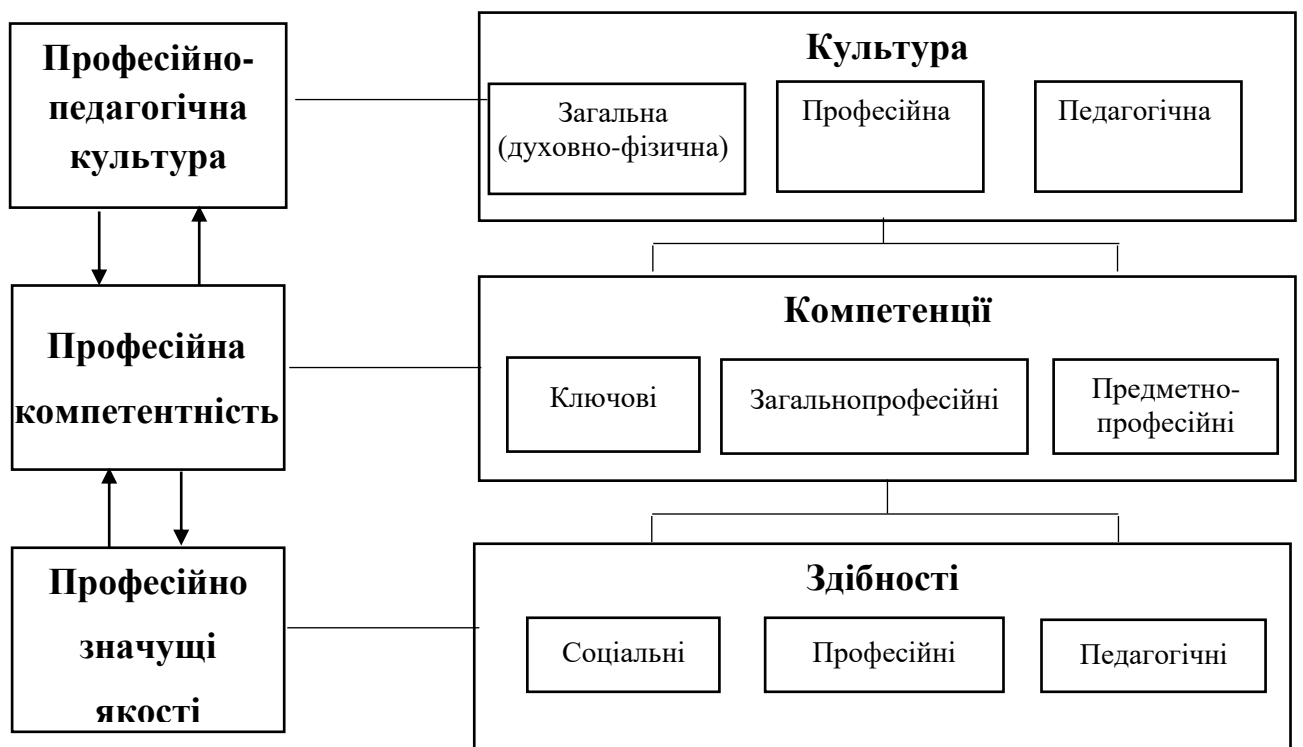

Рис. 2. Взаємозв'язок професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту з базовими поняттями

Узагальнення вищезазначених положень дозволяє стверджувати, що **професійно-педагогічна культура фахівця фізичного виховання та спорту** – це системне інтегративне утворення в структурі особистості фахівця, вияв загальної (фізичної культури особистості), професійної та педагогічної культури, узагальнений показник професійної компетентності й основа соціально-педагогічної зрілості та мета професійного самовдосконалення.

Отже, професійно-педагогічна культура фахівця фізичного виховання та спорту поєднує в собі професійний і особистісний аспекти, змістовно й функціонально пов'язані з іншими особистісними базовими утвореннями, насамперед – фізичною культурою особистості, культурою фахівця, загальною культурою, професійною компетентністю, що зумовлює сформованість соціально-педагогічної зрілості фахівця. Професійно-педагогічна культура є загальною категорією, що уособлює соціокультурний розвиток фахівця як особистісної якості, яка визначає фізкультурно-спортивну й життєву позицію, соціально-педагогічну зрілість і суспільно-корисну діяльність особистості та готовність до ефективного розв'язання завдань фізкультурно-спортивної діяльності на основі сформованих знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, професійно важливих якостей.

2.3. Науково-педагогічне обґрунтування сутності професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту

2.3.1. Зміст професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту

Теоретичним підґрунтям у висвітленні змістових характеристик професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту стали фундаментальні праці (І. Богданової, В. Бондаря, В. Гриньової, Н. Гузій, І. Ісаєва, Н. Кузьміною, В. Лозової, Н. Ничкало, В. Сластьоніна та ін.). Сміслові орієнтири сучасних концепцій дослідники концентрують на фіксації професійних координат фахівця з позицій акмеологічного підходу, а професійно-педагогічна культура визначається як комплексна характеристика особливості фахівця, в якій цілісно виявляються його індивідуально-творчі особливості, наявний культурний, соціальний і професійно-педагогічний досвід. Підкреслюється, що професійно-педагогічна культура фахівця представляє собою складне, багатовимірне явище, а її змістовне наповнення та виділення тих чи інших компонентів залежить від підходів до її аналізу.

На основі аналізу методологічних, психолого-педагогічних і фізкультурно-спортивних досліджень розкрито сутність професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту як концентрату соціально-педагогічних та фізкультурно-спортивних цінностей, яка представляє інтегровану сукупність особистісних і діяльнісних якостей, що відображають змістові й процесуальні характеристики означеного феномену, та виявляються у способах його творчої самореалізації в фізкультурно-спортивній діяльності, є узагальненим показником його професійно-педагогічної компетентності й метою професійного самовдосконалення.

Відповідно до розглянутих підходів ми виділяємо компоненти професійно-педагогічної культури фахівця – аксіологічний, оперативно-технологічний, особистісно-когнітивний, креативний, що узгоджується з вимогами культурологічного підходу й окремо звертаємо увагу на креативний компонент, який відображає інноваційно-продуктивний, креативний розвиток особистості фахівця. Відображаючи діалектичну, багаторівневу природу професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту, її цілісний, динамічний характер, компоненти цієї системи мають бути представлені як достатні для її функціонування. З огляду на вищезазначену сутність досліджуваного феномену, виокремлено функціональні компоненти професійно-педагогічної культури фахівця: гносеологічний, гуманістичний, навчальний, виховний, комунікативний, управлінський, інформаційний, соціальний, які є, на наш погляд, характерними для цього виду культури, висвітлюють її особливості й відрізняють даний вид культури від інших.

Представляється доцільним сформулювати головні теоретичні положення, покладені в основу вивчення й осмислення структурних і функціональних компонентів професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту.

Аксіологічний компонент професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту представляє собою сукупність особистісно-значущих й особистісно-ціннісних спрямувань, ідеалів, поглядів, позицій,

переконань, відношень. Цінність на відміну від норми, нормативу припускає вибір особистістю власного морального вчинку. Методологічним підґрунтям феноменології фізкультурно-спортивних цінностей стали наукові положення М. Віленського, Е. Вільчковського, Т. Круцевич та ін., якими виділяються аксіологічні позиції суб'єкта пізнання (перетворювальний, пізнавальний, ціннісно-орієнтаційний і комунікативний аспекти) з виходом на розкриття їх функціонально-ціннісного змісту.

В процесі аналізу ціннісного потенціалу фахівця фізичного виховання та спорту нами виділено наступні *цінності* професійно-педагогічної культури особистості:

- *інтелектуальні* – знання про методи й засоби фізичного розвитку людини як головної складової організації здорового стилю життя;
- *фізичні* – здоров'я, тілобудова, рухові якості, вміння, навички, фізичні навантаження, моторна діяльність, спрямування до вдосконалення;
- *педагогічні* – володіння методичними (технологічними) основами фізичного виховання, уміннями і навичками фізкультурно-спортивної діяльності;
- *соціально-психологічні* – активний відпочинок, задоволення, розваги; навички поведінки в колективі; спілкування; поняття честі, засоби виховання й соціалізації, рекорди, перемоги, традиції;
- *психічні* – емоційні переживання, швидкість мислення, творчі нахили, риси характеру;
- *культурні* – пізнання, самоствердження, самореалізація, відчуття власної гідності, естетичні та моральні якості, авторитет;
- *інтенційні* – ступінь популярності занять фізичною культурою та спортом, спрямованість думки про престижність фізичної культури, соціально-психологічних установок і мотивації до занять фізичними вправами;
- *матеріально-технічні* — комфортне предметно-просторове середовище освітньо-розвиваючого простору професійно-педагогічної культури: музичний

супровід, обладнання, інвентар, наочні посібники, комп'ютерний супровід, гарна спортивна форма тощо.

Цінності професійно-педагогічної культури фахівця забезпечують свідоме цілепокладання в професійно-педагогічній діяльності, генерування й впровадження гуманістичних, інноваційних технологій у фізкультурно-спортивну практику. Сама така єдність аксіологічних орієнтирів створює фундамент особистої світобудови, творчого світомоделювання, професійно-педагогічного самовизначення в фізкультурно-спортивному просторі відповідно виробленим світоглядним переконанням та ідеалам.

Операційно-технологічний компонент професійно-педагогічної культури фахівця включає процесуально-діяльнісний і комунікативний аспекти культури, містить у собі способи й прийоми, які зумовлюють його функціональну готовність вирішувати завдання фізкультурно-спортивної діяльності. Операційний аналіз фізкультурно-спортивної діяльності спрямовує її на вирішення різноманітних фізкультурно-спортивних завдань. До них відносяться сукупність конструктивно-прогностичних, етико-комунікативних, організаційно-діяльнісних, корективно-регулюючих завдань, способи вирішення яких і є технологією фізкультурно-спортивної діяльності. Комунікативний аспект професійно-педагогічної культури представляє собою, по-перше, всі форми перцептивного сприйняття людей і спільноти, з якими взаємодіє фахівець і які більш чи менш повно актуалізуються в нього у спілкуванні, по-друге, всі узагальнені або приватні переживання, що виявляються в контактах з професійно-педагогічним середовищем, і по-третє, всі способи, прийоми та методи вербальної й невербальної комунікації.

Операційно-технологічний компонент культури фахівця дає уявлення про організацію професійно-педагогічних дій на основі набутих професійно-педагогічних умінь і навичок. Діяльність особистості є саме тим механізмом, який дозволяє перетворювати сукупність зовнішніх впливів у власне розвиваючі зміни, в новоутворення особистості як результату розвитку (О. Бондаревська, С. Гончаренко, І. Зимня, В. Сластьонін та ін.).

З огляду на вищезазначене, зміст операційно-технологічного компонента утворюють:

- *гуманітарно-гностичні вміння й навички*, які націлюють на ціннісно-смысловий зміст професійних знань;
- *дидактичні знання, вміння й навички* організації процесу фізкультурно-спортивної освіти та самоосвіти;
- *методичні вміння й навички* ефективно та якісно вирішувати завдання фізкультурно-спортивної освіти, включаючи й нетрадиційні методиками та технології;
- *здатності до рефлексії, саморефлексії та самоусвідомлення*;
- *етико-комунікативні вміння й навички*, необхідні для формування матеріальної відповідальності за наслідки своєї діяльності сприймати різні інтереси, потреби і цінності інших людей у галузі фізичної культури та спорту;
- *вміння й навички управління вольовою й емоційною сферою*, різними технологіями подолання професійної, педагогічної та комунікативної деструкції з метою посилення емоційного аспекту передачі цінностей фізичної культури і спорту.

Отже, операційно-технологічний компонент професійно-педагогічної культури фахівця спрямований на фізкультурно-спортивну діяльність не тільки як на раціональну, але й як на ціннісно-орієнтовану дію. В основі мети даного виду діяльності покладено професійно-педагогічні цінності, які відбивають можливість свідомого вибору фахівцем мети, напрямку, способів, мотивів фізкультурно-спортивної діяльності, включення особистості в соціально-значущу, морально-духовну фізкультурно-спортивну діяльність. Він передбачає комунікативну толерантність, забезпечує оптимальний рівень емоційно-вольової стійкості на основі саморегуляції та виконання завдань.

Особистісно-когнітивний компонент професійно-педагогічної культури фахівця містить знання, професійно-важливі якості, пов'язані з когнітивно-пізнавальним і навчаючим аспектами культури, які забезпечують успішність його фізкультурно-спортивної діяльності. Аналіз особистісно-когнітивного

компоненту професійно-педагогічної культури фахівця здійснювався в форматі функціонального підходу, теоретичним підґрунтям якого стали праці з психології (І. Бех, Л. Божович, Е. Ільїн, К. Платонов, А. Маркова, Н. Сміт та ін.), теорії фізичної культури (В. Бальсевич, Т. Круцевич, Ю. Ніколаєв та ін.)

У структурі знань фахівця фізичного виховання та спорту ми виділяємо аспекти знання, які відбивають інтегративну сутність культурних явищ, що розглядаються, а саме:

- *філософські знання* виконують методологічну функцію відносно пізнання фізичної культури та спорту, оскільки їх сутність пов'язана з людиною. В цьому аспекті досліджується місце людини у взаємовідносинах із суспільством, природою й культурою, проблеми людської тілесності, співвідношення біологічного та соціального в людині;

- *медико-біологічні та валеологічні знання* стосуються питань здоров'я людини, оздоровчого ефекту фізичних вправ, адаптації організму людини до фізичних навантажень, ведення здорового способу життя. Здоров'я людини розглядається через розуміння її цілісності, а фізкультурно-спортивна діяльність, що здійснюється в цілісності свого змісту й спрямована на психосоматичне й психосоціальне в людині, має об'єктивний потенціал оздоровчого ефекту;

- *психолого-педагогічні знання* пов'язані з вихованням людини, її всебічним і гармонійним розвитком шляхом використання засобів фізичної культури та спорту й методів раціонально-організованого навчально - виховного процесу на основі засвоєних методичних знань;

- *культурологічні знання* з позицій теорії людської діяльності й потреб розкривають внутрішні зв'язки фізичної культури та спорту з загальною культурою. Даний аспект знання вивчає ціннісний потенціал фізичної культури та спорту, а також його вклад у цілісний розвиток особистості, їх роль у розвитку творчих здібностей людини.

Спираючись на концепцію Л. Лубишевої, виділено якості особистості фахівця-професіонала, що концентруються навколо його ціннісно-мотиваційної

(інтереси, установки, цілі, цінності) й операційної (свідомість, мислення, здатності) сфери. Особливу роль ми відводимо фізкультурно-спортивному світогляду фахівця, в якому філософська категорія «людиномірність» (М. Ібрагімов) постає його теоретичним підґрунтям. Саме фізкультурно-спортивний світогляд фахівця як фокус бачення світу культури (фізичної, спортивної, тілесної, культури здоров'я тощо) являє собою механізм його мотиваційної сфери, специфічну призму духовності, через яку відбувається ціннісно-смісловне осягнення фізкультурно-спортивної дійсності, осмислення професійної життєдіяльності.

Вищезазначене дозволяє в змісті особистісно-когнітивного компоненту фахівця фізичного виховання та спорту виділити наступні особистісні якості: спрямованість на інтереси, потреби й захист людської гідності; делікатність, наявність педагогічного такту; любов до учнів, гуманність, милосердя; високий рівень емпатії та експресивних здібностей; здатність до аналізу й оцінки поточної навчальної ситуації, вміння здійснювати вибір і приймати рішення; здатності, пов'язані з реалізацією зробленого вибору, ухваленого рішення; здатності взаємодії з іншими людьми (включаючи толерантність); здатності, пов'язані з необхідністю подальшої освіти в змінних соціальних умовах; прагнення до досконалості професійної діяльності й адекватна їй самооцінка.

Теоретичні положення Л. Богоявленської, А. Петровського, Я. Пономарьова та ін. лягли в основу розкриття змістових характеристик *креативного компоненту* професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту. Цей компонент передбачає єдність аналітичного та дивергентного мислення, логіки та інтуїції, елементів професійно-педагогічної творчості. Якщо творчість виступає процесуально-результативною характеристикою діяльності, то креативність – як детермінанта творчого процесу, суб'єктивно-обумовлюючою характеристикою особистості фахівця.

Окрім сукупності відносно-статичних (структурних) компонентів, професійно-педагогічна культура фахівця фізичного виховання та спорту включає зазначені вище процесуальні (функціональні) компоненти, які

скеровують його фізкультурно-спортивну діяльність. Найбільш характерними ознаками є:

- *гносеологічна функція* проявляється в забезпеченні цілісного уявлення фахівця про фізкультурно-спортивну діяльність, про реальні шляхи її пізнання й засвоєння. Дана функція обумовлює наявність методологічної культури, культури мислення та розумової праці;

- *гуманістична функція* забезпечує культивування людської гідності в фізкультурно-спортивній діяльності. Вона обумовлює наявність духовної, моральної та гуманітарної культури;

- *навчальна функція* спрямована на засвоєння фахівцем системи знань, умінь і навичок, оволодіння методиками фізичного виховання та досягнення спортивних результатів, тобто оволодіння професією, що пов'язано з формуванням дидактичної, методичної і технологічної культури;

- *виховна функція* сприяє засвоєнню цінностей, формує активне ставлення до оточуючої дійсності, а головне – до людини як найвищої цінності, тих культурних надбань, які є основою духовної культури особистості. Виховна функція забезпечує формування етичної, фізичної, спортивної, екологічної культур фахівця;

- *комунікативна функція* в ряді інших функціональних компонентів займає особливе місце в силу того, що фізкультурно-спортивний педагогічний процес неможливий без контактів між людьми, сприяє обміну інформацією, соціально-психологічній взаємодії, встановленню зворотнього зв'язку. Комунікативна функція обумовлює наявність комунікативної культури, культури спілкування та рефлексивної культури;

- *управлінська функція* пов'язана з організацією фізкультурно-спортивного процесу, діяльності й спілкування, що забезпечує її високу результативність і досягнення мети. Управлінська функція виявляється у правовій і управлінській культурі, культурі поведінки фахівця;

- *соціальна функція* спрямовує діяльність фахівця на покращення фізичного здоров'я різних верств населення та громадського здоров'я в цілому.

Соціальна функція виявляється в культурі здоров'я, соціальній культурі особистості;

- *інформаційна функція* пов'язана з інформаційним забезпеченням гносеологічного, гуманістичного, навчального, виховного, комунікативного, управлінського компонентів культури фахівця.

Отже, теоретично обґрунтовано зміст професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту, яка включає структурні (аксіологічний, операційно-технологічний, особистісно-когнітивний, креативний) і функціональні (гносеологічний, гуманістичний, навчальний, виховний, комунікативний, управлінський, соціальний, інформаційний) компоненти, що взаємопов'язані та взаємообумовлені між собою. Аналіз змісту професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту показав, що духовне, ціннісне становлення особистості фахівця є основою для функціонування всіх компонентів досліджуємого явища, оскільки гуманістичні ціннісні відносини пронизують усі компоненти культури фахівця. Аксіологічний компонент, який є нормативним ядром особистості, слугує системоутворюючим елементом у професійно-педагогічній культурі та визначає специфіку виявлення інших компонентів, які в процесі безперервного взаємовпливу забезпечують існування професійно-педагогічної культури особистості фахівця.

2.3.2. Структура професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту із позицій компетентнісного підходу

Поняття *«професійно-педагогічна культура фахівця фізичного виховання та спорту»* нами визначено як «системне інтегративне утворення особистості фахівця фізичного виховання та спорту як суб'єкта соціально-педагогічної діяльності, динамічна система духовно-світоглядних, ціннісно-сміслових, комунікативних і діяльнісно-технологічних компонентів, що є передумовою ефективної фізкультурно-педагогічної діяльності, узагальненим показником професійної компетентності та метою професійного самовдосконалення».

Професійну компетентність фахівця фізичного виховання та спорту визначено як його «інтегральну професійно-особистісну характеристику з сукупністю компетенцій, рівень сформованості яких свідчить про здатність особи реалізовувати професійні функції, розв'язувати професійні завдання відповідно до визначених державою освітніх стандартів».

У матеріалах модернізації освіти, зокрема й професійної фізкультурної, компетентнісний підхід розглядається як підґрунтя підвищення якості вищої освіти, забезпечення системності професійної підготовки випускників, формування їх готовності успішно вирішувати основні завдання професійної та соціальної діяльності. Як вважають ряд авторів, «продуктом» професійної фізкультурної освіти повинна стати людина культури, культури загальної, професійної, фізичної. Необхідним компонентом залучення людини до культури, в широкому розумінні, на думку Н. Арановської, виступає професійна компетентність, що припускає фізичний, культурно-моральний, інтелектуальний розвиток, введення людини в загальний культурний світ цінностей, і саме в цьому просторі людина далі реалізує себе як фахівець, професіонал: із вузької сфери ділової ефективності виходить у широкий простір культури.

В. А. Магін вважає, що головна мета професійної фізкультурної освіти полягає в підготовці висококваліфікованих фахівців для всіх ланок системи фізичної культури та спорту, здатних забезпечити якісний педагогічний супровід усього різноманіття фізкультурно-оздоровчих програм у різних освітніх установах та інших організаційних структурах фізичної культури та спорту. На думку автора, якість вищої професійної фізкультурної освіти необхідно розуміти як збалансовану культуротворчу відповідність вищої освіти (як результату, процесу, освітньої системи) різноманітним потребам, цілям, вимогам, нормам (стандартам), умовам.

Компетентність особистості фахівця виявляється в професійній діяльності й професійному спілкуванні на основі набутих знань, умінь, навичок та здібностей. Конкретний вибір зазначених показників визначається сутністю

професійної діяльності, її змістом. Зокрема, фахівці фізичного виховання та спорту забезпечують різні специфічні форми фізичної культури – фізичне виховання, спорт, фізична рекреація, фізична реабілітація, адаптивна фізична культура. Отже, професійна компетентність фахівців фізичного виховання та спорту повинна включати: систему загальних і спеціальних психолого-педагогічних знань і вмінь, необхідних для ефективного здійснення викладацької та тренерської діяльності; економіко-управлінську й правову підготовленість, яка дозволяє реалізувати управлінську та рекреаційну функції; сформоване цілісне професійне мислення й свідомість, які обумовлюють успішність діяльності та можливості реалізувати себе в науково-дослідній діяльності в сфері фізичної культури та спорту. Особливостями праці в галузі фізичної культури та спорту є те, що її характер у будь-якому випадку має педагогічну спрямованість. Це означає, що психолого-педагогічні знання й уміння, особистісні якості, необхідні для роботи в системі «людина-людина», залишаються значущими для будь-якого фахівця фізичного виховання та спорту.

Нині актуалізувався пошук таких підходів до визначення змісту освіти, що могли б забезпечити найбільш повне поєднання між процесами самореалізації й саморозвитку особистості та її саморегуляцією на основі високої культури. Компетентнісний підхід дозволяє розв'язати протиріччя між орієнтацією сучасної освіти на розвиток та удосконалення її суб'єктів і тенденцією до стандартизації вимог та технологій навчання. В системі професійної фізкультурної освіти саме компетентнісний підхід володіє необхідним потенціалом у вивченні сутності поняття «культура», її внутрішньої будови як єдності загальної, професійної та педагогічної культури особистості, визначає роль особистісного компонента в підтримці цілісності системи й місця в структурі особистості фахівця фізичного виховання та спорту.

До основних принципів цього підходу належать:

- варіативності й відкритості: потреба відповідності умовам життя, що постійно змінюється, спричиняє безперервний розвиток або заміну наявних компетенцій;

- цілісності й багатоаспектності: наявні в особистості компетенції стосуються різних сторін її життєдіяльності, але між ними існують складні відносини взаємозв'язку;

- культуродоцільності: найбільш значимими для особистості й навколишнього її соціуму є компетенції, що в більшій мірі відповідають наявному рівню культури та сприяють її розвитку;

- гуманності: основу кожної компетенції й усього підходу в цілому складає увага й турбота про навколишніх;

- інтегративності: ефективність реалізації компетентнісного підходу ґрунтується на його зв'язках із іншими підходами, що відповідають сучасній освітній парадигмі.

Отже, сукупність цієї системи принципів забезпечить зв'язок компетентнісного підходу з такими підходами:

1) системним (створення або відбір сукупності компетенцій, що становлять професійно-педагогічну культуру фахівця фізичного виховання та спорту);

2) аксіологічним (створення сукупності компетенцій, що забезпечують ціннісні орієнтації в системі особистість – культура – соціум);

3) акмеологічним (створення сукупності компетенцій, що забезпечують досягнення максимального розвитку – «акме» (вершин) професійно-педагогічної культури та досягнення професіоналізму фахівцем);

4) культурологічним (формування компетенцій відбувається в процесі інтеріоризації культурних цінностей, загальнолюдських змістів);

5) індивідуальним (розгляд індивідуальних здібностей особистості й особливостей її інтелектуального й психомоторного функціонування);

6) особистісно-орієнтованим (створення умов для безперервного розвитку й самовдосконалення фахівця);

7) інтегративним (сприйняття природи окремої компетенції як інтегративного утворення, а цілісної сукупності професійних компетенцій – як професійно-педагогічної культури).

Зауважимо, що психолого-педагогічна підготовка фахівця фізичного виховання та спорту виконує перетворювальну функцію, що передбачає не тільки збереження існуючого типу культури, але й уможлиблює формування професійно значущих якостей особистості (соціальна успішність, креативність, відповідність за результати професійної діяльності, особистісне самовираження, саморозвиток, самореалізація), що посилює особистісний вимір у фізкультурно-педагогічній практиці.

Вищезазначене, аналіз і узагальнення робіт ряду вчених, які займаються загальним структуруванням професійної компетентності та професійно-педагогічної культури стосовно конкретного фаху (Н. І. Бібік, О. М. Гомонюк, В. М. Гриньова, І. І. Драч, І. А. Зимняя, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, О. П. Пометун, А. В. Хуторський та ін.), дозволило нам виділити в структурі професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту групи професійних компетенцій та особистісних якостей, зміст яких визначається функціями професійної діяльності фахівця.

Структура професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту розглядається нами як утворення, що складається з двох компонентів: професійної компетентності (ключові, загальнопрофесійні й професійно-предметні компетенції) та особистісних якостей. Кожна з професійних компетенцій, як і система особистісних якостей фахівця, має внутрішню структуру, які в сукупності відображають інтеграцію професійних і педагогічних цінностей та духовно-творчих якостей (рис.3).

Особистісні якості (за Є. Ф. Зеєром – «метапрофесійні якості» – це здібності, властивості особистості, які обумовлюють та визначають продуктивність широкого кола соціальної й професійної діяльності фахівця. Ця складова визначає особистісний для фахівця фізичного виховання та спорту

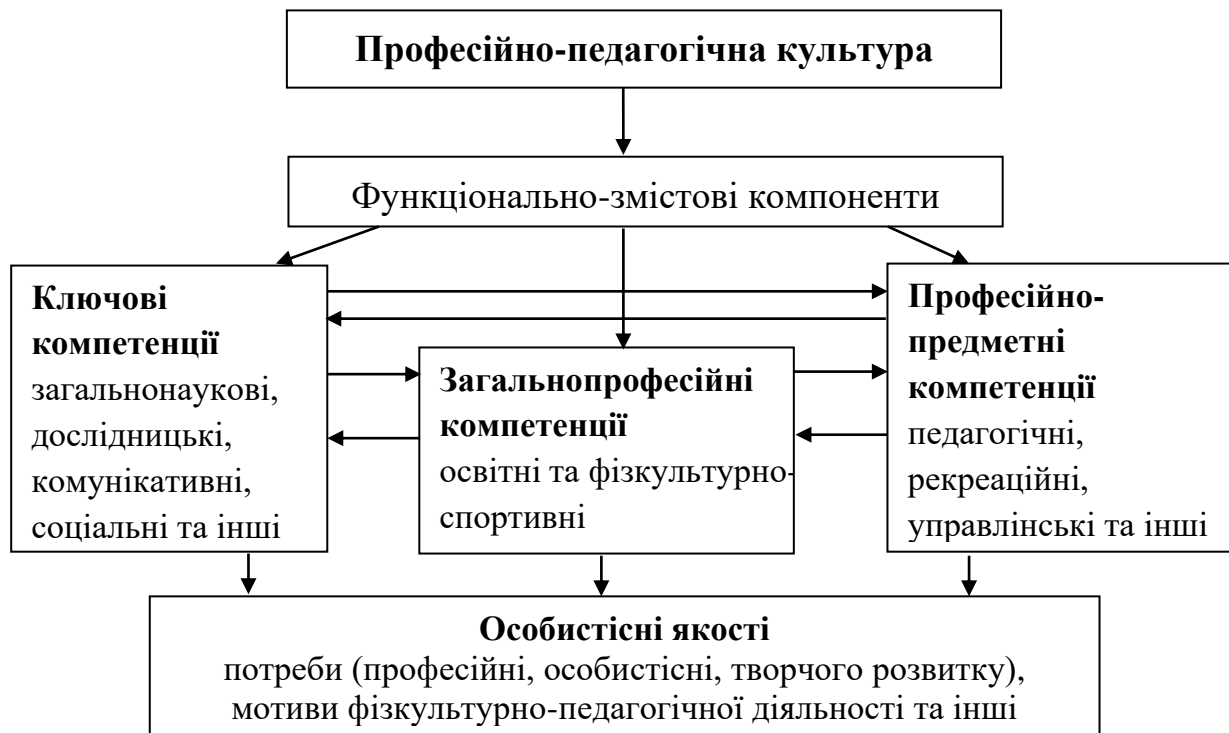

Рис 3. Структура професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту з позицій компетентнісного підходу

професійний рівень, спрямований на його креативний розвиток, на сукупність дій, що характеризують рівень розвитку культури особистості з погляду соціально схвалюваних норм поведінки.

Використання розробленої структури професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту в професійній фізкультурній освіті допоможе вирішити декілька завдань: визначити ті дисципліни навчального плану, в межах яких можливе як формування професійних компетенцій, особистісних якостей, так і розвиток професійно-педагогічної культури за окремими групами компетенцій; вносити корективи до змісту навчальних дисциплін відповідно до вимог суспільства щодо рівня професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту.

Сьогодні виокремлюється тенденція введення компетентнісного підходу не тільки в нормативну, але й у практичну складову освіти, розробляється опис змістовних характеристик результуючих одиниць змісту освіти (компетенцій). Згідно з компетентнісним підходом у професійній освіті вібдуваються зміни цілей освіти: від озброєння професійними знаннями й уміннями – до

професійного розвитку майбутнього фахівця, від підготовки вузького фахівця – до підготовки професіонала, який володіє різними узагальненими способами виконання дій, набутих у процесі навчання. Тому компетентнісний підхід необхідно розглядати не тільки як засіб оновлення змісту фізкультурно-спортивної освіти, але й як механізм його приведення до вимог сучасності, оскільки він дозволяє вносити суттєві корективи в організацію процесу підготовки фахівців ФВ та С.

Враховуючи сутнісні характеристики ППК майбутнього фахівця ФВ та С, її структурні та функціональні складові, пропонуємо виокремити компетенції, в яких має комплексне, багатовимірне виявлення означений особистісний феномен, а саме:

Соціальні (ключові) компетенції:

- здатність до розуміння сутності загальнокультурних і фізкультурно-спортивних цінностей, соціальної значущості фахівця фізичного виховання та спорту;

- здатність аналізувати цілі та смисл фізкультурно-спортивної діяльності, мотиви досягнення успіхів у майбутній професійній діяльності, виявлення інтересу до професійно-педагогічної культури;

- здатність використовувати основні методи отримання, збереження, опрацювання інформації; робота з комп'ютером як засобом управління інформацією.

Загальнонаукові (загальнопрофесійні компетентності):

- здатність до розуміння сутності та принципів побудови фізкультурно-спортивної діяльності з позицій полікультурного підходу, аналізу культури як системної категорії сфери фізичного виховання та спорту;

- здатність використовувати в навчанні та виконанні професійних завдань соціально-гуманітарні знання, як фундаменту, на якому ґрунтується духовність особистості майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту;

- здатність використовувати під час навчання та виконання професійних завдань знання психологічного й педагогічного циклів дисциплін для

забезпечення процесу осмислення, конструювання й обґрунтування програми діяльності та культурної самоідентифікації особистості майбутнього фахівця;

- здатність застосовувати базові медико-біологічні знання про будову й функції організму та закономірності формування культури здоров'я людини;

Фахові (професійно-предметні) компетенції:

- здатність до інтегрування загальної, професійної, педагогічної культури та особистісних якостей, при якому професійно-педагогічна культура виконує функцію трансферу видів культур у сферу навчально-пізнавальної та фізкультурно-спортивної діяльності;

- здатність використовувати інтегративно-розвивальні та культуротворчі технології, спрямовані на засвоєння духовно-фізичних цінностей фізичної культури та спорту під час виконання професійних завдань;

- здатність виконувати наукові дослідження та розробляти проекти (програми, методики, технології) для вирішення завдань підвищення ефективності фізкультурно-оздоровчої, спортивної, рекреаційної діяльності, виявляти пріоритети вирішення професійних завдань із урахуванням моральних аспектів діяльності;

- здатність до самодіяльності, самоорганізації, самоосвіти, самовиховання й самовдосконалення в галузі фізичного виховання та спорту;

- здатність здійснювати моделювання, проектування, порівняння та аналіз функцій управління фізкультурно-спортивною діяльністю, застосовувати творчий підхід до прийняття управлінських рішень.

При виокремленні зазначених компетенцій спиралися на Національну рамку кваліфікацій як нормативний документ, призначений для використання з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування й розвитку кваліфікацій. Кількість компонентів визначено з тих позицій, що вони мають охоплювати весь спектр здатностей, володіння якими забезпечує сформованість ППК майбутнього фахівця ФВ та С, водночас вони не повинні перетинатися й дублювати одна одну, ймовірність чого зростає зі збільшенням їх кількості.

Для теоретичного розгляду кожної компетенції визначено зміст її структурних компонентів. Згідно з описом кваліфікаційного рівня фахівці ФВ та С мають володіти певними знаннями, уміннями, бути автономними та відповідальними. Відповідний приклад схематичного розгляду загальнопрофесійної компетенції наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Компетенція «Здатність використовувати під час навчання та виконання професійних завдань базові медико-біологічні знання про будову й функції організму та закономірності формування культури здоров'я людини»

Структура компетенції	Зміст
Знання	Система медико-біологічних та валеологічних знань щодо питань здоров'я та його тестування, ведення здорового способу життя
Уміння	Підтримувати власне здоров'я, розвивати здатність до об'єктивної самооцінки здоров'я, сприяти підтримці здоров'я інших
Комунікація	Здатність пропагувати цінності здоров'я та здорового способу життя, консультувати з питань культури здоров'я інших
Автономність і відповідальність	Активність та ініціативність у пізнавальній діяльності й самоосвіті з питань культури здоров'я, відповідальність за рекомендації та результати їх виконання

2.3.3. Ідеї олімпізму в базових смислах професійно-педагогічної культури фахівця

Сучасний спорт із усіма його різновидами, на думку багатьох учених, все частіше розглядається як унікальне явище культури, здатне впливати на розвиток людини й суспільства. Культурологічний ресурс спорту базується на історичних олімпійських традиціях. Однак сучасні Олімпійські ігри, на відміну від античних, не носять релігійний характер. Сучасний олімпієць – це, передусім, людина, що має унікальні рухові здібності, силу духу, спортивний талант і підтримку команди професійних фахівців. Починаючи з 90-х років минулого століття спорт радикально змінює своє місце в сучасній культурі та набуває нової соціокультурної якості. В той же час теоретичне осмислення спорту сьогодні значно відстає від фізкультурно-спортивної практики.

Вбудовуючи спорт у систему культури, мимаємо підстави говорити про явище професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту, зміст якої проте значно збагачується сучасною концепцією олімпізму. Професійно-педагогічну культуру фахівця фізичного виховання та спорту ми розглядаємо як соціально-педагогічний феномен, що набуває визначеності в контексті єдності загальної, професійної та педагогічної культури як концентрату загальнокультурних, фізкультурно-спортивних і педагогічних цінностей, який представляє інтегративну сукупність особистісних і діяльнісних якостей фахівця, що відображають змістові й процесуальні характеристики означеного феномену та спрямовані на забезпечення способів його творчої самореалізації у різноманітних видах фізкультурно-спортивної діяльності.

Олімпізм, що складає духовну основу спортивного руху, як і раніше, визначається як соціокультурне утворення, в якому закладено гуманістичні цінності, добра воля людей, їх спрямування до миру, співпраці, взаєморозуміння. Гуманістична природа виражає його сутнісний зміст – служіння людині, особистості, суспільству.

Відродження Олімпійських ігор здійснюється в дусі загальних ідей епохи Відродження, тобто як спроба «відродити» античні цінності стародавніх Олімпійських ігор. П'єр де Кубертен розумів ідею олімпізму не тільки як світовий спортивний рух, а як смисл нової гуманістичної філософії. Він вірив у потужну освітню й виховну силу спорту, вважаючи, що духовно-моральний розвиток неможливий без гармонійного розвитку людини, в якому важливою складовою є фізкультурно-спортивне виховання.

І сьогодні в тексті Олімпійської хартії в якості основоположних принципів записано: «Олімпізм уявляє собою філософію життя, яка підносить і поєднує у збалансоване ціле достойність тіла, волі й розуму». «Метою Олімпізму є повсюдне становлення спорту на службу гармонійного розвитку людини з тим, щоб сприяти створенню світового суспільства, яке турбується про збереження людської гідності». Олімпізм, поєднуючи спорт з культурою і освітою, прагне до створення образу життя, який засновується на radoщах від зусиль, на виховній цінності позитивного прикладу та на повазі до основних етичних принципів.

Головний замисел Кубертена, пов'язаний з відродженням Олімпійських ігор, полягав у тому, щоб послідовно, систематично й ефективно використовувати спорт як засіб вирішення педагогічних завдань, іншими словами, використовувати спорт для «оновлення людства через виховання». Культурний потенціал сучасного спорту обумовлений тісним взаємозв'язком з концепцією олімпізму та спортивною педагогікою П'єра де Кубертена. Норми, ідеали, зразки поведінки, які закладено в зміст олімпізму, постають критеріями гармонійно розвинутої особистості фахівця фізичного виховання та спорту.

Професійно-педагогічна культура фахівця фізичного виховання та спорту містить у собі специфічний результат людської діяльності й спроби змін фізичного та духовного потенціалу людини шляхом засвоєння нею цінностей фізичної, спортивної культури в процесі навчальної, тренувальної й змагальної діяльності. Структура цінностей професійно-педагогічної культури особистості фахівця виявляється в вигляді здоров'язбереження, гармонійного розвитку,

життєдіяльності тощо. Саморозвиток і самореалізація фахівця породжує фізкультурно-спортивне задоволення й насолоду від процесу та результату фізкультурно-спортивної діяльності. Така єдність духовного й фізичного розвитку індивіда дозволяє усвідомити сутність професійно-педагогічної культури та виділити її зі світу загальної культури.

Професійно-педагогічна культура фахівця фізичного виховання та спорту формується передусім у процесі навчально-виховної, тренувальної й змагальної діяльності. Олімпійський спорт – важлива частина сучасного спорту, в якому закладено механізм «чесної гри», система принципів «Fair play», яка формує спортивну культуру особистості. Необхідною умовою для формування ціннісного відношення до спорту є знання, вміння і навички, що складають олімпійську освіченість фахівця. Вона дозволяє фахівцю не тільки орієнтуватися в різних аспектах і функціях олімпійського спорту, але й у цілому обґрунтовувати розуміти культурологічний смисл фізкультурно-спортивної реальності.

Однак сьогодні олімпізм за своїм змістом не адекватний тим ідеалам, з яких починалося його відродження. Суттєвий відхід сучасного олімпійського руху від концепції олімпізму відбувся в 80-ті роки минулого століття, коли перед Олімпійськими іграми постала загроза маргіналізації. Нестаток грошей і послаблення суспільного інтересу до аматорського спорту, гостро поставили питання про перегляд концептуальних установок. Тодішній президент МОК Хуан Антоніо Самаранч узяв на себе сміливість відмовитися від принципу аматорства й допустити бізнес до олімпійського руху.

Це рішення привело до якісних змін у спорті. Комерціалізація внесла новий елемент у спортивний рух – він постає елементом шоу-бізнесу, і зараз спорт вимушений враховувати комерційні інтереси. Спортивні змагання повинні бути видовищними, залучати до себе велику кількість вболівальників, забезпечувати високий рівень професійної майстерності, формувати свою спортивну естетику. Зараз не особистісне вдосконалення спортсмена та його гармонійний розвиток виступають мотивацією до спортивної діяльності, а

жорсткі правила прибутку диктують спортсмену й менеджеру організацію спортивної діяльності. Більш того, спорт постає високооплачуваною професійною діяльністю й тому з'явилась зацікавленість у пошуках засобів підвищення працездатності спортсменів, забезпечення стабільності високих результатів.

Сьогодні в структурі мотивацій до перемоги в спортивних змаганнях – вже не скільки бажання отримати моральне задоволення від перемоги над собою, доказати перевагу над супротивниками, скільки бажання отримати високий соціальний статус, стати відомою та багатою людиною. Олімпійський спорт неухильно розвивається в бік професіоналізації, все відвертіше роблячи ставку на цінностях успіху, кар'єри, грошей. На цій основі змінилися ціннісні орієнтації в бік споживчих й прагматичних напрямків. Професіоналізація, підвищуючи результативність атлетів, разом з тим приводить до протиставлення олімпійського спорту іншим його різновидам, все далі й далі віддаляючи його від масового спорту.

Отже, при формуванні теорії професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту необхідно не тільки орієнтуватися на олімпійські традиції, а й враховувати реалії сучасного олімпійського руху. Комерціалізація олімпійського руху дозволила розширити вплив спорту на різні сторони суспільного життя – політику, економіку, ЗМІ, науку, однак суттєво понизила гуманістичний потенціал особистісного розвитку фахівця. Тому важливо здійснювати науковий пошук нових шляхів розвитку олімпійських традицій, які б враховували соціокультурні трансформації сучасної фізкультурно-спортивної реальності.

2.4. Концептуальні основи формування професійно-педагогічної культури студентів у системі професійної фізкультурної освіти

На сьогоднішній день наукове тлумачення поняття «концептуальні основи» є неоднозначним. Враховуючи різні точки зору відносно тлумачення поняття «концептуальні основи», ми дотримуємося наступного визначення: Це

система поглядів на дану проблему, яка відбиває авторське бачення, розуміння і тлумачення її реалізації у вищому навчальному закладі фізичної культури і спорту та демонструюча провідну ідею саморозвитку особистості в системі професійної фізкультурної освіти на основі цілісного й інтегративно-розвивального підходів.

Опираючись на результати досліджень з методології педагогічної науки та ознайомившись з результатами робіт, які представляють авторські освітні концепції (Андрущенко В. П., 2008; Бистріцька О. В., 2007; Сисоєва С. О., Криптопчук Т. Є., 2013; Томенко О. А., 2012; Voinar I., 2011), ми розробили концепцію формування професійно-педагогічної культури особистості студента в системі професійної фізичної культури, яка містить наступні блоки:

– *проблемний* (цілепокладаючий), який включає в себе мету, завдання, вимоги до педагогічного процесу;

– *базисний* (основи концепції), який включає в себе провідну ідею концепції, теоретико-методологічні основи, теорії професійної освіти;

– *змістовий*, який включає в себе ядро концепції, що складається із принципів й закономірностей формування професійно-педагогічної культури особистості студента в системі професійної фізкультурної освіти, моделі її формування. Саме їх реалізація повинна привести до побудови концепції формування професійно-педагогічної культури студентів;

– *технологічний* (прикладний), який включає в себе методи, засоби побудови педагогічного процесу механізми реалізації і технології.

Провідною ідеєю концепції є теоретичне положення про те, що професійна фізкультурна освіта розглядається як соціально-педагогічний процес у якому здійснюється трансляція і засвоєння студентами соціокультурних, професійно-педагогічних і фізкультурно-спортивних цінностей, практичного досвіду, а результатом виступає нормативно заданий рівень професійно-педагогічної культури студента.

Методологія концепції ґрунтується на філософському вченні про особистість, рівень її культури та освіти (Андрущенко В. П., 2008), соціології фізичної культури і спорту (Видрін В. М., 2006, Лубишева Л. І., 2001), концептуальних положеннях теорії систем і синергетики (Рашкевич Ю. М., 2014; Voinar I., 2011) та ін. Теоретичне пізнання об'єкта дослідження ми почали розглядати в руслі загальних методологічних проблем: пізнання протиріч; співвідношення загального і специфічного; понятійного апарату концепції.

Визначальну роль у методологічному обґрунтуванні концепції формування професійно-педагогічної культури особистості студента відіграє *системний підхід*, який забезпечує цілісний погляд на процес становлення особистості у системі фізкультурної освіти, дозволяє розглядати його в єдності всіх підструктур соціально-освітнього середовища вищого навчального закладу, складових педагогічного процесу та розкрити єдність ціннісного, функціонального й діяльнісного аспектів професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця (Видрін В. М., 2006).

Синергетичний підхід передбачає трактування професійно-педагогічної культури як інтегративної міжпредметної системи, в центрі якої знаходиться особистість студента, що займає активну творчу позицію, відкрита до інновацій, спрямована до самоорганізації та реалізує індивідуальну стратегію саморозвитку й самореалізації (Voinar I., 2011).

Культурологічний підхід забезпечує розгляд феномену, що вивчається, на широкому загальнокультурному фоні освітнього соціуму, забезпечуючи повноцінний процес всебічного розвитку інтелектуальних, духовних, психічних, фізичних, спортивних, естетичних та інших якостей і здібностей студента на основі цінностей професійно педагогічної культури й моральності. Даний підхід визначає тотожність освіти і культури і означає, що навчальні тексти у межах освітньої системи повинні бути приведені у такий же суттєвий зв'язок, у якому вони знаходяться в культурі (Віленський М. Я., 2009).

Аксіологічний підхід дозволяє уявити професійно-педагогічну культуру як міру засвоєння студентом її цінностей, інтеріоризація яких суб'єктивує їх,

робить особистісно значущими, дозволяє через ієрархію ціннісних підходів як «особистість-культура-соціум» (Іваній І. В., 2014) реалізувати перспективну модель формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця.

Акмеологічний підхід спрямовує професійну фізкультурну освіту на розвиток потенційних можливостей майбутніх фахівців їх прагнення до досягнення вершин професіоналізму, актуалізацію творчого потенціалу студентів, підвищення у них професійної мотивації і мотивації досягнення успіху в діяльності (Кузьміна Н. В., 2007).

Компетентнісний підхід володіє необхідним у вивченні сутності поняття «культура», її внутрішньої будови і ролі особистісного компоненту в підтримці цілісної системи та дозволяє розглядати формування професійно-педагогічної культури через становлення системи професійних функціональних компетентностей майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту (Бистріцька О. В., 2007).

Особистісно-діяльнісний підхід забезпечує усвідомлення студентами своїх професійно-педагогічних можливостей, свого «Я» та відображає взаємозв'язок і взаємодію особистої і предметно-практичної складової формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця (Видрін В. М., 2006).

Антропологічний підхід надає основу для розгортання студентоцентрованого напрямку в процесі фізкультурної освіти, дозволяє виділити специфічні особливості професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця – культуру внутрішнього світу і культуру тілесності особистості (Видрін В. М., 2006).

Теоретичними основами концепції є фундаментальні положення філософії освіти, взаємозв'язку освіти і культури, сучасні педагогічні концепції, концептуальні положення теорії систем і синергетики, теорії і методики фізичної культури (Андрущенко В. П., 2008; Сисоєва С. О., Криптопчук Т. Є., 2013; Сутула В. О., 2014). Ці теорії разом з сукупністю методологічних підходів визначають *основоположні ідеї* концепції: гуманізму, інтегративності, фундаменталізації, соціального партнерства.

Можливість підвищення ефективності формування професійно-педагогічної культури студентів у системі спеціальної фізкультурної освіти досягається реалізацією принципів, які є *ядром концепції*, оскільки визначають стратегію й тактику відповідного освітнього процесу. Під принципами у нашому дослідженні ми розуміємо науково обґрунтовані вимоги, що витікають із педагогічних закономірностей і забезпечують успішне досягнення цілей, що проєктуються (Андрущенко В. П., 2008).

Принцип системності – орієнтує на виявлення багатогранних зв'язків складного об'єкта, їх осмислення як єдиної закономірності на основі інтеграції загальної (духовно-фізичної (спортивної)), професійної та педагогічної культури.

Принцип культуровідповідності – визначає відношення між освітою й культурою як середовищем, передбачає максимальне використання в процесі формування професійно-педагогічної культури студента загальної й етнічної культури середовища регіону в сфері фізичної культури й спорту.

Принцип природовідповідності визначає побудову навчально-виховного процесу в відповідності й на основі врахування рівня вікового й індивідуального розвитку студентів (стану здоров'я, фізичного, психічного й соціального розвитку, що дозволяє виділити специфічні особливості культури майбутнього фахівця – культуру внутрішнього світу та культуру тілесності особистості).

Принцип пріоритету особистості студента дозволяє реалізувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні й вихованні: врахувати мотиви та потреби студентів у процесі оволодіння спеціальністю, забезпечувати гуманізацію й гуманітаризацію навчального процесу, розвиток самостійності, особистісної творчості, прагнення до саморозвитку та самореалізації.

Принцип ціннісно-сислової спрямованості фізкультурної освіти забезпечує синергію інтелектуальної й діяльнісної складових фізкультурно-спортивної діяльності, інтеграцію знань і свідомості, спрямовує на реалізацію в освітньому процесі сутнісної характеристики особистісно орієнтованого

утворення культурологічного типу та створення умов для отримання кожним студентом сенсу свого учіння й життєтворчості.

Принцип урахування професійних видів діяльності дозволяє сформулювати необхідні особистісні професійно-педагогічні якості й здібності, здійснити формування різних видів культури на основі вивчення специфіки професійної сфери та орієнтації на різні види фізкультурно-спортивної діяльності й формування відповідних професійних компетентностей.

Принцип єдності теорії й практики пропонує здійснення теоретичної і практичної діяльності в відповідності з вимогами професійно-педагогічної діяльності, що в умовах реальних професійних відносин є головним фактором, який формує професійно-педагогічну культуру студента та його професійну компетентність і відносини зі світом професіоналів.

Принцип педагогічної рефлексії сприяє виявленню смислів професійних дій і поведінки студента, спрямовує на пізнання й аналіз студентом явищ власної свідомості й діяльності, усунення мотиваційних і ціннісних професійних протиріч (аксіологічна функція педагогічної рефлексії), спрямовує на побудову позитивної професійної та життєвої перспективи, на формування смислів життя й майбутньої професійної діяльності.

Принцип соціальної обумовленості детермінує формування професійно-педагогічної культури студента соціокультурними процесами, які відбуваються в суспільстві, культивує успіх та створює особистий фізкультурно-спортивний імідж студента.

Теоретико-методологічні підходи та принципи формування професійно-педагогічної культури студентів уможливають *розуміння* професійно-педагогічної культури, яка виявляється в заходах і способах творчої самореалізації в різносторонніх видах фізкультурно-спортивної діяльності і спілкуванні, спрямованих на засвоєння й створення професійно-педагогічних цінностей, технологій і здібностей особистості, є узагальненим показником професійної компетентності та метою професійного самовдосконалення; *трактування* формування професійно-педагогічної культури як інтегрованого

міжпредметного освітнього процесу, в центрі якого перебуває особистість студента, який займає активну творчу позицію та реалізує індивідуальну стратегію саморозвитку й самореалізації; *інтерпретацію* формування професійно-педагогічної культури студента як цілісної системи з сукупністю взаємозв'язків між її компонентами, що передбачає врахування комплексу умов і засобів, необхідних для реалізації потенційних можливостей системи й особистості студента.

Визначені основоположні ідеї та принципи даної концепції дозволяють виявити провідні закономірності й тенденції формування професійно-педагогічної культури студентів у системі спеціальної фізкультурної освіти:

- зміни цільової орієнтації вищої спеціальної фізкультурної освіти на цілісне формування професійно-педагогічної культури особистості студента, засновуючись на сучасних наукових досягненнях креативної психології, інноваційної педагогіки, теорії і методики фізичної культури з урахуванням вітчизняної й зарубіжної науково-педагогічної спадщини;

- залежність результативності формування професійно-педагогічної культури студентів від соціальних пріоритетів, у відповідності з якими сучасному суспільству потрібні активні, креативно мислячі, фізично й духовно здорові особистості, здатні здійснювати творчу фізкультурно-спортивну діяльність у майбутній професійній активності й пропаганді фізкультурно-спортивного та здорового способу життя;

- орієнтиром, який обумовлює побудову системи формування професійно-педагогічної культури студентів у процесі спеціальної фізкультурної освіти повинно бути оптимальне співвідношення чотирьох взаємопов'язаних процесів: соціалізації, індивідуалізації, професіоналізації й фізкультурно-спортивного становлення особистості майбутнього фахівця;

- спрямованість на формування в студентів специфічної індивідуальної ієрархії особистісних цінностей, які слугують з'єднуючим ланцюгом між культурою суспільства й культурою особистості, між суспільним та індивідуальним буттям, головною умовою якого є потреба студента в

здійсненні власного вибору як у широкому просторі життєдіяльності, так і в заданих межах фізкультурно-спортивної діяльності;

- тенденції посилення міждисциплінарних зв'язків між навчальними дисциплінами, інтеграція природничо-наукового й гуманітарного культурологічного знання, їх еволюція в єдину культуру, фундаменталізація спеціальної фізкультурної освіти, яка б забезпечувала, з одного боку, психічний базис для засвоєння професійних дисциплін за рахунок системного освоєння світоглядної та методологічної сторін комплексу базових науково-теоретичних дисциплін, з іншого боку – узагальненість і внутрішню єдність усіх складових освіти, що відображає зближення природничо-наукової й гуманітарної форм культури.

Система формування професійно-педагогічної культури студентів є складовою загального процесу спеціальної фізкультурної освіти, відповідає структурі цілісного педагогічного процесу й, зокрема, меті, завданням і вимогам до педагогічного процесу щодо формування професійно-педагогічної культури й забезпечується реалізацією функцій процесу (освітньої, виховної, розвиваючої, професійної, соціальної). Ці функції забезпечує технологічний (прикладний) блок концепції, який за своєю сутністю є положенням, що визначає алгоритм процесу формування професійно-педагогічної культури студентів у системі професійної фізкультурної освіти як спеціально організованого, цілеспрямованого, динамічного, інноваційного процесу, що потребує: розробки професійно-орієнтованого змісту, спрямованого на формування професійно-педагогічної культури студента; сучасного навчально-методичного забезпечення відповідних навчальних дисциплін; впровадження активних методів і технологій у навчально-виховний процес; забезпечення комплексної діагностики виявлення рівнів сформованості професійно-педагогічної культури студентів.

Отже, на основі теоретичного аналізу та власних досліджень можна зробити висновок, що концептуальні основи формування професійно-педагогічної культури в системі професійної фізкультурної освіти

представляють собою систему наукових поглядів і трактувань досліджуваного феномену, систему теоретико-методологічних підходів, основоположних ідей, принципів та провідних педагогічних закономірностей і тенденцій, що детермінують процес її формування. Визначено, що професійно-педагогічна культура є системою й одночасно елементом педагогічної системи, інтегративним утворенням особистості студента, що виявляється в засобах і способах його творчої самореалізації в різносторонніх видах фізкультурно-спортивної діяльності й спілкуванні, спрямованих на засвоєння та створення професійно-педагогічних цінностей і здібностей особистості, узагальненим показником професійної компетентності та метою професійного самовдосконалення.

2.5. Культурно-освітній простір університету як головний чинник формування професійно-педагогічної культури студентів фізкультурних спеціальностей

Модернізація професійної фізкультурної освіти в університеті, пошук шляхів підвищення ефективності та якості фахової підготовки студентів, актуалізують потребу в фахівцях нового типу, з високим рівнем професійно-педагогічної культури. Під такою культурою майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту ми розуміємо системне інтегративне професійно-особистісне утворення, що передбачає: сукупність фахових компетентностей, які відповідають сучасному рівню розвитку суспільства; розвиток функціональних можливостей проектування й конструювання та психолого-педагогічну готовність застосування інноваційних підходів щодо їх реалізації; здатність знаходити креативні вирішення професійно-педагогічних завдань; можливість діяти в нестандартних умовах процесу фізкультурно-спортивної підготовки молоді та вміння їх трансформувати; здібності прогнозувати наслідки прийнятих проектних рішень та вміння нести за них відповідальність.

Професійно-педагогічна культура студентів фізкультурних спеціальностей, будучи специфічним (цілісним) складником загальної, професійної та

педагогічної культури й особистісної якості майбутнього фахівця, має стати метою, процесом і результатом підготовки сучасного фахівця фізичного виховання та спорту. В зв'язку з цим на перший план висувається проблема створення в університеті культурно-освітнього простору особистісних змін студентів, який відображатиме педагогічну систему творчого становлення майбутнього фахівця, що здійснюватиме професійно-педагогічну діяльність у сучасних соціокультурних умовах. Використовуючи словосполучення «культурно-освітній простір», коротко проаналізуємо базове поняття «простір» та смислові вирази, пов'язані з ним.

Нині категорія «простір» використовується в різноманітних контекстах: філософському, соціальному, фізичному, культурному, освітньому тощо, а її визначення є утрудненим внаслідок того, що зміст перебуває на перетині багатьох наук, в яких діють різні підходи до тлумачення цього поняття. Найзагальніше уявлення про простір пов'язане з порядком розташування одночасно співіснуючих об'єктів. Простір – це система, що формується безліччю взаємодіючих суб'єктів, між якими встановлюються відносини, визначені їх функціональною специфікою. Системність простору забезпечується властивостями, які заперечують одна одну: протяжність і фрагментарність, безперервність і дискретність, постійність і змінюваність (В. Гатальський, 2009; Т. Korsakova, 2013). Характеризуючи простір, потрібно вказати на його тривимірність, сферичність певної форми, в якій радіус – вектор постійно змінює свій напрямок у довжину (Л. Ковальчук, 2009). Крім того, в його характеристику (як простору багатовимірного), має бути введена темпоральна (часова) координата (Т. Ткач, 2012).

У наукових джерелах розглядаються два незалежні аспекти «просторовості»: «середовище – оточення» та «простір – місце». Перше поняття пов'язується із виділенням елементів, що оточують суб'єкт, друге з осмисленням виділених елементів у контексті його життєдіяльності (І. Шалаєв, 2010). При цьому середовище означає занурення в певний інформаційний потік задля зміни та вдосконалення людської сутності, тоді як простір передбачає не

тимчасове занурення, а постійну присутність у ньому. Для першого поняття характерна локальність, для другого – глобальність сприйняття й дії; перше – реальніше, друге, навпаки – більш віртуальне. Крім того трактування простору є ширшим від середовища (І. Шалаєв, 2010), тобто середовище заповнює простір. Ми вважаємо, що середовище є особливою твірною частиною простору, а поєднання різних видів середовищ у єдиний простір зумовлює синергетичний ефект в освіті.

У безперервному ланцюгу безмежних просторів ми надаємо перевагу глобальному соціокультурному простору, оскільки він має безпосередній вплив на соціокультурні простори держав (регіонів), а ті, відповідно, на простори різних рівнів. У соціокультурному просторі трьом основним видам смислів – знанням, цінностям і регуляторам відповідають три види культуротворчих форм (парадигм): когнітивні, ціннісні та регулятивні. Парадигмальні форми визначаються типом смислів, які в ній створюються та відображають конкретні феномени культури. Умовно їх ділять на координатні площини трьох сфер: духовну, соціальну та біологічну, що пояснюється сучасним розумінням єдності людини, суспільства та природи (Т. Ткач, 2012).

Освітній простір ми вважаємо підсистемою соціокультурного простору, де взаємодіють різні інститути та організації, що безпосередньо або опосередковано детермінують процес формування історично-адекватного суб'єкта та формотворчо впливають на сукупність специфічних освітніх інструментів та рівнів. Найчастіше освітній простір трактують як наявне «місце» в соціумі, де суб'єктивно задається безліч відносин і зв'язків, здійснюються спеціальні діяльності різних систем (державних, суспільних, змішаних) з розвитку індивіда та його соціалізації (Л. Ковальчук, 2009), а також вказують на «динамічність» освітнього простору, яка формує та відображає елементи складної системи соціальних зв'язків університету суб'єктивним сприйняттям і результатом конструктивної діяльності (В. Гатальський, 2009).

Охарактеризовані нами такі просторові категорії, як соціокультурний та освітній простори, є основними чинниками формування культурно-освітнього

простору університету, який ми визначаємо як *«особливий тип змістовно-сміслового й просторово-часового континууму, що сприяє залученню особистості в ціннісно-смісловий світ фізичної й спортивної культури, освоєнню професійно-прикладної та символічно-знакової професійно-педагогічної діяльності, збереженню соціальної цілісності та виявленню особистісної самореалізації»*.

Культурно-освітній простір університету розглядається нами як структурно-компонентна модель, представлена як відкрита синергетична система, що динамічно розвивається, постійно змінюється й оновлюється з часом (рис. 4). При побудові моделі виходили із філософсько-методологічних позицій (Б. Гершунський, 1997) щодо сходження майбутнього фахівця до високих індивідуально-особистісних культурно-освітніх надбань за наступними щабелями: грамотність – освіченість – професійна компетентність – культура – менталітет. У цьому контексті основними результативними компонентами освіти є: грамотність (освітній мінімум, початковий результативний компонент освітньої діяльності); освіченість (грамотність, доведення до суспільного та особистісно необхідного максимуму); професійна компетентність (рівень власного професійного розвитку); культура (глибоке усвідомлення й шанобливе ставлення до спадщини минулого, здатність творчо сприймати, розуміти та перевтілювати діяльність у тій чи іншій сфері та стосунках); менталітет (найвища цінність освіти, квінтесенція культури).

У своєму дослідженні ми виходили з того, що професійно-педагогічна культура студента як особистісний феномен формується в процесі фізкультурної освіти, а концепція її формування базується на ізоморфній тотожності систем освіти й культури (І. Іваніі, 2016), що потребує відповідного проектування. Модель відображає процес формування професійно-педагогічної культури студента на основі трьох видів проектування: методологічного, професійного та педагогічного, кожне з яких діє в площині відповідної культури та забезпечується відповідними середовищами. Вона демонструє, як на кожному етапі навчально-практичної діяльності студентів (відповідно на

кожній фазі становлення майбутнього фахівця) створюються, об'єднуються та трансформуються його середовища. Зауважимо, що у культурно-освітньому просторі підготовки студентів середовищ є значна кількість (навчальне, виховне, інформаційне, комунікативне, рефлексивне тощо). У напрямку фізкультурної освіти слід говорити про інтегральну єдність культури й професійної освіти як необхідної умови ефективної якісної підготовки майбутніх фахівців у цій галузі, визначення перспективного функціонування фізкультурної освіти (М. Віленський, 2008; Ю. Ніколаєв, 2013), соціокультурних тенденцій у цілому (І. Іваніі, 2016). Мова йде про створення культурно-діяльнісного середовища, що поєднує інші середовища та функціонування якого стає можливим за умов реалізації принципів культуровідповідності (цінності і норми освіти, адекватні сучасній культурі), продуктивності (перетворюючий діяльнісний характер освіти), полікультурності (різноманітність і множинність цінностей, форм діяльності), цілісності (особистості, педагогічного процесу, педагогічних технологій, змісту освіти й культури).

У культурно-освітньому просторі університету проявляються такі властивості:

- структурованість, що проявляється як в компонентному (містить відповідні середовища зі своїми властивостями), так і в територіальному (немає однакових університетів, навіть якщо кожен з них готує фахівців фізичного виховання та спорту) аспектах;

- системність культурно-освітнього простору є результатом стійких зв'язків між утворюючими його елементами, які надають йому цілісності, комплексності, стійкості та автономності;

- динамічність, оскільки елемент культурно-освітнього простору та зв'язки між ними зазнають структурних та функціональних змін. Динамічність є результатом нерозривного зв'язку простору й часу, а культурно-освітній простір відображає соціокультурну (фізкультурно-спортивну) динаміку на рівні держави чи регіону.

Рис.4. Структурно-компонентна модель культурно-освітнього простору університету

На орієнтувально-інформаційному етапі культурно-діяльнісне середовище структуризується в соціально-гуманітарне, соціально-моральне й соціально-виховне, які формують у студентів розуміння значущості соціальної цінності фахівця фізичного виховання та спорту й важливість реалізації в подальшій професійно-педагогічній діяльності особливих соціальних завдань пізнання, трансляції та створення культури. На процесуально-дійовому етапі відбуваються трансформації, завдяки яким формуються середовища фізкультурно-спортивного світогляду, професійно-організаційне та психолого-педагогічне середовище, що відповідають змісту методологічного, професійного та педагогічного проектування. Цим забезпечується евристичний рівень діяльності студентів. Продуктивний етап сприяє інтеграції середовищ у професійно-педагогічне, який дозволяє вивести студентів у їх творчо-перетворювальній діяльності на практико-діяльнісний рівень. Творчий етап у структурі культурно-освітнього простору університету забезпечує формування інтегрально-культурного середовища, який виводить студентів на креативний рівень та забезпечує системне формування в них професійно-педагогічної культури.

У подальшій підготовці майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту створення такого культурно-діялісного середовища в культурно-освітньому просторі університету дозволить їм піднятися до концептуального рівня в їх творчо-перетворювальній діяльності та забезпечить ефективне формування професійно-педагогічної культури. Визначальними для організації культурно-освітнього простору університету є:

- 1) проектування та реалізація умов, які сприяють підготовці й розвитку освітньо-професійної, освітньо-культурної та освітньо-соціалізованої функцій студентів на основі процесів культурної та освітньої взаємодії між усіма його суб'єктами;

- 2) створення структури культурно-освітнього простору в університеті на основі забезпечення системної єдності та безперервності всіх його компонентів;

3) визнання пріоритетними цілей креативного розвитку й саморозвитку студентів, розкриття можливостей їх самореалізації в контексті гуманістичної парадигми фізкультурно-освітньої діяльності;

4) залучення інноваційних технологій навчання з метою формування індивідуальних фізкультурно-освітніх траєкторій для кожного студента;

5) забезпечення системного формування професійно-педагогічної культури студентів як процесу, результату та цінності фізкультурно-спортивної освіти, що є системоутворюючим чинником безперервності культурно-освітнього простору університету.

Питання для самоперевірки

1. Суперечності й проблеми розвитку професійної фізкультурної освіти на сучасному етапі.
2. Взаємозв'язок фізкультурної освіти та культури.
3. Поняття природничо-наукової культури фахівця фізичної культури та спорту.
4. Поняття гуманітарної культури фахівця фізичної культури та спорту.
5. Поняття фахової культури фахівця фізичної культури та спорту.
6. Поняття загальної (фізичної, спортивної, духовної, матеріальної) культури фахівця фізичної культури та спорту.
7. Поняття професійної культури фахівця фізичної культури і спорту.
8. Поняття педагогічної культури фахівця фізичної культури і спорту.
9. Поняття професійно-педагогічної культури фахівця фізичної культури і спорту.
10. Професійно-педагогічна культура фахівця та її роль у формуванні культурного потенціалу суспільства.
11. Взаємовплив суспільства, професійно-педагогічної культури фахівця та фізкультурної освіти.
12. Фізична культура особистості фахівця та її базові характеристики (структура й зміст).

13. Інтеграція загальної, професійної та педагогічної культури в системі спеціальної фізкультурної освіти.
14. Професійно-педагогічна культура фахівця, її структура й зміст.
15. Поняття соціально-професійної компетентності фахівця (як основи професійно-педагогічної культури).
16. Культурологічна парадигма в спеціальній фізкультурній освіті.
17. Зв'язок культурологічної фізкультурної освіти з психолого-педагогічними та природничими науками.
18. Формування змісту фізкультурної освіти на засадах культурологічного та акмеологічного підходів.
19. Професійно-педагогічна культура як узагальнений показник соціально-професійної компетентності та основа соціально-професійної зрілості фахівця фізичної культури і спорту.

Література до розділу 2

1. Арановская Н. Подготовка специалиста как социокультурная проблема // Высшее образование в России. 2004. № 4. С. 115–119.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – Москва: Наука. 1979. 324 с.
3. Безрученков Ю. В. Дослідження феномену культури з позиції діяльнісного підходу // Вісн. Луган.нац.ун-ту імені Т.Г. Шевченка: Педагогічної науки. 2012. № 4 (239). Ч. 1. С. 60–67.
4. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век. Москва: Наука, 1990. 419 с.
5. Бенин В. Л. Педагогическая культура: её содержание и специфика. УФА: Башкирский педагогический институт, 1994. 190 с.
6. Визитей Н. Н. Теория физической культуры: к корректировке базовых представлений. Москва: Советский спорт, 2009. 189 с.
7. Виленский М. Я. Качество образования по физической культуре в высшей школе в инновационных проявлениях. Сборник науч.трудов РАЕН,

Международный фонд «Знамя Победы». № 4. Москва – Смоленск: «Смядынь», 2008. С. 62–78.

8. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. док. пед. наук: 13.00.01 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2001. 45 с.

9. Евсеев Ю. И. Физическая культура. Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. 384 с.

10. Зарецкая И. И. Профессиональная культура личности: понятийный аппарат педагогики и образования. Сб. науч. тр. / отв. ред. Е. З. Ткаченко. – Екатеринбург, УрГАФК, 1996. Вып. 2. С. 72–77.

11. Зязюн І. А. Філософія сучасної професійної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. Київ: Віпол, 2002. С. 11–57.

12. Ібрагімов М. «Людиномірність» як категорія практичної філософії у полі-варіантності фізкультурно-спортивного світогляду // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2013. № 2. С. 128–136.

13. Іваній І. В. Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителя фізичної культури // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2013. № 1 (21). С. 43–48.

14. Іваній І. В. Сутність професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 1 (45). С. 136–145.

15. Ильина А. Н. К вопросу о профессионализме деятельности учителя физической культуры // Теория и практика физической культуры. 1994. № 3–4. С.7–10.

16. Исаева Т. Е. Педагогическая культура преподавателя как условие и

показатель качества образовательного процесса в высшей школе: автореф. дис. на соискание уч. степ. докт. пед. наук: 13.00.01 «общая педагогика, история педагогики и образования». Ростов-на-Дону, 2003. 47 с.

17. Кириленко К. М. Інтеграційні процеси в сучасному природничо-науковому і науково-гуманітарному знанні та шляхи їх відображення у змісті університетської освіти. Рідна школа, 2014. № 4-5. С. 41–46.

18. Косяк В. А. Людина і її тілесність у різних формах культури: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2010. 318 с.

19. Маслоу А. Мотивация и личность. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 351 с.

20. Міненюк А. О. Особливості професійної підготовки вчителя фізичної культури в контексті оздоровчого мислення // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. 2008. Т. 1. С. 142–147.

21. Николаев Ю. М. Человекотворческая сущность физической культуры и её теории: веление времени (к проблеме модернизации теоретико-образовательного пространства физической культуры) // Теория и практика физической культуры. 2011. № 10. С. 96–106.

22. Онопрієнко О. В. Формування базових професійних компетентностей майбутнього вчителя фізичної культури у процесі вивчення фахових дисциплін: дис....канд.пед.наук: 13.00.04. Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2010. 264 с.

23. Оскарсон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования / Оценка качества профессионального образования. Доклад / Под общ. ред. В.И. Байденко, Дж.ван Зантворта. Европейский фонд подготовки кадров (ЕФО). Проект ДЕЛФИ. – Москва, 2001. С. 44–51.

24. Радул В. В. Соціально-професійна зрілість. Кіровоград: Імекс ЛТД, 2002. 242 с.

25. Рашкевич Ю. М. Побудова навчальних програм на основі компетентнісного підходу. URL: <http://kubg.edu.ua/rashkevych.pdf>

26. Ремизов В. А. Культура личности (личностно-мировоззренческий анализ): монография. Москва: АГЗ МЧС России, 2000. 217 с.
27. Смит Н. Современные системы психологии: пер. с англ. /под ред. А.А. Алексеева. Санкт-Петербург, Прайм, Єврознак, 2003. 330 с.
28. Сутула В. О. Системоутворювальна функція фізичної культури / В.О. Сутула // Слобожанський науково-спортивний вісник. 2014. № 1 (39). С. 118–121.
29. Тулеинов С. В. К вопросу о формировании профессиональной культуры будущего педагога // Теория и практика физической культуры. 2010. № 5. С. 60–62.
30. Хоменко П. В. Природничо-наукова підготовка фахівця фізичної культури: монографія. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2012. 380 с.
31. Физическая культура: учебник / коллектив авторов, под ред. М. Я. Виленского. Москва: КНОРУС, 2012. 424 с.
32. Шевчик Л. О. Окремі аспекти формування педагогічної культури в контексті сучасної біологічної освіти // Педагогіка і психологія. Вісник АПН України. Київ: Педагогічна преса, 2010. № 9. С. 24–33.
33. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. Ч. 2. 248 с.
34. Voinar I. Problems and Tendencies of professionals Education in Physical Culture area. Physical Education and Sport Pedagogy, 2011. Vol. 17 (1). P. 44–50. doi: 10.1080/17398872.2010.544902

Розділ 3. Професійно-педагогічне становлення особистості фахівця фізичного виховання та спорту

3.1. Особливості розвитку професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту

Фізкультурно-спортивна діяльність у сучасних соціокультурних умовах здійснюється в напрямі її переорієнтації з пріоритетів фізкультурно-спортивних на фізкультурно-оздоровчі цілі й зміст, загальну рекреаційну функцію, її гуманістичну, культуроформуєчу сутність. Це детермінує новий зміст професійної діяльності фахівців фізичного виховання та спорту на основі сформованої у них професійно-педагогічної культури. Отже, аналіз процесів формування і розвитку професійно-педагогічної культури фахівців фізичного виховання та спорту як системи, що взаємодіє з іншими соціокультурними галузями – освітою, культурою, фізичною культурою та спортом є актуальною проблемою в педагогічній теорії та практиці.

Механізм функціонування професійно-педагогічної культури вчені розглядають у системі категорій загального, особливого й одиничного, як субординований ряд понять: загальна культура – професійна культура – педагогічна культура – професійно-педагогічна культура. Смыслові орієнтири сучасних концепцій культури фахівця сконцентровані на фіксації його професійних координат з позицій механізму соціалізації й акмеологічного підходу, а професійно-педагогічна культура визначається як підсумковий результат освіти, комплексна характеристика особистості фахівця, в якій цілісно виявляються його індивідуально-творчі особливості, наявний культурний, соціальний і професійно-педагогічний досвід. Нами виявлені педагогічні умови й фактори, які визначають розвиток професійно-педагогічної культури різних категорій фахівців фізичного виховання та спорту.

Для вирішення цього завдання використовувалися методи оцінки й самооцінки рівня професійно-педагогічної культури за провідними складовими професійної діяльності різних категорій фахівців фізкультурно-спортивної сфери; експертне опитування; факторний аналіз. У якості респондентів

виступали вчителі фізичної культури (39 осіб), тренери-викладачі (28 осіб), керівники спортивних клубів (15 осіб). Окрім цього, до експертного опитування залучали також фахівців, які за своїми функціональним призначенням, у більшій мірі, відповідали статусу об'єкта управління (викладачі ВНЗ – 4 доктора та 8 кандидатів наук фізкультурно-спортивного профілю). Це надало змогу здійснювати перехресне оцінювання на суб'єкт-суб'єктивній основі, що дозволяло отримувати більш об'єктивну інформацію про характер та особливості процесу професійного самоудосконалення фахівців фізичного виховання та спорту. Зміст експертного опитування включав оцінки з визначення значущих складових професійної діяльності, встановлення зв'язків між окремими складовими діяльності, виявлення значущості цих зв'язків і ваги окремих складових, вивчення факторної структури професійних дій, визначення окремих видів управлінсько-педагогічної діяльності. Виконання процедури факторного аналізу здійснювали за допомогою пакету програм STATGRAPHICS Plus, адаптованого до наших досліджень.

Результати самооцінки рівня професійно-педагогічної культури фахівців фізкультурно-спортивної сфери за провідними складовими професійної діяльності представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Результати самооцінки рівня професійно-педагогічної культури фахівців фізкультурно-спортивної сфери за провідними складовими професійної діяльності

Складові професійної діяльності	Рівні, %			
	пошуковий	діяльний	адаптивний	репродуктивний
Знання своєї спеціалізації	35,9	46,1	17,9	0
Методична підготовленість	24,5	42,4	30,5	0
Організаційні здібності	32,9	41,5	25,4	0
Професійна культура (фізична, спортивна)	27,5	42,4	30,0	0
Комунікативна культура	28,9	45,9	25,1	0
Готовність до виховної роботи	36,2	39,9	23,0	0
Готовність до продовження освіти	20,1	26,5	46,9	6,4
Сприйняття інновацій	20,4	37,1	30,5	12,0
Схильність до науково-дослідницької роботи	19,1	25,2	36,6	19,1

Більшість фахівців високо оцінили рівень своєї професійно-педагогічної культури (пошуковий та діяльний рівні) за такими складовими, як: знання спеціалізації, фізична (спортивна) та комунікативна культура, організаційні здібності. Нижче (діяльний і адаптивний рівні) респонденти оцінили свою методичну готовність, схильність до науково-дослідницької роботи та сприйняття інновацій.

Порівняльний аналіз особливостей професійної діяльності за результатами самооцінки фахівців фізкультурно-спортивної сфери різного профілю дозволяє виділити загальне й особливе, тобто характерні риси кожного профілю.

Основні особливості професійної діяльності фахівців, які визначаються їхньою специфікою, ми відслідкували за наступними позиціями: провідні види професійної діяльності, що зазначили самі фахівці на основі ранжування; соціальний престиж спеціальності, задоволеність професійною діяльністю й провідна мотивація; основні труднощі в роботі, на які звернули увагу самі фахівці; інформаційна, юридична й економічна грамотність.

Розглядаючи провідні види професійної діяльності фахівців фізкультурно-спортивної сфери, відзначимо, що вчителі фізичної культури та керівники спортивних клубів у якості провідної виділяють організаційну й оздоровчу діяльність, тренери – організаційну й навчально-тренувальну. Отже, всі фахівці в якості основного виду діяльності виділяють організаційну. Однак, незважаючи на зовнішню подібність вибору, характер і умови професійної діяльності цих фахівців мають суттєві відмінності. Так, 72% вчителів фізичної культури своїм основним завданням вважають залучення до оздоровчої діяльності учнів, організацію та проведення фізкультурно-оздоровчих заходів. 87% тренерів-викладачів у якості провідної діяльності виділяють організацію навчально-тренувального процесу, підготовку перспективних спортсменів. 79% керівників спортивних клубів свою основну діяльність спрямовують на організацію й проведення спортивних змагань, координацію роботи за різними аспектами функціонування клубів.

Великий вплив на ефективність професійної діяльності фахівців має соціальний престиж спеціальності. Результати дослідження свідчать, що всі групи опитаних достатньо високо оцінюють престиж обраної професії, але 62% при цьому відзначають деяку незадоволеність своєю роботою в зв'язку з труднощами соціально-економічного характеру. Окрім цього, 65% фахівців відмічають великий об'єм незапланованої роботи та недостатність своєчасної інформації. Важливою умовою ефективної професійної діяльності 87% опитаних вважають необхідність соціально-орієнтованої спрямованості в управлінській діяльності, а також інформаційну грамотність фахівців фізкультурного профілю.

Виявлені специфічні особливості професійної діяльності різних категорій фахівців фізичної культури та спорту дозволяють вести розмову про своєрідність кожного профілю, що вимагає врахування при підготовці фахівців певної категорії. Однак загальних характеристик діяльності, які поєднують різні фахи в одну професію фахівця фізичного виховання та спорту, значно більше, що дозволяє говорити про розвиток професійно-педагогічної культури фахівця з єдиних позицій, як у процесі професійної підготовки, так і в подальшій його професійній діяльності. За переконанням ряду вчених, вища професійна освіта, яка формує професійну компетентність фахівця, не повинна виключати постійний розвиток його професійної культури. Якщо професійно-педагогічна культура є соціально-детермінованим способом професійної діяльності фахівця фізичного виховання та спорту, то його сформована професійна компетентність є проекцією цього способу на фізкультурно-спортивну сферу діяльності.

Аналіз професійної діяльності фахівців фізкультурно-спортивної сфери конкретного профілю показав, що розроблена структура професійної ефективності, яка включає інтегративні показники, що розглядаються з позицій світоглядного, організаційного й комунікативного аспектів, може бути загальною для всіх суб'єктів фізичної культури та спорту.

Для підтвердження цього положення було виконано факторний аналіз структури професійних дій фахівців фізичного виховання та спорту.

Виокремлення загального й особливого в характері професійної діяльності фахівців фізкультурно-спортивної сфери дозволяє побудувати єдину модель професійної ефективності, заснованої на інтеграції окремих характеристик діяльності.

Результати факторного аналізу, проведеного за показниками самооцінки й експертного опитування фахівців різного профілю діяльності, в узагальненому вигляді підтверджують відзначену особливість. За підсумками факторного аналізу було виділено чотири узагальнюючих фактори (табл. 3.)

Перший (здатність до професійної комунікативної взаємодії) характеризується високими факторними вагами:

6 – за використанням методів соціально-орієнтованої взаємодії на процеси й об'єкти професійної діяльності;

4 – здатності до комунікацій і взаємодії;

3 – результативність спільної діяльності. На його частку випадає 26,31% від загальної дисперсії вибірки.

Таблиця 3

Узагальнена факторна структура професійних дій фахівців фізичного виховання та спорту

Фактори	Факторні ваги			
	1	2	3	4
Цілепокладання	0,430	0,388	0,702	0,511
Результативність спільної діяльності	0,699	0,815	0,218	-0,118
Погодженість професійної діяльності	0,601	0,301	0,520	0,119
Здатність до професійних комунікацій і взаємодії	0,802	0,061	-0,038	0,244
Професійно-педагогічна культура	0,507	0,801	0,401	0,299
Володіння методами соціально-орієнтованого впливу на процеси та об'єкти професійно-педагогічної діяльності	0,705	0,501	0,660	0,300
Світоглядне мислення й прогнозування	0,201	0,330	0,718	0,429
Інформаційна та юмористична грамотність	0,302	0,511	0,427	0,725
Відсоток до загальної дисперсії вибірки	26,31	20,02	18,41	9,30

Другий фактор є фактором, що характеризує професійно-педагогічну культуру та погодженість професійної діяльності. Його частка в загальній дисперсії вибірки складає 20,02%.

Третій фактор характеризує цілепокладання в професійній діяльності. До цього з високими факторними вагами входять: 7 – уміння правильно поставити цілі; 7 – стратегічне мислення й прогнозування. На частку даного фактору припадає 18,41% загальної дисперсії вибірки.

Четвертий фактор вказує на те, що одним із значущих компонентів професійної діяльності фахівців фізкультурно-спортивної сфери є інформаційна та юридична грамотність (9,30% від загальної дисперсії вибірки).

Результати факторного аналізу свідчать, що провідне місце в структурі професійної ефективності фахівців фізичного виховання та спорту займають фактори, що обумовлюють розвиток здатностей до комунікацій і професійної взаємодії на основі володіння методами соціально-орієнтованого впливу на процеси та об'єкти професійно-педагогічної діяльності. Це надає можливості трактування розвитку професійно-педагогічної культури фахівців фізичного виховання та спорту, що зводиться до комунікацій і професійної взаємодії у процесі фізкультурно-спортивної діяльності, як процес якісних і кількісних змін, властивостей, функцій особистості фахівця, спрямований на: духовний розвиток, який відповідає за формування здатності особистості до філософсько-методологічної оцінки соціальної діяльності; психічний розвиток, який забезпечує єдність у позитивному становленні системи психічних процесів (інтелектуальних, емоційних, чуттєвих); пізнавальний розвиток, який відбиває стан підготовленості особистості до процесу пізнання, самооцінки, самоконтролю; фізичний розвиток, який формує самоудосконалення та соціум тілобудову й систему вегетивних функцій організму. Таке системне інтегративне утворення особистості фахівця за своєю суттю є його соціокультурною компетентністю, основою професійно-педагогічної культури фахівця, яка є сукупністю набутих знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій у соціальних і культурних сферах життя, готовністю до фізкультурно-спортивної діяльності й міжкультурного спілкування, до участі в соціальній взаємодії й діалозі культур; важливим фактором розвитку особистості, соціалізації її в сучасному суспільстві, самореалізації та культурного самовизначення.

На основі аналізу результатів самооцінки та експертної оцінки провідних складових професійно-педагогічної діяльності, здійснено інтеграцію основних педагогічних умов, які визначають розвиток професійно-педагогічної культури фахівців фізичного виховання та спорту різного профілю. Визначено умови, що дозволяють уявити реальну структуру професійно-педагогічної культури фахівця, основний зміст якої відбивається в світоглядній, організаційній і комунікативній підструктурах.

Результати факторного аналізу засвідчили, що провідне місце в структурі професійної ефективності фахівців фізичного виховання та спорту займають фактори, що обумовлюють розвиток здатностей до комунікацій та професійної взаємодії на основі володіння методами соціально-орієнтованого впливу на процеси та об'єкти професійно-педагогічної діяльності. Показано, що дані фактори визначають, у першу чергу, соціокультурну складову професійно-педагогічної культури фахівців фізичного виховання та спорту.

3.2. Професійно-педагогічна культура та професійна компетентність фахівця

У матеріалах модернізації освіти, зокрема професійної фізкультурної, компетентнісний підхід розглядається як підґрунтя підвищення якості вищої освіти, забезпечення системності професійної підготовки випускників, формування їх готовності успішно вирішувати основні завдання професійної та соціальної діяльності. Як вважає ряд авторів, «продуктом» професійної фізкультурної освіти повинна стати людина культури, культури загальної, професійної, педагогічної, фізичної, спортивної.

Необхідним компонентом залучення людини до культури в широкому розумінні, на думку Н. Е. Арановської, виступає професійна компетентність, що припускає фізичний, культурно-моральний, інтелектуальний розвиток, введення людини в загальний культурний світ цінностей, і саме в цьому просторі людина далі реалізовує себе як фахівець, професіонал: з вузької сфери ділової ефективності він виходить у широкий простір культури. В. А. Магін

вважає, що головна мета професійної фізкультурної освіти полягає в підготовці висококваліфікованих фахівців для всіх ланок системи фізичної культури та спорту, здатних забезпечити якісний педагогічний супровід усього різноманіття фізкультурно-оздоровчих програм у різних освітніх установах та інших організаційних структурах фізичної культури та спорту. На думку автора, якість вищої професійної фізкультурної освіти, необхідно розуміти як збалансовану культуротворчу відповідність вищої освіти (як результату, як процесу, як освітньої системи) різноманітним потребам, цілям, вимогам, нормам (стандартам), умовам.

Розглядаючи сутність професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту ми визначили, що *«професійно-педагогічна культура є системним інтегративним утворенням фахівця, що виявляється в засобах, способах і формах його творчої самореалізації в різносторонніх видах фізкультурно-спортивної діяльності й спілкуванні, спрямованих на засвоєння та створення професійно-педагогічних цінностей, технологій і здібностей особистості, є узагальненим показником професійної компетентності й метою професійного самовдосконалення»*. Але при безумовно позитивній оцінці переорієнтації результату фізкультурної освіти в напрямі формування культури, виникає питання яким чином в результаті освіти компетенції / компетентності співвідносяться з культурою фахівця – чи є вони її складовими, замінюють її, чи вони існують з нею, знаходячись у співвідношенні рядоположення, співположення, співпорядкування. Це питання особливо актуальне для розгляду зв'язку професійно-педагогічної культури з результуючою фізкультурної освіти – професійною компетентністю, визначення і теоретичне обґрунтування якої представлено в цьому розділі.

Компетентнісний підхід, як поняття та як системна концепція освіченості особистості, став інтенсивно розвиватися в Україні на початку XXI ст. під впливом моделей освіти Західної Європи, США та, безумовно, Болонського процесу. При цьому для західної освітньої понятійної системи такі категорії, як «компетенції», «компетентності», «компетентнісний підхід», є явищем

звичним, оскільки вони виникли еволюційним послідовним шляхом протягом більш як чотирьох десятиліть. А от для української системи вищої освіти, особливо для фізкультурної, де звично було використовувати таку систему понять, як «знання», «вміння», «навички», виникла гостра проблема перегляду та аналізу всього категорійного апарату системи професійної підготовки, визначення нових категорій, понять і їх взаємозв'язку з уже існуючими. Іншими словами, компетентнісний підхід в українській фізкультурній освіті потребує низки інтерпретацій та переосмислення їх понятійно-методологічного апарату.

Проблемою компетентності як певного результату освіти, історією розробки системи компетенцій-компетентностей, дослідженням самого компетентного підходу в вітчизняній та зарубіжній літературі займалися О. Савченко, О. Пометун, Н. Бібік, І. Єрмаков, О. Овчарук, Дж. Рамен, В. Хутмахер, В. Байденко, В. Болотов, В. Сериков, І. Зимняя, А. Субетто й ін. Не менш важливими в розвитку компетентнісного підходу української школи фізкультурної освіти є державні нормативні документи України, з-поміж яких Національна рамка кваліфікацій (2012), Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки (2012), Закон України «Про вищу освіту» (2014).

Розв'язання нових завдань, які постають перед системою вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства, висуває проблему якісної підготовки майбутніх фахівців як одну з пріоритетних. Необхідність вирішення цієї проблеми актуалізує ідеологію компетентнісного підходу до професійної підготовки, таким чином відкриваючи, на нашу думку, нові можливості для обрання саме компетентнісної парадигми в якості підґрунтя для підвищення якості освіти, забезпечення системності професійної підготовки випускників, формування їхньої готовності успішно вирішувати основні завдання професійної та соціальної діяльності.

Відповідно до цієї парадигми необхідне одночасне перетворення змісту й форм організації освітнього процесу. Причому нові форми мають забезпечити студентам не тільки й не стільки знання, скільки виконання діяльності на їх основі протягом усього часу навчання, а зміст має складати предметну основу

цієї діяльності. Як наслідок студент повинен «проживати» ситуації тут і зараз, а не готуватися до майбутньої професійної діяльності шляхом формування чергового набору вмій.

Порівняльний аналіз традиційного та компетентнісного підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців (табл. 4) дає змогу виокремити умови становлення компетентнісної парадигми в вищій освіті:

Таблиця 4

Порівняльна характеристика традиційного та компетентнісного підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців

№ з/п	Елементи освітнього процесу	Традиційний підхід	Компетентнісний підхід
1.	Цілі	Надати знання про світ, способи діяльності в науці та виробництві; забезпечити підготовку випускників до майбутньої професійної діяльності	Озброїти методологією творчої діяльності, проектування та передбачення можливих наслідків майбутньої професійної діяльності
2.	Завдання	Формування знань, умінь, навичок	Формування компетентності, механізмів саморозвитку й самовдосконалення особистості
3.	Освітньо-професійна програма	Реалізує державний стандарт	Реалізує індивідуальну освітню траєкторію набуття професійної компетентності
4.	Форми організації навчального процесу	Аудиторна робота, самостійна робота студентів (від 1/3 до 2/3 загального обсягу годин)	Робота, що імітує майбутню професійну діяльність; індивідуальна робота, робота в малих групах
5.	Методи навчання	Домінують методи трансляції та репродукції, орієнтуються на середньостатистичного студента	Спрямовані на відкриття нових знань і способів діяльності, критичне усвідомлення конкретних ситуацій, розвиток творчості; враховують індивідуальні особливості студента

1	2	3	4
6.	Позиція викладача	Інформатор, контролер; орієнтація на обсяг матеріалу	Консультант, партнер, фасилітатор; орієнтація на структурування матеріалу
7.	Позиція студента	Слухач; той, хто сприймає, запам'ятовує	Дослідник, творець, партнер
8.	Контроль та оцінювання освітніх результатів	Спрямовані на перевірку сформованих ЗУНів	Спрямовані на визначення рівня професійно-особистісного розвитку студента
9.	Структура управління	Домінує орієнтованість на функціонування	Домінує орієнтованість на розвиток

- знання дається як системне, міждисциплінарне, узагальнене в різноманітних формах пошукової, розумової діяльності, продуктивного творчого процесу;

- педагог займає позицію співпраці, демократичної взаємодії, допомоги, уваги до ініціативи студента та розвитку його особистості;

- студент зорієнтований на активну взаємодію з викладачами, студентами, на створення клімату взаємопідтримки та взаємної відповідальності;

- студентам через групові форми організації навчання забезпечуються умови для практичного засвоєння різноманітних форм міжособистісних стосунків і спілкування, можливості випробувати почуття радості від спільної співпраці та співтворчості.

Незважаючи на те, що компетентнісний підхід в освіті на сьогодні вже вийшов на стадію нормативної реалізації, аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень свідчить про існуючу до цього часу невизначеність і проблемність базових категорій компетентнісного підходу, недостатню розробленість переліку та змісту компетентностей (у першу чергу ключових), що ускладнює його практичну реалізацію.

Узагальнене розуміння феномену компетентності, представлене в науковій літературі, показує, що вона має складний, багатовимірний, «голографічний» характер та характеризується наявністю різних підходів і рівнів узагальнення при її тлумаченні. Компетентність розглядається, з одного боку, як здатність, готовність людини до дій, і в той же час - як результат будь-яких дій. Тобто компетентність має діяльну природу, яка проявляється в процесі професійної, соціальної та іншої діяльності суб'єкта. Отже, компетентність – це форма існування знань, умінь, освіченості, яка зумовлює особистісну самореалізацію, знаходження свого місця в світі, продукт цілісної, а не лише «знаннєвої» освіти. Внаслідок цього освіта, що приводить до формування компетентності, має бути по-справжньому особистісно зорієнтованою, забезпечувати максимальну затребуваність особистісного потенціалу.

Водночас з терміном «компетентність» у вітчизняній та зарубіжній літературі використовується термін «компетенція», аналіз якого також свідчить про неоднозначність його трактування. В сучасній українській мові поняття «компетенція» (від лат. *competentia* – досягати, відповідати, прагнути) вживається в двох значеннях: 1) добра обізнаність із будь-чим; 2) коло повноважень будь-якої організації, установи чи особи. Аналогічне подвійне трактування компетенції надають і словники.

Зауважимо також на подвійне тлумачення понять «компетенції» і «компетентність» науковцями. Вважаємо, що у професійній підготовці майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту в вищій школі слід використовувати поняття «компетенції» як соціально обумовлені та закріплені вимоги до рівня підготовки фахівця, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в сфері фізичної культури. Ці вимоги виражаються сукупністю взаємопов'язаних цілісних орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності студентів стосовно певного кола об'єктів реальної дійсності та є необхідними для здійснення особистісно й соціально значущої продуктивної діяльності. Компетенції виконують функції системних характеристик під час проектування професійних стандартів, що моделюють діяльність студента для

його повноцінної життєдіяльності в майбутньому. Компетентність при цьому визначається опануванням студентом відповідних компетенцій. Спільним у поняттях «компетентності» та «компетенції» є розуміння таких їх характеристик, як: системність, інтегративність, соціальна та особистісна значущість. Отже, обидва поняття відображають цілісність результату освіти.

Більшість учених відповідно до традиційної предметної структури змісту освіти зазвичай виокремлюють три рівні компетентностей: 1) ключові, загальнокультурні, що виходять за межі, власне, освіти, мають надпредметний зміст і соціально-культурне значення; 2) загальноосвітні (на рівні вищої школи – професійні), що належать до всіх навчальних дисциплін та освітніх галузей; 3) спеціально-професійні – окремі, спеціальні, що формуються в межах окремих навчальних дисциплін (дивись розділ 2).

Науковці І. Зимня, О. Овчарук, О. Пометун вказують, що найбільш широкими за змістом є «надпредметні» («ключові») компетенції, які є синтетичними, тобто поєднуючими певний комплекс знань, умінь та навичок, що набуваються протягом засвоєння всього змісту освіти; характеризуються поліфункціональністю, надпредметністю, міждисциплінарністю, спрямованістю на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції. Ключові компетенції здебільшого, містять у собі загальнопрофесійні компетенції, які визначаються для кожного предмета й розвиваються протягом усього його вивчення та спеціально-професійні компетенції, що формуються протягом певного терміну навчання, тобто є стадіями, рівнями набуття загально-професійних компетенцій.

У вітчизняній вищій школі практичне впровадження компетентнісного підходу відбувається шляхом розроблення нового покоління галузевих стандартів вищої освіти для підготовки майбутніх фахівців. Зважаючи на те, що головними цілеутворювальними чинниками для системи вищої освіти є сфера праці (підготовка фахівця) та сфера соціальних відносин (формування громадянина), актуальним завданням вищого навчального закладу є не лише

формування професійних знань і навичок особистості, а й розвиток професійної компетентності фахівця.

Компетентність особистості фахівця фізичного виховання та спорту виявляється в професійній діяльності й професійному спілкуванні на основі набутих знань, умінь, навичок та здібностей. Конкретний вибір указаних показників визначається сутністю професійної діяльності, її змістом. Зокрема, фахівці фізичного виховання та спорту забезпечують різні специфічні форми фізичної культури – фізичне виховання, спорт, фізична рекреація, фізична реабілітація, адаптивна фізична культура. Отже, професійна компетентність фахівців фізичного виховання та спорту повинна включати: систему загальних і спеціальних психолого-педагогічних знань і вмінь, необхідних для ефективного здійснення викладацької й тренерської діяльності; економіко-управлінську й правову підготовку, яка дозволяє реалізувати управлінську та рекреаційну функції: сформоване цілісне професійне мислення й свідомість, які обумовлюють успішність діяльності та можливості реалізувати себе в науково-дослідній діяльності в сфері фізичної культури та спорту. Особливостями праці в галузі фізичної культури та спорту є те, що її характер у будь-якому випадку має педагогічну спрямованість. Це означає, що психолого-педагогічні знання й уміння, особистісні якості, необхідні для роботи в системі «людина-людина» залишаються значущими для будь-якого фахівця фізичного виховання та спорту.

Засновуючись на результатах аналізу робіт ряду вчених, які займаються питаннями структурування професійних компетенцій, а також враховуючи рекомендації експертів з питань модернізації вищої освіти на основі компетентнісного підходу та, аналізуючи державні стандарти галузі знань 01 «Освіта», спеціальності 014 «Фізичне виховання», 017 «Фізична культура і спорт», професійну компетентність фахівця фізичного виховання та спорту ми розглядаємо як систему, що складається з ключових, загально-професійних та професійно-предметних компетенцій.

Ключові компетенції визначають стратегію існування фахівця в суспільстві, надають можливість особистості ефективно діяти в різних сферах суспільного життя, детермінують набуття ним нового соціального досвіду, навичок практичної діяльності, забезпечують фахівцю фізичного виховання та спорту здатність самовизначитися в полікультурному середовищі. Вони пов'язані з орієнтацією фахівця в загальних філософських, соціально-економічних, культурологічних, історичних та інших питаннях, повинні бути узгодженими не тільки з етнічними та культурними цінностями суспільства, а й відповідати пріоритетам і цілям вищої освіти та мати особистісно зорієнтований характер. Сюди ми відносимо: *навчально-пізнавальну, ціннісно-сміслову, інформаційну, загальнокультурну, здоров'язберезувальну, комунікативну, суспільно-трудова компетенції*.

Загальнопрофесійні компетенції є інваріантними до напрямку діяльності, відображають особливості професійної діяльності фахівця в межах професії, необхідні для здійснення основних її видів та одночасно реалізують ключові компетенції. Загальнопрофесійні компетенції забезпечують поліпрофесіоналізм, готовність до вирішення загальнопрофесійних завдань (тієї їх сукупності, яку повинен уміти вирішувати фахівець фізичного виховання та спорту з вищою професійною фізкультурною освітою). Ця система компетенцій за своїм складом і різноманіттям відповідає багатоаспектності діяльності фахівця, складності виконуваних ним функцій. Це, в першу чергу, *психолого-педагогічна, науково-дослідницька, організаційно-управлінська* компетентності, які включають відповідні компетенції: *психолого-педагогічні* – здатність вирішувати завдання фізичного виховання й духовно-морального розвитку особистості учнів; готовність застосовувати сучасні методики й технології та методи діагностики досягнень учнів; виявляти здібності: використовувати можливості регіонального культурного середовища для організації культурно-освітньої діяльності тощо; *науково-дослідні* – готовність використовувати систематизовані теоретичні й практичні знання для визначення та вирішення дослідницьких завдань у галузі фізичної культури; здібності розробляти сучасні

фізкультурно-педагогічні технології для підвищення адаптаційних резервів організму й зміцнення здоров'я, здібності використовувати в фізкультурно-спортивній діяльності основні методи наукового пошуку; *організаційно-управлінські* – готовність використовувати нормативно-правові документи в своїй діяльності; опанування культурою мислення, здібностями до узагальнення, аналізу, сприйняття інформації, постановки цілей і вибору шляхів їх досягнення; готовність до роботи з комп'ютером як засобом управління інформацією тощо. *Професійно-предметні компетенції* відображають конкретну специфіку професійної діяльності, їхня реалізація обумовлена опануванням загально-професійних та ключових компетенцій. Ці компетенції за своєю суттю є професійно-функціональними та професійно-комунікативними знаннями й уміннями, що забезпечують підготовку фахівця до конкретних для даного напрямку об'єктами та предметами праці (учитель фізичної культури, тренер, організатор фізкультурно-рекреаційної діяльності тощо). Вони передбачають опанування алгоритмами діяльності з моделювання, проектування, наукових досліджень, опанувати досягненнями фізичної культури.

Вищезазначене дозволяє нам розглядати професійну компетентність як мету та результат професійної підготовки фахівця фізичного виховання та спорту як *інтегративну якість особистості, яка включає сукупність ключових, загальнопрофесійних та спеціально-професійних компетенцій, що відображають рівень його здатності до ефективної теоретичної, практичної й світоглядної підготовки вихованців, а також ступінь готовності до професійного розвитку в умовах динамічних змін*. При цьому компетентність є не просто сукупністю компетенцій, а сукупність компетенцій, актуалізованих у певних видах фізкультурно-спортивної діяльності. Кожна з компетенцій має свою власну структуру, наповнення яких конкретним змістом обумовлено освітньо-кваліфікаційною характеристикою відповідних напрямів підготовки (учитель фізичної культури, тренер-педагог тощо) та освітньо-кваліфікаційним рівнем професійної підготовки (бакалавр, магістр).

Професійна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту в її модельному уявленні включає декілька блоків: два базових – блок інтелектуальних, розумових дій як характеризуючих людину здібностей і блок особистісних якостей, які розвиваються в повсякденному житті людини. Ці два блоки слугують базою, передумовою формування професійної компетентності. Вони повинні бути сформовані до професійного навчання, в якому вони тільки розвиваються. Третій блок моделі представляє собою взаємопов'язану множину соціальних і професійних компетенцій, які формуються з урахуванням специфіки фізкультурно-спортивної діяльності, до якої готується фахівець.

Представлений вище зміст професійно-педагогічної культури та професійної компетентності фахівця фізичного виховання та спорту дозволяє надати їх порівняльне визначення. Професійно-педагогічна культура фахівця – це спосіб його життєдіяльності, який виявляє всю сукупність набутих ним знань, цінностей, традицій, що виявляються в усіх формах його поведінки та професійної діяльності. Професійна компетентність – це сформована на основі професійно-педагогічної культури фахівця його якість, що забезпечує можливість вирішення професійних завдань, адекватно виникаючим штатним і позаштатним ситуаціям. При цьому кожна компетенція, що входить в єдину професійну компетентність виявляє весь потенціал професійно-педагогічної культури фахівця. Іншими словами, якщо професійно-педагогічна культура фахівця – це соціально й професійно детермінований спосіб життєдіяльності, то професійна компетентність є проекцією цього способу на фізкультурно-спортивну сферу та цю галузь діяльності.

3.3. Професіоналізм і професійна майстерність фахівця як явище професійно-педагогічної культури

У динаміці сучасного фізкультурно-спортивного процесу все більше усвідомлюється фундаментальне значення професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту, яка виступає як системне інтегративне утворення фахівця, що виявляється у засобах, способах і формах його творчої

самореалізації у різносторонніх видах фізкультурно-спортивної діяльності й спілкуванні, спрямованих на засвоєння та створення професійно-педагогічних цінностей, технологій і здібностей особистості, є узагальненим показником професійної компетентності й метою професійного самовдосконалення.

Індивідуальна професійно-педагогічна культура фахівця фізичного виховання та спорту представляє собою не стільки досягнення деякого рівня компетентності, скільки стан самовдосконалення власної культуровідповідності й культурної ідентичності в постійно мінливій освіті. Високорозвинута професійно-педагогічна культура визначає здібності фахівця аналізувати свою діяльність, позитивно відноситися до неї, робити її предметом концептуального осмислення й цільових перетворень. Це важливо сьогодні, оскільки професія учителя фізичної культури, тренера-викладача та інших фахівців сфери фізичної культури та спорту набуває все більшої соціальної значущості й культуровідповідного характеру.

Як складне системне утворення професійно-педагогічна культура включає в себе професіоналізм фахівця фізичного виховання та спорту, який полягає в тому, що фахівець володіє мистецтвом формувати в учнів готовність до продуктивного вирішення завдань у сфері фізичної культури та спорту засобами свого предмету протягом відведеного на навчальний процес часу, професіоналізм діяльності – вміння засобами фізичної культури та спорту розвивати особистість учня.

Професіоналізм є основною категорією акмеології – науки про досягнення дорослими людьми вершин («акме») професіоналізму й майстерності, яка виникла на перетині природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін і вивчає феноменологію, закономірності та механізми розвитку людини на сходінці її зрілості, а особливо – при досягненні нею найвищого рівня в цьому розвитку. На ранніх етапах розвитку цієї науки найпоширенішим було визначення професіоналізму, запропоноване Н. В. Кузьміною, в якому чітко простежувалося орієнтація на діяльнісний аспект проблеми професіоналізму. Воно й зараз є важливим методологічним орієнтиром. У той же час поступово

стало очевидним, що дана категорія повинна відбивати його особистісний аспект, оскільки професійні досягнення обумовлюються не тільки досконалою системою знань, умінь і навичок, але й розвитком особистісно-професійних якостей. Такий погляд на проблему професіоналізму дозволяє розглядати його як систему, що складається з двох взаємопов'язаних підсистем професіоналізму особистості й професіоналізму діяльності. Зауважимо також, що ряд авторів (А. А. Бодалев, В. Г. Кремень та ін.) розглядають взаємозв'язок між досягненням майбутнім фахівцем вершин професіоналізму та процесом його самоорганізації. Таку систему автори розглядають на ґрунті інтеграції акмеологічного та синергічного підходів та називають її «акмесинергетична система», яка органічно поєднує рівень самоорганізації фахівця та процес формування його професіоналізму.

Професіоналізм діяльності (на думку більшості вчених) – якісна характеристика суб'єкта праці, що відбиває високу професійну кваліфікацію й компетентність, різносторонні ефективні професійні вміння й навички, зокрема, засновані на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами та способами вирішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність з високою й стабільною продуктивністю.

Професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відбиває високий рівень розвитку професійно важливих та особистісно-ділових, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень креативності, адекватний рівень привабливості, мотиваційну сферу й ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця.

Отже, професіоналізм діяльності й особистості – це дві сторони одного й того ж явища, які знаходяться в діалектичній єдності. В той же час, при вирішенні практичних завдань, пов'язаних з розвитком професіоналізму, в силу різного змісту технологій, які застосовуються, такий поділ є доцільним. Мабуть, на різних етапах розвитку професіоналізму який-небудь його вид може домінувати. Ймовірно, все буде залежати від діяльнісної сторони. Інтенсивний розвиток умінь не буде здійснюватися, якщо від його рівня відстають відповідні

йому психологічні професійно важливі якості. Розвиток якостей дозволяє засвоювати нові вміння або підвищувати ефективність уже існуючих. Так буде продовжуватися до того часу, доки не наступить рівнева відповідність.

Професіоналізм характеризується, передусім, високою продуктивністю або ефективністю діяльності. Висока продуктивність діяльності, притаманна професіоналам, нерідко слугує основою для ототожнення професіоналізму з *професійною майстерністю*. Дійсно, між цими базовими категоріями психології праці й акмеології багато спільного, однак ставити знак рівності між ними неможливо. Майстерністю в психології праці називають властивості особистості, набуті з досвідом, як вищий рівень професійних умінь у певній галузі, досягнутих на основі гнучких навичок і творчого підходу (К. К. Платонов). Отже, майстерність у змістовому відношенні близька до категорії професіоналізм діяльності, оскільки в її основу ставляться розвиток професійних умінь і гнучкі навички. Разом з тим, у визначенні майстерності мова не йде про рівень особистісно-професійних якостей, хоча система вмінь і навичок не може бути сформована. Для того, щоб досягнути професійної майстерності, необхідно володіти певним особистісним потенціалом або стартовими особистісними можливостями – загальними й спеціальними здібностями, базовими знаннями, мотивацією досягнень, спрямованістю на саморозвиток, адекватною самооцінкою. В зв'язку з цим категорія майстерності є складовою частиною категорії професіоналізму.

Досягнення професіоналізму пов'язано не тільки з набуттям професійної майстерності, але й з розвитком особистісно-професійних якостей. Тому становлення дійсного професіонала та його професіоналізму закономірно супроводжується особистісно-професійним розвитком фахівця.

Особистісно-професійний розвиток – це процес формування особистості, орієнтованої на високі професійні досягнення й її професіоналізм, що здійснюється у саморозвитку, професійній діяльності й професійній взаємодії.

Розглядаючи процес формування професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту, ми показали, що професійно-

особистісний розвиток фахівця представляє собою неперервний процес ціннісно-сміслового самовизначення відносно власної діяльності, способу її здійснення й самореалізації. Основними критеріями професійно-особистісного розвитку фахівця фізичного виховання та спорту виступають рівні сформованого методологічного, рефлексивного, проектного та комунікативного компонентів професійно-педагогічної культури фахівця.

Особливості управління професійно-особистісним розвитком фахівців фізичного виховання та спорту в умовах інноваційної освітньої практики (яка характеризується присутністю суб'єктивних смислів, цінностей, основами своєї діяльності) полягають у ціннісно-орієнтованому характері, діалогізації управління, трансформації управління в самоуправління, в гнучкості, рухливості організаційної структури управління, типі взаємодії її компонентів.

Модель професіонала сфери фізичної культури та спорту включає наступні компоненти:

- властивості фахівця як цілого (образ світу, спрямованість, відношення до зовнішнього світу, особливості вияву креативності, інтелектуальні й операторні риси індивідуальності, емоційність, професійні очікування, уявлення про своє місце в професійній спільноті);

- праксиз професіонала (специфічні риси, моторика, вміння, навички, дії);

- гносиз професіонала (специфічні риси, сприйняття інформації, її усвідомлення й прийняття рішень, гностичні вміння, навички та дії);

- інформованість, знання, досвід, культура професіонала (специфічні риси, орієнтування в науці й теоретичні знання, професійні знання в галузі фізичної культури та спорту);

- психодинаміка (інтенсивність переживань, швидкість їх зміни, навантаження й складності в галузі фізичної культури та спорту);

- осмислення питань своєї статеві-вікові належності в зв'язку з вимогами професії.

На думку А. К. Маркової та інших учених, в структуру особистості професіонала входять: мотивація (спрямованість особистості та її види);

властивості особистості (здібності, характер, психічні процеси й стани); інтегральні характеристики особистості (самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність як творчий потенціал).

Важливо відзначити, що А. К. Маркова виділяє в професійній самосвідомості як інтегральній характеристиці особистості:

- усвідомлення особистістю норм, правил, моделі своєї професії як еталонів для розуміння своїх якостей (тут формуються основи професійного світогляду та особистісна концепція праці);

- усвідомлення цих якостей у інших фахівців фізичного виховання та спорту, порівняння себе з певним професіоналом середньої кваліфікації;

- врахування очікувань й оцінка себе як професіонала з боку інших фахівців;

- самооцінка особистості щодо своїх окремих сторін за когнітивними, емоційними й поведінковими основами;

- позитивне оцінювання особистістю самої себе в цілому, виявлення своїх позитивних якостей, перспектив створення позитивної «Я - концепції».

З урахуванням вищезазначеного змінюється й характер рефлексивного відношення до професійно-педагогічної діяльності. П. Шарден визначав, що рефлексія – це набута свідомістю здібність сконцентруватися на самому собі, як предметі, що володіє своїм специфічним значенням – здібністю не просто пізнавати самого себе, не просто знати, а знати, що знаєш. Можна сказати, що П. Шарден вважав предметом рефлексії свідомість, а результатом рефлексії упорядкування знань, їх систематизацію. В визначеннях І. Г. Фихте, Дж. Локка, Г. Лейбница, І. Канта стверджується, що рефлексія є концентрацією свідомості на самому собі, тобто вона є психологічним актом, засобом пізнання, виходом за межі свідомості, станом розширеної свідомості.

Говорячи про особистісні фактори розвитку професійної діяльності фізичного виховання та спорту, необхідно підкреслити, що провідну роль у ньому грають внутрішні психічні процеси, які відбуваються в самій особистості: набуття смислів фізкультурно-спортивної діяльності, формування

смыслового ядра особистості, створення «внутрішнього локуса оцінювання», здібність і потреба особистості щодо власного саморозвитку та ін. Мотив і ціль постають дійсними регуляторами діяльності лише будучи заломленими через систему співвідношення смислів і значень, через структуру свідомості.

Одним із головних внутрішніх регуляторів професійної діяльності фахівця фізичного виховання та спорту є його самооцінка. Вивчаючи умови творчості К. Роджерс прийшов до висновку, що джерело, або локус оцінювання, знаходиться в середині індивідуума. Для творчої людини цінність результату її діяльності залежить не від похвали або критики інших, а встановлюється нею самою. Це не означає, що вона ігнорує думку інших або не бажає її зрозуміти. Це просто означає, що основа оцінювання – всередині неї, в реакції її власного організму та її власній оцінці результатів діяльності. Якщо людина відчуває, що це її «Я» в дії, що це реалізації її можливостей, які до цього моменту не виявлялися, а тепер викликані до життя, тоді її творчість «на рівні» а жодне оцінювання ззовні не може заперечити цей наявний факт (К. Роджерс).

Ми впевнені, що це положення має безпосереднє відношення до самооцінки фахівця фізичного виховання та спорту, яка виступає детермінантою розвитку професійної діяльності. Таким чином, процес розвитку професійної діяльності фахівця фізичного виховання та спорту визначається «системною детермінанцією».

Професійно-педагогічна діяльність фахівця фізичного виховання та спорту, в якій би формі вона не відбувалася, це завжди складний акт, в основу якого покладено не прямий вплив, а взаємодія фахівця та учня. Діяльність фахівця як-би «надбудовується» над діяльністю учня: мета, яку ставить перед собою фахівець, виступає як деякий продукт діяльності учня; процес досягнення цілі також реалізується через організацію діяльності учня; оцінка успішності дій фахівця також відбувається на основі визначення того, які якісні зміни відбулися в свідомості й поведінці учня.

Таким чином, об'єктом діяльності фахівця фізичного виховання та спорту виступає педагогічний процес. Як цілісність, що динамічно розвивається, як

відкрита система, педагогічний процес включає в себе всю сукупність умов цілеспрямованого формування особистості. В логіці цієї цілісності фізичне виховання (я й заняття спортом) це процес, пов'язаний із залученням особистості, що розвивається, до різних компонентів культури (фізичної, спортивної, духовної, моральної тощо), галузей суспільних відносин та ін. Педагог, за словами А. С. Макаренка, повинен стати живим ланцюгом усіх елементів єдиного педагогічного процесу. В цих умовах педагог сприймає та регулює свою навчально-виховну діяльність не як «набір» уроків і заходів, а як неподільний, внутрішню пов'язаний процес закономірної зміни фаз формування особистості.

Готовність до творчого вирішення завдань професійно-педагогічної діяльності є вирішальною ознакою професіоналізму фахівця фізичного виховання та спорту.

Аналізуючи професійно-педагогічну діяльність як процес вирішення творчих завдань В. А. Кан-Калик виділив наступні її професійні особливості:

1. Творчі елементи наявні в усіх сферах педагогічної діяльності, хоча в педагогічній праці й функціонує певна сутність прийомів і навичок, які він фахівець опановує, а застосовуються ці прийоми й навички в постійно змінних, нестандартних ситуаціях. У цій своєрідній взаємодії сформованих прийомів і навичок діяльності, та структурі освітнього процесу з педагогічними ситуаціями що постійно змінюються та вимагають застосування скорегованих і модифікованих прийомів і навичок, полягає специфіка педагогічної творчості.

2. Координація творчого процесу педагога з творчим процесом учня та всього педагогічного колективу. Без співтворчості вихованця та без координації творчих зусиль педагога з колективною творчістю професійно-педагогічна творчість неможлива.

3. Велика й постійна частина творчого процесу педагога здійснюється «на людях», в обставині публічної діяльності. Такий характер професійно-педагогічної творчості вимагає від фахівця вміння максимально управляти

своїми психічними станами, оперативно звертатися до творчого самовідчуття в самого себе й учнів.

Правомірно зазначити, що в реальній фізкультурно-спортивній діяльності важко відділити норму від творчості, оскільки творчість – не окрема її сторона, а найбільш суттєва й необхідна характеристика. І норма, і творчість знаходяться в щільній і рухомій взаємодії.

Наш земляк, професіонал високого класу А. С. Макаренко, відновлював думку про те, що професіоналізм і педагогічна майстерність не є властивістю тільки талановитих людей. Це спеціальність, якій необхідно вчити. «Майстерність – це те, чого можна досягти – читаємо в А. С. Макаренка, – і як може бути відомим майстер-токар, чудовим майстер-лікар, так само повинен бути чудовим майстром і педагог... Я впевнений, що всі ми люди однакові. Я пропрацював 32 роки, і будь-який вчитель, якій пропрацював більш менш довго – є майстром, якщо він не ледар. І кожен із вас, молодих педагогів, буде обов'язково майстром, якщо не кине нашу справу, а наскільки він володіє майстерністю, залежить від власного напору». Як справедливо відзначив А. С. Макаренко, учні пробачать своїм учителям певні особистісні недоліки, але не пробачать поганого знання діла. Вище за все вони цінують у педагога майстерність, кваліфікацію, золоті руки, глибоке знання предмета.

Розуміючи педагогічний професіоналізм, В. О. Сухомлинський підкреслював: «Жоден учитель не може бути універсальним (а тому абстрактним) втіленням усіх якостей. У кожного щось переважає, кожен, маючи неповторну живинку, зданий яскравіше, повніше інших розкрити, виявити себе в якійсь сфері духовного життя. Ця сфера як раз і є тим особистісним вкладом, який вносить індивідуальність педагога в складний процес впливу на підлітків».

Цікаві спостереження щодо професіоналізму вчителя ми можемо знайти у педагогічній творчості М. А. Амонашвілі, І. П. Иванова, В. Ф. Шаталова, М. П. Щепініна та інших.

Всебічний аналіз професіоналізму вчителя здійснено А. К. Марковою. На її думку, професіоналізм людини – це не тільки досягнення нею високих професійних результатів, не тільки продуктивність праці, але й наявність психологічних компонентів – внутрішнього відношення людини до праці, стан її психічних якостей. При аналізі професіоналізму, як вважає автор, необхідно подолати технологічні й технопрактичні міфи, коли він розглядається як опанування, передусім, новими технологіями, засобами, різними «ноу-хау» та коли в тіні залишаються мотиви поведінки людини. Насправді при розгляді й оцінці професіоналізму людини велике значення має те, що рухає людиною в професії, з яких ціннісних орієнтацій вона виходить, заради чого вона займається даною справою, які внутрішні ресурси добровільно вкладає в свою працю.

У дослідженні Н. В. Кузьміної, Ю. С. Шапошникової, зроблено висновок, що вершин професіоналізму досягають лише ті педагоги, яких характеризує сформованість значущого особистісного смислу професії в поєднанні з усвідомленням його високого суспільного призначення.

Згідно думки ряду українських учених (В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Г. Г. Філіпчук та ін.) професіоналізм педагога – високий рівень спеціальної й загальнокультурної підготовки, широка професійна й загальна ерудиція, педагогічна майстерність, яка забезпечує його конкурентоздатні якості на ринку праці; послідовна орієнтація на розвиток і закріплення в цілісному педагогічному процесі соціальних, інтелектуальних, моральних і етичних цінностей освіти. Н. І. Журавльов увів еталони професіоналізму відносно вчителя-майстра: друг, інтелектуал, куратор, новатор, організатор, моральний наставник, психолог, соціолог, технолог. Л. К. Гребенкіна професіоналізм учителя інтерпретує як цілісне особистісне утворення, що визначає всі напрями діяльності педагога, його професійне зростання й майстерність. У змістовому плані професіоналізм учителя – це синтез фундаментальних знань, умінь, здібностей, орієнтацій, духовно-моральних якостей особистості, головний

мотив і найвищий результат педагогічної діяльності, виконання суб'єктивно-соціальних ролей.

З нашої точки зору, **професіоналізм фахівця фізичного виховання та спорту** – *якісна характеристика його як суб'єкта фізкультурно-спортивної педагогічної діяльності, яка відбиває високий рівень професійної компетентності та особистісної готовності до продуктивного вирішення фізкультурних і спортивних завдань.*

Як інтегральне особистісне утворення, професіоналізм фахівця фізичного виховання та спорту поєднує в своїй структурі мотиваційно-ціннісний, когнітивний й операційно-діяльнісний компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент визначає вибіркову спрямованість на професійно-педагогічну діяльність, відбиваючи морально-психологічний зміст професіоналізму фахівця. Цей компонент несе в собі потребу фахівця в творчості, самостійно – ставити й досягати мети професійно-творчої діяльності, спрямування до вольового напруження при досягненні цих цілей, комплекс уявлень про себе як професіонала (професіональна «Я-концепція»). Без мотиваційної спрямованості суб'єкта на опанування професією та ефективність процесу підвищення кваліфікації буде мінімальною навіть у тому випадку, коли фахівець має у достатній мірі розвинутий інтелект і схильність до творчої діяльності. В першу чергу, особистісна позиція відбиває характер суб'єкта як цілісного «Я» у розгортаєму діяльності, що відповідно впливає на її організацію та продуктивність.

Когнітивний компонент в основному формується в процесі професійної освіти й самоосвіти та уявляє собою розвинуті до певного рівня знання.

Операційно-діяльнісний компонент утримує в собі сукупність ефективних професійних умінь і навичок, опанування досконалими алгоритмами та способами досягнення високих результатів фізкультурно-педагогічної діяльності. Окрім розвинутої антиципації, саморегуляції й уміння приймати рішення, педагогічна творчість включає в себе комунікативну компетентність і адекватну професійну самооцінку. Останнє безпосередньо пов'язано з

інтелектуальною особистісною й міжособистісною рефлексією. Інтелектуальна рефлексія спрямована на усвідомлення суб'єктом руху в змісті проблемної ситуації, на організацію дій, які перетворюють елементи цього змісту, особистісна – на самоорганізацію через усвідомлення людиною себе та своєї розумової діяльності в цілому як способу здійснення свого «Я», міжособистісна – на самоорганізацію своєї діяльності через усвідомлення особистості й діяльності партнера зі спільної діяльності.

Таким чином, **професіоналізм фахівця фізичного виховання та спорту** уявляє собою **феномен професійно-педагогічної культури**, одну з сутнісних характеристик. Приймаючи участь спочатку в навчально-професійній, а потім і у професійній діяльності, фахівець не тільки набуває адекватних уявлень про свою професію та про власні можливості, але й активно розвиває їх. Формуючись як суб'єкт професійної діяльності та формуючи відношення до себе як до діяча, він розвивається як особистість.

Акмеологія впевнено переросла статус важливого розділу вікової психології, постає як самостійна наука, де основна увага зосереджена на високих досягненнях в діяльності й, зокрема, діяльності професійній. Виникнення, становлення й розвиток акмеології пов'язаний із іменами Н. В. Кузьміною і А. А. Деркача. На даний час склалася система акмеологічних наук, у тому числі: управлінська, корекційна, креативна, педагогічна та ін. У вивчення цих проблем великий вклад внесли К. А. Абдульханова-Славська, А. А. Бодальов, А. В. Кириченко, А. А. Реан, І. Н. Семенов та ін.

Незважаючи на те, що акме є вершиною розвитку людини в певному аспекті, сама по собі «вершинна модель» надає можливості спаду, регресії після досягнень. А. А. Деркач відмічає, що сучасні акмеологічні теорії професійного розвитку базуються на моделі «багатовершинного» феномену: «Акме означає не кінцевий шлях життєвого руху і розвитку, а ту вершину, з якої відкриваються нові горизонти подальшого руху».

Таким чином, сучасна наука орієнтується на «багатовершинну» й «інтенціонально-динамічну» моделі акме людини. Значущість даних моделей

визначається можливостями виділення різних акмеологічних періодів на тих чи інших стадіях життєдіяльності. В названих моделях процесуальні критерії є домінуючими на відміну від результативних критеріїв. Сама професійна зрілість, як відмічає український вчений В. В. Радул, може розглядатися з двох точок зору: як частина всієї життєдіяльності індивіда, що відбиває його найвищі досягнення, пов'язані з професійною самореалізацією й самоактуалізацією, та як частина певного етапу професійної життєдіяльності, що відбиває максимальні можливості суб'єкта, реалізація яких здійснювалася в хронологічних межах даного етапу (багатовершинна модель).

Акмеологічні інваріанти професіоналізму складають основні якості й уміння професіонала, які забезпечують високу стабільну ефективність діяльності, незалежно від її змісту й специфіки.

Ряд учених вказує, що загальними акмеологічними інваріантами професіоналізму є:

- розвинута інтиципація, яка виявляється в умінні точно, далеко й надійно прогнозувати розвиток ситуацій, що виникають у процесі виконання діяльності;
- високий рівень саморегуляції, який виявляється в умінні управляти своїм станом, високої працездатності, постійної готовності до екстремальних дій, здібності мобілізувати свої ресурси в необхідний момент;
- вміння приймати рішення (у тому числі сміливість у прийнятті рішення, надійність рішень, їх своєчасність і точність, нестандартність і ефективність);
- креативність, яка виявляється не тільки в високому творчому потенціалі, але й у спеціальних уміннях творчо вирішувати професійні завдання;
- висока й адекватна мотивація досягнень.

Акмеологічні умови – значущі обставини, від яких залежить досягнення високого професіоналізму особистості й діяльності.

Акмеологічні фактори – основні причини, які носять характер рухових сил, головні детермінанти професіоналізму.

Як бачимо, акмеологічні умови й фактори близькі за своїм змістом, але не тотожні. Акмеологічні умови мають скоріше об'єктивний характер по

відношенню до майбутнього професіоналізму, в той час, як значна кількість акмеологічних факторів є суб'єктивною. Таким чином вони володіють різним впливом або ступенем значущості на різних етапах становлення професіоналізму.

Серед значущих умов формування професіоналізму різні дослідники називають загальні й спеціальні здібності суб'єктів праці, стан суспільства в період його становлення, умови сімейного виховання й освіти, доступ до культурних цінностей та ін., що складає зміст умов так званого стартового періоду розвитку професіоналізму (А. А. Бодальов, Ю. А. Багін, Н. В. Кузьміна). На думку Н. В. Кузьміної, акмеологічні фактори можуть бути суб'єктивними (індивідуальні передумови міри успішності професійної діяльності – мотиви, спрямованість, інтереси, компетентність), а також суб'єктивно-об'єктивними, пов'язаними з організацією професійного середовища й взаємодій, професіоналізмом керівників. Важливими акмеологічними факторами є також спрямування до самореалізації, високі особистісні й професійні стандарти, високий рівень професійного сприйняття та мислення, престиж професіоналізму.

Педагогічна акмеологія також виділяє рівні й етапи професіоналізму діяльності фахівця (табл.5).

Таблиця 5

Рівні й етапи професіоналізму	Характеристика діяльності фахівця
<i>Рівень оволодіння професією</i>	– адаптація до професії, первинне засвоєння фахівцем норм, менталітетів, необхідних прийомів, технологій
<i>Рівень педагогічної майстерності</i>	– виконання на високому рівні кращих зразків передового педагогічного досвіду, накопичених у професії; – володіння наявними в професії прийомами індивідуального підходу до учнів, методами передачі знань; – здійснення особистісно-орієнтованого навчання та ін.
<i>Рівень самореалізації педагога в професії</i>	– усвідомлення можливостей педагогічної професії для розвитку своєї особистості, саморозвиток засобами професії, свідоме посилення своїх позитивних якостей і згладжування негативних, зміцнення індивідуального стилю
<i>Рівень педагогічної творчості</i>	– збагачення педагогічним досвідом своєї професії за рахунок особистого творчого вкладу, внесення авторських пропозицій як окремих завдань, що стосуються, прийомів, засобів, методів, форм організації облікового процесу, так і створення нових педагогічних систем навчання й виховання

Таким чином, найвищим рівнем професіоналізму діяльності фахівця вчені вважають рівень педагогічної творчості. В виявленні творчості фахівця особлива роль належить педагогічному проектуванню. Це обумовлено декількома обставинами: по-перше, процедури проектування породжують об'єктивовані результати (поурочні плани, розробки уроків і позакласних заходів тощо); по-друге, матеріальний характер результатів проектувальної діяльності робить їх доступними для аналізу й оцінки; по-третє, за результатами проектувальної діяльності можна визначити рівень творчості фахівця.

Отже, на основі наукових підходів до тлумачення сутності професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту на засадах акмеології розглянуто поняття професіоналізму фахівця та елементи його формування в системі професійної фізкультурної освіти. Показано, що професіоналізм фахівця фізичного виховання та спорту нерозривно пов'язаний з поглибленим розумінням себе, оцінки своїх можливостей і здібностей, усвідомленістю особистісного смислу, творчим підходом у реалізації свого потенціалу, що і визначає складові професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту в цілому.

3.4. Професійно-педагогічна культура та імідж фахівця фізичного виховання та спорту

Імідж у перекладі з латинської мови – «*imago*» означає образ, подібність, а з англійської – «*image*» - образ, зображення; відображення, подоба, метафора; створювати образ; представляти себе, викликати увагу.

Аналізуючи поняття «іміджу» Н. О. Гайдук вказує, що: по-перше, імідж у більшості випадків асоціюється лише з зовнішніми характеристиками; по-друге, імідж сприймається як феномен культури ХХ століття. Це пояснюється тим, що як окреме соціокультурне явище він почав усвідомлюватися в рамках культури модернізму та постмодернізму. Ми погоджуємося з думкою авторів, що «імідж є результатом сприйняття об'єкта. Як образ він не належить об'єкту

сприйняття, а формується в свідомості суб'єктів сприйняття в вигляді уявлень про об'єкт».

Для реалізації мети публікації, насамперед варто звернутися до проблеми рушійних сил освітнього процесу, адже людська діяльність, у тому числі й фізкультурно-спортивна, визначається й спрямовується двома принципово різними чинниками: емпірично-реальними, що є її стимулами й мотивами, та теоретично-ідеальними, тобто тими, які є цілями педагогіки як науки (у тому числі й теорії й методики фізичної культури та спорту) і які, будучи виявом причинно-наслідкових зв'язків, повинні, врешті, стати її (діяльності) практичним наслідком. Проте, ідеальні педагогічні цінності набувають реального впливу на людину лише тоді, коли вона сама буде прагнути до них, переживати їх як власну гостру матеріальну або духовну потребу, тобто як цінність. Отже, система внутрішньоорганізаційних цінностей, що формується на основі індивідуальних цінностей фахівця фізичного виховання та спорту, одночасно визначаючи їх, є специфічним культурним утворенням, конкретних параметрів якій надає ціннісна свідомість, а методологічною основою якої є цінності професійно-педагогічної культури. Щоб розумова діяльність трансформувалась у професійно-педагогічне мислення, фахівець повинен володіти певними технологічними цінностями – уміннями педагогічної техніки, здатністю ефективно виконувати операції логічного мислення при вирішенні проблем і завдань у процесі фізкультурно-спортивної діяльності.

Фахівець фізичного виховання та спорту повинен ефективно використовувати засоби фізичної культури і спорту в освіті й вихованні населення, оздоровленні, науці, формуванні здорового способу життя, підготовці спортсменів до досягнення високих спортивних результатів. Успішність роботи таких фахівців залежить від рівня їхньої професійно-педагогічної культури. Професійно-педагогічну культуру фахівця фізичного виховання та спорту ми визначили як «системне інтегративне утворення фахівця, що виявляється в засобах, способах і формах його творчої самореалізації в різносторонніх видах фізкультурно-спортивної діяльності й

спілкуванні, спрямованих на засвоєння й створення професійно-педагогічних цінностей, технологій і здібностей особистості, є узагальненим показником професійної компетентності й метою професійного самовдосконалення».

Однією з унікальних характеристик фахівця з високою професійно-педагогічною культурою є здатність до безперервної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку. Досягнувши певного рівня культури, фахівець наче запускає маховик «самотності», в результаті чого в нього починає все активніше спрацьовувати самосвідомість (глибоше й всебічніше пізнає себе), він самовизначається (тобто актуалізує ті проблеми, які, на його думку є цікавішими, перспективнішими й особистісно значущими); він найбільш ефективно управляє собою; зорієнтований на безперервний саморозвиток; прагне до творчої самореалізації в усіх видах діяльності.

Розглядаючи особливості професійної діяльності фахівців (учителя фізичної культури, інструктора, консультанта, тренера з виду спорту тощо), ми виділяємо наступні технологічні цінності професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту:

1. Інтелектуальні вміння, які забезпечують професійно-педагогічне мислення, реалізацію цілей фізкультурно-спортивної діяльності. Мислення для педагогіки – це набір концепцій, які виходять із однієї базової гіпотези, що полягає у виникненні педагогічної діяльності та навчально-виховних взаємодій з огляду на очікувану соціально-корисну самореалізацію особистості.

2. Комунікативні вміння – способи комунікативної діяльності фахівця на основі набутих знань про спілкування та педагогічної етики. При цьому поряд з мовленнєвими та логіко-інформаційними вміннями ми виділяємо соціально-психологічні комунікативні вміння, оскільки, як показали наші попередні дослідження), успішність фізкультурно-спортивної діяльності в більшій мірі залежить від психологічного стану вихованців і соціальної взаємодії між усіма учасниками фізкультурно-спортивного процесу, що пояснюється особливостями фізкультурно-спортивної діяльності, значно ширшими за

формою та змістом порівняно з заняттями з інших предметів, де важливішу роль відіграють академічні знання й вміння.

3. Професійно-педагогічні позиції: гуманіст, «психотерапевт», актор, учасник і суб'єкт професійно-педагогічної співдружності.

4. Професійно-педагогічні якості фахівця:

- педагогічна емпатія, співпереживання;
- педагогічний такт як міра вибору впливу на осіб, що займаються фізкультурно-спортивною діяльністю з урахуванням умов і можливостей учасників спілкування;
- педагогічна чутливість;
- емоційна саморегуляція та ін.

Увага науковців до питань, пов'язаних із іміджем фахівця зумовлена рядом чинників, серед яких не останнє місце займає культура, оскільки саме вона активно сприяє становленню стійкого іміджу фахівця. В українських педагогічних реаліях питання співвідношення професійно-педагогічної культури та іміджу фахівця є новим, таким, що лише постало на порядку денному, більш того, переважно, з огляду на закордонний досвід, своєрідну «моду».

Розглянуті нами технологічні цінності професійно-педагогічної культури за своєю суттю є зовнішньою формою поведінки фахівця, а опанування вищезазначеними вміннями, як уміннями професійно-педагогічної техніки, створює власний професійний імідж, у якому відображається професійно-педагогічна культура фахівця, його привабливість, приємні манери, життєрадісність, сучасність. Отже, професійний імідж фахівця фізичного виховання та спорту розглядається як сукупність візуального, вербального й акторського образів, високого рівня культури мови, володіння своїми емоціями та почуттями.

Іміджевий аспект фахівця фізичного виховання та спорту відіграє важливу роль у фізичному й спортивному вихованні молоді. Поєднання тілесної та психічної досконалості людини знайшло своє відображення в англomовному

понятті флеш-іміджу (тілесного вигляду). Через флеш-імідж людина визначається в своїх прагненнях, усвідомлює себе як особистість і як тілесність через Я, розраховує лише на себе, відокремлює себе від інших. Досягнення бажаного флеш-іміджу є важливим виявом особистісного розвитку: не існує розвинутої особистості без автентичної тілесності. Цей термін віддзеркалює тілесну готовність людини до певного способу життя, обраної справи та здатності виконувати цю справу.

Сучасні приклади вияву флеш-іміджу надає практика олімпійського спорту: баскетболіст і гімнаст, стаєр і важкоатлет та інші. Але флеш-імідж не можна зводити до простої статурності чи розвитку м'язів. Часом динаміка тілесних рухів, поз, жестів та міміки важать значно більше за зріст чи повноту. В. А. Косяк вказує, що головними тілесними репрезентантами структури флеш-іміджу є вираз обличчя та його мімічне розмаїття, що віддзеркалює емоційний стан людини; форма тіла, зовнішній вигляд; рухи тіла та їхня координаційна злагодженість; вітальний тонус, який репрезентує тілесність, що є безпосередньою діяльністю людського життя. Автор також зазначає, що структурні компоненти флеш-іміджу чималою мірою відбивають соматичну характеристику особистості й саме антропологічні чинники є наочним уособленням стану здоров'я, його зовнішньою ознакою. Тому вплив на ці показники засобами фізичної культури та спорту є важливим складником спеціалізованої культурної практики (в будь-якій культурі, пов'язаній з процесом удосконалення власного тіла, а відтак і поліпшення стану здоров'я).

Одним із найважливіших напрямків професійно-педагогічної діяльності фахівця фізичного виховання та спорту на сучасному етапі постає іміджмейкінг. Іміджмейкінг – це діяльність із формування свого позитивного іміджу та позитивного іміджу об'єктів, що належать до сфери професійної діяльності. Нагальна потреба в цьому саме для фахівця фізичного виховання та спорту обумовлена такими чинниками:

- активно створюючи свій позитивний імідж, фахівець фізичного виховання та спорту не тільки демонструє професійному оточенню свої

найпривабливі індивідуальні, особистісні та професійно-діяльнісні якості, а й усвідомлює свої слабкості й недоліки, співвідносить свої об'єктивні характеристики з еталонним зразком індивіда, особистості, професіонала. Позитивний імідж фахівця фізичного виховання й спорту виконує не тільки функцію самопізнання, самовдосконалення, а й функцію встановлення гармонійних стосунків із учнівською молоддю, колегами, батьками;

- фізична культура та спорт сьогодні є соціальними феноменами, об'єднуючою силою й національною ідеєю, що сприяє розвитку сильної держави, здорового громадянина, суспільства в цілому. Цінності фізичної та спортивної культури допомагають перетворювати особистість, впливають не тільки на її фізичну сферу, але й на соціальну. В зв'язку з цим особливого значення набуває діяльність фахівця фізичного виховання та спорту зі створення та підтримки позитивного іміджу таких об'єктів, як фізична культура, спорт, здоровий спосіб життя, спортивні клуби, фізкультурно-спортивні команди (класу, школи, студентської групи тощо) з метою залучення молоді до систематичних занять фізичною культурою, до тих чи інших видів спорту, розвитку фізичних якостей, виховання культури здорового способу життя й культури суспільства загалом.

Отже, можна зробити висновки, що потреба вивчення категорії іміджу та його зв'язку з професійно-педагогічною культурою фахівця фізичного виховання та спорту зумовлена наявністю системи професійно-педагогічних цінностей, притаманних як фахівцю, так і його зовнішнім діяльнісним виявам, зокрема, соціальній відповідальності. Розглянуто вміння професійно-педагогічної техніки як технологічні цінності, що є зовнішньою формою поведінки фахівця. Вони створюють власний професійний імідж, у якому відображається професійно-педагогічна культура фахівця, його привабливість, приємні манери, життєрадісність, сучасність, а професійний імідж фахівця фізичного виховання та спорту розглядається як сукупність візуального, вербального та акторського образів, високого рівня культури мови, володіння своїми емоціями та почуттями.

Питання для самоперевірки

1. Сутність професійної компетентності фахівця. Професійна зрілість фахівця.
2. Загальнокультурні (соціокультурні) компетенції фахівця фізичного виховання та спорту.
3. Особистісні якості фахівця як складова його соціально-професійної компетентності.
4. Інтелектуальна й особистісно обумовлена соціально-професійна компетентність фахівця.
5. Ідеалізована модель цілісної соціально-професійної компетентності фахівця фізичного виховання та спорту.
6. Індивідуальна професійно-педагогічна культура фахівця як стан власної культуровідповідності й культурної ідентичності.
7. Поняття «професіоналізм» і «професійна майстерність» фахівця фізичного виховання та спорту.
8. Особистісна й діяльнісна форми професіоналізму й професійної майстерності.
9. Акмеологічний підхід як методологічна основа формування професіоналізму й професійної майстерності.
10. Ідеалізована модель професіоналізму фахівця фізичного виховання та спорту.
11. Тотожність та відмінності професіоналізму й професійної майстерності фахівця фізичного виховання та спорту.
12. Структура професіоналізму фахівця фізичного виховання та спорту.
13. Акмеологічні інваріанти професіоналізму й професійної майстерності фахівця фізичного виховання та спорту (антиципація, саморегуляція, креативність, мотивація).
14. Акмеологічні умови та фактори розвитку професіоналізму фахівця.
15. Професіоналізм фахівця як феномен його професійно-педагогічної культури.

16. Професійний імідж як соціокультурне явище.
17. Поняття «флеш-іміджу» та «іміджмейкінгу» фахівця фізичного виховання та спорту.
18. Технологічні цінності професійно-педагогічної культури та професійний імідж фахівця.
19. Флеш-імідж і соматичне здоров'я фахівця.
20. Тілесні репрезентанти структури флеш-іміджу.
21. Іміджмейкінг як діяльність із формування власного іміджу та позитивного іміджу об'єктів сфери фізичної культури та спорту.

Література до розділу 3

1. Арановская Н. Н. Подготовка специалиста как социокультурная проблема // Высшее образование в России. 2004. № 4. С. 115–119.
2. Артамонова Е. И. Компетентностной подход в формировании личности педагога-профессионала // Педагогическое образование и наука. 2009. № 10. С. 4–9.
3. Бех В. П., Гашенко А. В. Фірма в дискурсі організмової ідеї: монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 376 с.
4. Вербицкий А. А. Контекстно-компетентностный подход к модернизации образования // Высшее образование в России. 2010. № 5. С. 32–37.
5. Воронова Ю. В., Александров Ю. К., Сигал Н.С. Формирование мотивации и психологической готовности студентов и магистрантов КГАФК к профессиональной деятельности // Слобожанський науково-спортивний вісник. 2008. № 3. С. 169–172.
6. Гагин Ю. А. Концептуальный словарь-справочник по педагогической акмеологии. Учебное пособие. Санкт-Петербург: ГУПМ, 2004. 203 с.
7. Гайдук Н. О. Іміджмейкінг педагога фізичної культури як об'єкт педагогічного аналізу // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2010. № 15 (202). Педагогічні науки. С. 5–16.

8. Гриньова В. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу як результат сформованості його педагогічної культури // Вісник Київського славистичного університету: зб.наук.пр. Серія: Педагогіка: КСУ, 2007. Вип. 27. С. 17–27.

9. Грицюк Л. В. Акмеологічний підхід у підготовці майбутнього викладача фізичного виховання // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2010. Серія 15, випуск 8. С. 16–18.

10. Дауфт Р. П. Уроки лидерства / при участии П. Элейн/ (пер. с англ. А. В. Козлова). Москва: Эксмо, 2006. 480 с.

11. Дибя Т. Г. Акмеологічні засади неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2015. № 1-2 (42-43). С. 24–32.

12. Зеер Э. Ф. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования // Образование и наука. 2005. № 3 (33). С. 27–40.

13. Зеленюк О. В. Кравченко Л. С. Соматичне здоров'я в контексті формування флеш-іміджу студента засобами фізичної культури // Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2006. Т. 59. С. 26–30.

14. Зязюн И. А. Профессиональное развитие личности в контексте культурных ценностей. Київ: Вища школа, 1998. 236 с.

15. Іваній І. В., Іваній О. М. Правова підготовка як умова високого професіоналізму вчителя фізичної культури // Імідж сучасного педагога. 2014. № 9 (148). С. 15–17.

16. Іваній І. В. Сутність професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. № 1 (45). С. 136–145.

17. Іваній І. В. Структура професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту з позицій компетентнісного підходу // Молода спортивна наука України. 2015. Т. 4. С. 44–49.

18. Іваній І. В. Професійно-педагогічна культура та імідж фахівця фізичного виховання та спорту // Імідж сучасного педагога. 2016. № 3 (156) С. 42–47.

19. Іваній І. В. Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителя фізичної культури / Ігор Іваній // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб.наук.пр.Східноєвроп.нац.ун-ту ім. Лесі Українки. 2013. № 1 (21). С.43–48.

20. Косяк В. А. Людина і її тілесність у різних формах культури: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2010. 318 с.

21. Конох А. П. Сутність та структура професійно-педагогічної компетентності як найвищого рівня педагогічної майстерності // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2005. № 12. С. 20–28.

22. Котлер Ф., Лі Ненсі. Корпоративна соціальна відповідність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства. Київ: Стандарт, 2005. 302 с.

23. Лубышева Л. И., Загrevская А. И. Структура и содержание спортивной культуры личности // Теория и практика физической культуры. 2013. № 3. С. 7–15.

24. Магин В. А. Контекст модернизации высшего профессионального физкультурного образования // Теория и практика физической культуры. 2006. № 4. С. 39–41.

25. Николаев Ю. М. Теория физической культуры: основополагающие тенденции становления и развития // Теория и практика физической культуры. 2014. № 4. С. 26–29.

26. Панасюк А. Ю. Имидж: энциклопедический словарь // Москва: РИПОЛ классик, 2007. 768 с.

27. Пигалова Л. В., Куликова Л. М. Профессиональная подготовка студентов вуза физической культуры в условиях многоуровневого образования // Теория и практика физической культуры. 2015. № 6. С. 67–72.
28. Позднышев Е. В. Имидж спортсмена. Киев: «ЧПП», 2012. 140 с.
29. Сазоненко Г. С., Приступа В. В. Компетентність у системі неперервної освіти: акмеологічна модель: науково-методичний посібник. Макарів: Софія, 2013. 416 с.
30. Тулеинов С. В. К вопросу о формировании профессиональной культуры будущего педагога // Теория и практика физической культуры. 2010. № 5. С. 60–62.
31. Физическая культура: учебник / коллектив авторов, под ред. М. Я. Виленского. Москва: КНОРУС, 2012. 424 с.
32. McLean K.N., Mallet C.I. What motivase the motivators? An examination of sports coaches // Physical Education and Sport Pedagogy, 2011. Vol. 17 (1). P. 21–35. doi: 10.1080/174089.2010.535201
33. Voinar I. Problems and Tendencies of professionals Education in Physical Culture area. //Physical Education and Sport Pedagogy, 2011. Vol. 17 (1). P. 44–50. doi: 10.1080/17398872.2010.544902

Розділ 4. Система моніторингу сформованості професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту

4.1. Виявлення особливостей професійної придатності майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту до професійно-педагогічної діяльності

З точки зору культуролого-акмеологічного підходу необхідно в якості вихідної не тільки в теорії, але й в практиці підготовки фахівців фізичного виховання та спорту застосовувати категорію, вже давно відому в психології праці й інженерної психології – **«професійну придатність»**. Під «професійною придатністю» розуміється динамічний, відносно стійкий, оптимальний рівень поєднання біологічно й соціально обумовлених передумов людини, необхідних для успішної професійної діяльності в конкретній сфері. На нашу думку, в зміст професійної придатності фахівця з фізичного виховання та спорту необхідно включити:

- а) професійно-педагогічну спрямованість особистості (інтереси, мотиви, ідеали, ціннісні орієнтації, професійні наміри, потреби);
- б) розумову (інтелектуальну) придатність;
- в) фізичну (загальнофізичну та спеціальну) придатність;
- г) індивідуально-психологічні особливості особистості (темперамент, характер, здібності).

Професійна придатність – це вихідна категорія, яку необхідно враховувати ще на довузівському етапі формування майбутнього фахівця – під час професійної орієнтації, професійного відбору. Знання особливостей професійної придатності студента в подальшому навчанні в ВНЗ надає можливість корегувати окремі її складові шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу. Професійна придатність до діяльності є головним орієнтиром для побудови «індивідуального шляху» формування майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту. Вона не протирічить поняттю «професійна компетентність», але є вихідною величиною, на базі якої у ВНЗ формується компетентність (як знання в широкому сенсі), потім у процесі

квазіпрофесійної діяльності в ВНЗ, та післявузівському етапі формується «професіоналізм» (уміння в широкому сенсі) й «професійна педагогічна майстерність» як явища високого рівня професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту.

Ми виділяємо наступні професійно обумовлені особливості професійної придатності фахівця фізичного виховання та спорту (див. таблицю), які враховують: 1) професійні вимоги; 2) професійно важливі якості; 3) методики їх виявлення.

Таблиця 6

**Професійно обумовлені особливості професійної придатності
фахівця фізичного виховання та спорту**

Професійні вимоги	Професійно важливі якості	Методики
1	2	3
1. Професійно-педагогічна спрямованість	Інтереси, мотиви, ідеали, ціннісні орієнтації, професійні наміри, потреби	Картка мотиваційних орієнтацій студента (авторська розробка); методика діагностики ціннісних орієнтацій особистості; методика М. Рокіча «Мотивація до успіху»; анкета вивчення особистісного потенціалу професійно-педагогічних якостей педагогів (О. Дем'янчук).
2. Розумова (інтелектуальна) придатність	Гуманітарно-гностичні вміння та навички, когнітивно-пізнавальні, інтелектуальні, смислопошукові, етико-комунікативні, рефлексивні вміння	Опитувальник щодо оцінки професійних умінь і якостей студента (авторська розробка); методика оцінки когнітивного потенціалу в навчанні

1	2	3
		(М. Шевандрін); тест структури інтелекту (Р. Амтхауер); тест комунікативних умінь Міхельсона; методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (А. Карпова)
3. Фізична (загальнофізична і спеціальна) придатність	Зріст, вага, оптимальне співвідношення зросту і ваги; показники фізичного здоров'я; показники динамометрії, спірометрії	Методика оцінки соматичного здоров'я (Г. Апанасенко); методика оцінки фізичного здоров'я (чоловіки, жінки); методика, що визначає динамометрію та спірометрію
4. Індивідуально-психологічні особливості особистості	Темперамент, характер, стійкість, обов'язковість, самостійність, самоконтроль, сміливість, практичність та ін.	Питальник 16PF Кеттела; методика визначення психічних характеристик особистості (А. Ассігнер, Т. Немчина)

Примітка: рівень професійної придатності визначається кількістю балів набраних студентом за результатами тестування

4.2. Моніторинг рівня сформованості професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту в процесі підготовки

Враховуючи особливості й взаємообумовленість компонентів (аксіологічного, особистісно-когнітивного, технологічно-діяльнісного, креативного) професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту, було розроблено критеріальний апарат дослідження, тобто сутність критеріїв та показників для вимірювання рівнів сформованості досліджуемого особистісного феномену. Результати наукового

пошуку дозволили запропонувати такі критерії дослідження професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту: ціннісно-мотиваційний, гностично-когнітивний, діяльнісно-процесуальний, творчо-креативний – де критерії, виступають як ознаки оцінювання, числом вимірювання яких є показники.

Ціннісно-мотиваційний критерій спрямований на виявлення ціннісних і мотиваційних новоутворень фахівця фізичного виховання та спорту як людини культури, змін у домінуючих потребах, їх нової ієрархізації, ступеня асиміляції та цінностей, що відображає інтегративну динамічну сутність його ціннісно-мотиваційної сфери та ціннісно-смысловий зміст в умовах культурно-освітнього середовища. Цей критерій виступає як комплекс усвідомлення цінностей і мотивів, від яких залежить вибір дій щодо вдосконалення професійно-педагогічних якостей фахівця, які досліджуються за допомогою таких показників: сформовані пізнавальні, морально-етичні, соціально-гуманістичні, духовні, професійно-педагогічні цінності фахівця; мотиваційні якості, що стимулюють ефективне здійснення навчальної та професійної діяльності; ставлення до професії фахівця фізичного виховання та спорту.

Гностично-когнітивний критерій слугує виявленню особистісно-когнітивного ресурсу, який відображає сформованість професійно-педагогічних і особистісних якостей і вмінь фахівця фізичного виховання та спорту, його знанневого фонду, які вимірюються завдяки таким показникам: глибина, повнота та міцність знань (теоретичних, методичних, практичних), набутих у навчально-виховному процесі, їх діалектичність, системність, міждисциплінарність, інтегрованість; сформовані інтелектуальні, методологічні, смислопошукові, рефлексивні вміння; розвиток професійних, особистісних якостей.

Діяльнісно-процесуальний критерій вказує на доцільність, точність, гнучкість здійснення технологічного інструментарію фізкультурно-спортивної діяльності, який спрямовано як на раціональну, так і на ціннісно-орієнтовану дію, реалізацію соціальної (оздоровчої), освітньої, виховної, комунікативної,

організаційно-управлінської функцій професійно-педагогічної культури фахівця. Цей комплекс професійно-педагогічних умінь, що сприяють ефективній фізкультурно-спортивній діяльності, визначається за допомогою таких показників: сформованих професійно-педагогічних (соціально-педагогічних, рухових, валеологічних, інформаційно-дослідних) компетенцій студента; комунікативних і організаційно-управлінських умінь у сфері фізичного виховання та спорту.

Творчо-креативний критерій відображає творчу спрямованість процесуальних і змістових характеристик професійно-педагогічних підходів до фізкультурно-спортивної діяльності та індивідуально-креативний розвиток майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту, його інновативність, що виявляється в творчому відношенні до професії. Ці характеристики фахівця вимірюються завдяки таким показникам: розвиток творчих здібностей; розвиток креативності; нове бачення розв'язання фізкультурно-спортивних проблем, яке фіксує різні форми породження професійно-педагогічних інновацій, авторські розробки.

Представлені нами критерії, показники надають можливість здійснювати моніторинг формування професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту в розрізі професійної підготовки вищого навчального закладу, який розуміється нами як методичний апарат діагностики, що містить валідні, надійні методики, які слугують основою виявлення кількісних, якісних характеристик досліджуємого феномену.

На наш погляд, процес вивчення рівнів сформованості професійно-педагогічної культури майбутніх фізичного виховання та спорту (пошуковий, діяльний, адаптивний, репродуктивний) передбачає використання методик дослідження, що представлені в таблиці 7. Виходили з того, що залежність між елементами аксіологічного, особистісно-когнітивного, технологічно-діяльнісного та креативного компонентів існує як провідна тенденція, сюжетна лінія, що вказує на загальний сталий зв'язок між ними.

Таблиця 7

Узагальнена таблиця визначення рівнів сформованості професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту

№	Складові компонентів	Методики
Ціннісно-мотиваційний критерій		
1	Сформовані професійно-педагогічні цінності (пізнавальні, морально-етичні, соціально-гуманістичні та ін.)	Методика діагностики ціннісних орієнтацій особистості (Рокич М., 2001); методика діагностики духовного розвитку особистості (Вознюк О. В., 2013)
2	Ставлення до професійно-педагогічних цінностей і до професії фахівця фізичного виховання та спорту	Методика для діагностування ціннісних орієнтацій (тест Красилю О. «Що значить пізнати себе?» 2011; Тест-опитувальник задоволеності навчальною діяльністю (Міщенко Л. В., 2007); Картка соціально-духовних цінностей студента фізкультурного профілю (авторська розробка, 2016)
3	Мотивація до досягнення успіхів у навчальній та майбутній професійній діяльності	Тест-опитувальник спрямованості навчальної мотивації (Дубовицька Т. Д., 2006); методика «Мотивація до успіху» (Панфілова А. П., 2004); методика «Самооцінка професійно-педагогічної мотивації» (Фетискін Н. Н., 2002)
Гностично-когнітивний критерій		
4	Професійно-педагогічні знання (теоретичні, методичні, практичні)	Результати поточного і підсумкового контролю знань; методика оцінки когнітивного потенціалу в навчанні (Карпов А. В., 2007)
5	Розвиток фізкультурно-спортивного світогляду	Авторська методика визначення рівня фізкультурно-спортивного світогляду
6	Рівень інтелектуальних знань	Опитувальник для перевірки здібностей у професійній діяльності (Зеєр Е. А., 2009); тест структури інтелекту (тест Амтхауєра Р., 2010)

1	2	3
7	Рівень рефлексивних умінь	Методика оцінки рівня розвитку рефлексії (Шевандрін М. К., 2007). Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (Карпов А. Д., 2009)
8	Розвиток професійних, особистісних якостей	Адаптований тест Кеттела-16PF-опитувальник (Кеттел Р., 2000); анкета вивчення особистісного потенціалу професійно-педагогічних якостей педагогів (Дем'янчук О. О., 2012)
Діяльнісно-процесуальний критерій		
9	Сформованість професійно-педагогічних компетенцій	Опитувальник щодо оцінки навчально-виховних компетенцій студентів фізкультурних спеціальностей (соціально-педагогічних, рухових, валеологічних, інформаційно-дослідних), (авторська розробка, 2016)
10	Рівень комунікативних умінь	Тест комунікативних умінь Міхельсона (Міхельсон Л., 2013)
11	Організаційно-управлінські уміння	Методика виявлення й оцінки управлінських і організаторських схильностей (Карелін А. А., 2007); тест-контроль із психології управління (Давидченко Т. С., 2008)
Креативно-творчий критерій		
12	Розвиток креативності	Тест «Креативність» (Вишняков Н. В. 2011); тест Джонсона для виявлення креативності (Джонсон М., 2012)
13	Розвиток творчих здібностей	Методика «Самооцінка творчого потенціалу особистості» (Фетискін Н. П., 2002)
14	Інновації у вирішенні фізкультурно-спортивних завдань	Методика «Навчальне портфоліо» (Маркова А. К., 2008)

У залежності від кількості набраних підсумкових балів (за ЕКТС: 0-100; традиційною: 1-5), нами визначено чотири рівні сформованості професійно-педагогічної культури: пошуковий (100-90 балів), діяльний (89-82 балів), адаптивний (81-75 балів), репродуктивний (74-60 балів) в системі ЕКТС.

Чітке співвідношення структурних компонентів за оцінками, детальне планування варіантів і етапів проміжної й підсумкової атестації дозволяє не тільки констатувати досягнутий рівень професійної придатності та професійно-педагогічної культури, але й здійснювати корегуючий вплив на процес формування професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту.

Питання для самоперевірки

1. Поняття «моніторинг» у системі професійної фізкультурної освіти.
2. Самооцінка навчальних досягнень як засіб управління власною навчальною й професійною діяльністю (поняття «авторефлексії»).
3. Поняття «професійна придатність» фахівця фізичного виховання та спорту.
4. Розкрийте зміст професійної придатності фахівця фізичного виховання та спорту.
5. Охарактеризуйте власну професійну придатність та її вплив на побудову «індивідуального шляху» формування майбутнього фахівця фізичного виховання та спорту.
6. Які професійні вимоги та професійно важливі якості Ви відносите до професійної придатності фахівця?
7. Надайте характеристику методикам оцінки особливостей професійної придатності фахівця фізичного виховання та спорту.
8. Охарактеризуйте критерії оцінки рівня сформованості професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту:
 - а) мотиваційно-ціннісний;
 - б) гностично-когнітивний;

- в) діяльнісно-процесуальний;
- г) творчо-креативний.

9. Які показники сформованості професійно-професійної культури фахівця Ви відносите до кожного з зазначених критеріїв?

10. Надайте характеристику методикам оцінки рівня сформованості професійно-педагогічної культури за відповідними критеріями та показниками.

11. Які інноваційні підходи Ви використовуєте у власній фізкультурно-спортивній діяльності?

Література до розділу 4

1. Августимова О. С. Инновационная модель подготовки управленцев для сферы физической культуры и спорта // Инновационно-педагогические подходы в подготовке специалистов (менеджеров) для сферы физической культуры и спорта: материалы междунар. науч.-метод. конф. Волгоград, 2003. С. 106–116.

2. Анненкова І. П. Моніторинг якості освіти у ВНЗ. 2010. 9 с.

3. Ашанин В. С., Басенко Е. В. Информационно-методическое обеспечение диагностики креативных способностей студентов вузов физического профиля // Слобожанский научно-спортивный вестник. 2009. № 3. С. 227–230.

4. Боляк А. А., Боляк Н. П. Критерії професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту // Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту різних груп населення. Суми: СумДПУ. 2016. Том II. С. 81–85.

5. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ: ВД ЕКМО, 2011. 368 с.

6. Герасимов Е. Н. Теория дидактических систем и модернизированная технология критериально-ориентированного обучения в вузе. Чайковский: Чайковский государственный институт физической культуры, 2013. 225 с.

7. Давыдова Л. Н. Педагогическое диагностирование как компонент управления качеством образования: дисс... доктора пед. наук: 13.00.01. Астрахань, 2005. 342 с.
8. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика/ пер. с нем. Москва: Педагогика, 1991. 240 с.
9. Коваль К. С. Поняття «педагогічна діагностика» та її функції. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2012_24/files/P2412_28.pdf
9. Кульбашна Я. А. Анкета дослідження показників формування професійної компетентності майбутніх стоматологів // Свідectво про реєстрацію авторського права на твір № 50865. Дата реєстрації 22.08.2013.
10. Круцевич Т., Зайцева М. Інноваційні процеси у сфері підготовки та передпідготовки кадрів з фізичної культури // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2005. С. 40–44.
11. Лодатко Є. О. Структурне моделювання педагогічного експерименту // Педагогічний процес: теорія і практика. 2014. № 2. С. 5–9.
12. Луговий В. І., Таланова Ж. В. Якість вищої освіти в Україні: проблеми забезпечення та визнання // Вища освіта України: Тематичний випуск «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу». 2013. Ч. 1. С. 89–91.
13. Максимов В. Г. Педагогическая диагностика в школе: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва: Академия, 2002. 272 с.
14. Матвеева О. О. Особливості педагогічної діагностики. URL:
15. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / за заг. ред. О.І. Локшиної. Київ: К.І.С., 2004. 128 с.
16. Ожегов С.Я. Словарь русского языка. Москва: Русский язык, 1990.
17. Осійчук М.С. Волосавець О. П. Моніторинг як важлива складова покращення якості освіти // Медична освіта. 2014. № 2. С.19–25.
18. Підласий І. П. Діагностика та експертиза педагогічних проєктів. Київ: Україна, 1998. 343 с.

19. Плохута Т. Педагогічна діагностика у сучасному дидактичному процесі ВНЗ. /Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С, (гол. ред.) та ін.]. Умань: ПП Жовтий О. О., 2011. Випуск 4. Частина 2. С. 22–28.

20. Постанова КМУ №1283 від 14.12.11 року «Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти» та зміни, що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2011 р. №1283. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342-2013-п>

21. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / В. Бугров, А. Гожик, К. Ждан та ін; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. Київ: ДП «НВЦ «Пріорітети», 2014. 156 с.

22. Указ Президента України №344/2013 Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. URL: <http://vnz.org.ua/dokumenty/spysok/4075-ukaz-prezydenta-ukrayiny-vid-25-cheravnja-2013-roku-3442013>

23. Gadhury-Amyot C.C. Validity and Reliability of Portfolio Assessment of Student Competence in Two Dental School Populations: A Four-Year Study // Journal of Dental Education. May 2014. Vol. 78. № 5. P. 657–668.

Питання для підсумкового контролю

1. Суперечності й проблеми розвитку спеціальної фізкультурної освіти на сучасному етапі.
2. Взаємозв'язок фізкультурної освіти та культури.
3. Поняття природничо-наукової культури фахівця фізичної культури та спорту.
4. Поняття гуманітарної культури фахівця фізичної культури і спорту.
5. Поняття фахової культури фахівця фізичної культури та спорту.
6. Поняття загальної (фізичної, спортивної, духовної, матеріальної) культури фахівця фізичної культури та спорту.

7. Поняття професійної культури фахівця фізичної культури та спорту.
8. Поняття педагогічної культури фахівця фізичної культури та спорту.
9. Поняття професійно-педагогічної культури фахівця фізичної культури та спорту.
10. Професійно-педагогічна культура фахівця та її роль у формуванні культурного потенціалу суспільства.
11. Взаємовплив суспільства, професійно-педагогічної культури фахівця та фізкультурної освіти.
12. Фізична культура особистості фахівця та її базові характеристики (структура й зміст).
13. Інтеграція загальної, професійної та педагогічної культури в системі спеціальної фізкультурної освіти.
14. Професійно-педагогічна культура фахівця, її структура та зміст.
15. Поняття соціально-професійної компетентності фахівця (як основи професійно-педагогічної культури).
16. Культурологічна парадигма в спеціальній фізкультурній освіті.
17. Зв'язок культурологічної фізкультурної освіти з психолого-педагогічними та природничими науками.
18. Формування змісту фізкультурної освіти на засадах культурологічного підходу.
19. Професійно-педагогічна культура як узагальнений показник соціально-професійної компетентності та основа соціально-професійної зрілості фахівця фізичної культури та спорту.
20. Сутність гуманістичного фізкультурно-освітнього простору.
21. Сутність соціокультурного простору вищої освіти.
22. Поняття «навчального середовища» як фізкультурно-освітньої системи.
23. Соціально-професійна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту:
 - ключові компетенції;
 - загальнопрофесійні компетенції;

- предметно-професійні компетенції.

24. Структурно-компонентна модель фізкультурно-освітнього простору.
25. Основні складові (компоненти) моделі фізкультурно-освітнього простору ВНЗ та їх функціональне призначення.
26. Поняття «культурний простір особистості фахівця фізичного виховання та спорту».
27. Професійно-педагогічна культура фахівця як системоутворюючий чинник фізкультурно-освітнього простору.
28. Основні напрямки культурно-історичної еволюції фізичної культури (від первісного ладу до сучасного суспільства).
29. Поняття «концепції формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця» в системі фізкультурної освіти.
30. Теоретико-методологічні підходи до побудови провідних ідей концепції.
31. Принципи формування професійно-педагогічної культури студентів у системі спеціальної фізкультурної освіти.
32. Провідні закономірності й тенденції формування професійно-педагогічної культури фахівця в процесі професійної підготовки.
33. Інтеграційно-функціональна модель формування професійно-педагогічної культури майбутнього фахівця в системі фізкультурної освіти.
34. Складники інтеграційно-функціональної моделі формування професійно-педагогічної культури студентів.
35. Основне науково-методичне забезпечення реалізації моделі формування професійно-педагогічної культури студентів у системі фізкультурної освіти.
36. Освітні, рекреаційно-оздоровчі, реабілітаційні та соціально-захисні культуротворчі соціокультурні технології в фізичному вихованні та спорті.
37. Соціокультурні проекти та програми і їх проектування в системі фізкультурно-спортивної діяльності.
38. Сутність соціально-професійної компетентності фахівця.

39. Загальнокультурні (соціокультурні) компетентності фахівця фізичного виховання та спорту.
40. Особистісні якості фахівця як складова його соціально-професійної компетентності.
41. Інтелектуальна й особистісно обумовлена соціально-професійна компетентність фахівця.
42. Ідеалізована модель цілісної соціально-професійної компетентності фахівця фізичного виховання та спорту.
43. Індивідуальна професійно-педагогічна культура фахівця як стан власної культуровідповідності й культурної ідентичності.
44. Поняття «професіоналізм» і «професійна майстерність» фахівця фізичного виховання та спорту.
45. Особистісна й діяльнісна форми професіоналізму й професійної майстерності.
46. Акмеологічний підхід як методологічна основа формування професіоналізму й професійної майстерності.
47. Ідеалізована модель професіоналізму фахівця фізичного виховання та спорту.
48. Тотожність та відмінності професіоналізму й професійної майстерності фахівця фізичного виховання та спорту.
49. Структура професіоналізму фахівця фізичного виховання та спорту.
50. Акмеологічні інваріанти професіоналізму й професійної майстерності фахівця фізичного виховання та спорту (антиципація, саморегуляція, креативність, мотивація).
51. Акмеологічні умови та фактори розвитку професіоналізму фахівця.
52. Професіоналізм фахівця як феномен його професійно-педагогічної культури.
53. Професійний імідж як соціокультурне явище.
54. Поняття «флеш-іміджу» та «іміджмейкінгу» фахівця фізичного виховання та спорту.

55. Технологічні цінності професійно-педагогічної культури та професійний імідж фахівця.

56. Флеш-імідж і соматичне здоров'я фахівця.

57. Тілесні репрезентанти структури флеш-іміджу.

58. Іміджмейкінг як діяльність із формування власного іміджу та позитивного іміджу об'єктів сфери фізичної культури та спорту.

Короткий термінологічний словник

Алфавітний покажчик понять і термінів

У пропонованому покажчику представлені найсуттєвіші терміни, що відображають основні напрями розвитку фізкультурної освіти та найважливіші поняття, якими оперує сучасна теорія й методика фізичної культури.

Головною методичною ідеєю створення покажчику є необхідність забезпечення творчого підходу в підготовці фахівців фізичного виховання та спорту, а також формування їхньої професійно-педагогічної фізичної культури.

Терміни та дефініції, наведені в покажчику, запозичені з науково-методичної, довідникової літератури та теоретичних і практичних досліджень наукових шкіл з теорії та методики фізичної культури.

А

Абстрагування – процес відхилення від ряду властивостей і відношень явища, що вивчається з одночасним виділенням властивостей, які цікавлять дослідника.

Авторська програма – спроектований самим фахівцем (автором чи кількома авторами) на основі власної методичної концепції навчально-виховний процес, спрямований на оновлення змісту компонента освіти й одержання вагомих результатів.

Активізація пізнавальної діяльності учнів – застосування фахівцем спеціальних методичних засобів з метою стимулювання, приведення в діяльний

стан інтелектуальних, моральних та фізичних сил осіб, що навчаються для досягнення конкретної мети.

Активність – 1) властивість організму й психіки (фізична і психічна);
2) властивість особистості.

Актуалізація – відтворення в пам'яті особи засвоєних знань, уявлень, життєвого досвіду.

Аналіз – реальне або уявне розділення об'єкту на складові частини.

Аспект – точка зору, з якої приймається або оцінюється те чи інше явище, предмет, подія.

Атрактор – це відносно стійкий стан динамічної системи, який наче притягає до себе безліч «траєкторій» системи, що визначаються різними початковими умовами. Це граничний стан, досягнувши якого, система не може повернутися у жоден з колишніх станів.

Б

Базова освіта – суспільно необхідний рівень загальноосвітньої підготовки, який передбачає різнобічний розвиток і ціннісно-етичну орієнтацію особистості, формування загальнокультурної основи її подальшої освіти, громадянського та професійного становлення.

Бар'єр психологічний - психічний стан, який виявляється в неадекватній пасивності особистості, що перешкоджає виконанню нею тих чи інших дій. Причинами виникнення психологічних бар'єрів можуть стати новизна та небезпечність ситуації, несподівана або негативна інформація, відсутність гнучкості й швидкості мислення.

Біфуркація – точка розгалуження шляхів еволюції системи. Число гілок, що виходять з даної біфуркаційної точки, визначає дискретний набір нових можливих дисипативних структур, в будь-яку з яких стрибком може перейти дана структура. Біфуркація – це крапка на траєкторії розвитку живих і неживих систем, в якій стійкий розвиток змінюється нестійким станом. У точках біфуркації система знаходиться одночасно наче в двох станах, і передбачити її детерміновану поведінку неможливо.

В

Варіативний компонент змісту освіти – складова базового навчального плану, яка формується ВНЗ або школою та відображає потреби регіону, враховує інтереси вихованців, можливості педагогічного колективу школи. Виконання відповідного об'єму годин є обов'язковим для освітнього закладу й учня; може варіюватися лише змістове наповнення.

Взаємодія – своєрідне втілення зв'язків та взаємин між людьми, завдяки якому люди спільними зусиллями досягають успіху в розв'язанні поставлених завдань.

Взаєморозуміння – система почуттів і взаємин, яка дозволяє узгоджено досягнути цілей спільної діяльності чи спілкування. Максимально сприяє дотриманню інтересів і надає можливості для саморозкриття кожної особистості.

Виховання духовності – організація емоційно-когнітивного процесу оволодіння екзистенційними цінностями; створення умов для осмисленого людського життя.

Виховуюче навчання – один із принципів дидактики, введений у педагогіку І. Ф. Гербартом: передбачає вплив змісту методів, організації навчання на формування особистісних якостей учнів, набуття ними спеціального досвіду.

Внутрішня готовність – усвідомлена настанова на майбутню діяльність, зумовлена високим рівнем розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових процесів особистості або колективу, що забезпечує успіх майбутньої діяльності.

Г

Генезис – походження, виникнення; процес освіти та становлення явища, що розвивається.

Групова робота на уроці – форма організації навчання в малих групах на основі співробітництва з чітко розподіленими завданнями для учнів,

об'єднаних спільною навчальною метою; сприяє формуванню вмінь співпрацювати, спілкуватися.

Гуманізація навчання – організація навчання з максимальним урахуванням індивідуальних рис дітей, створення сприятливих умов розвитку духовних цінностей усіх учасників навчально-виховного процесу.

Гуманізація педагогічного процесу – концепція, основу якої складає ідея побудови педагогічної системи на принципах гуманізму з метою створення найбільш сприятливих умов для повноцінного розвитку дитини, гуманізація передбачає диференціацію та індивідуалізацію навчання й виховання на основі активізації творчого саморозвитку особистості.

Гуманістична освіта – категорія сучасної педагогіки, що визначає ті освітні системи і концепції, які базуються на цінностях гуманізації та гуманітаризації освіти.

Гуманістична педагогіка – 1) напрям у сучасній теорії та практиці виховання, що виник наприкінці 50-х - початку 60-х рр. ХХ ст. у США як педагогічне втілення ідей гуманістичної психології. Головна мета виховання в світлі гуманістичної педагогіки – самоактуалізація особистості; 2) наука про навчання й виховання підростаючого покоління, ґрунтована на принципах гуманного ставлення до учнів (шанування гідності й прав учня, відвертість, емпатія, довіра, креативність, співпраця, заохочення, розвинена культура спілкування, психологічна безпека тощо). У вітчизняній педагогіці найяскравішим представником цього напрямку вважають Василя Сухомлинського.

Гуманізація професійної підготовки фахівця фізичного виховання та спорту реалізується в закріпленні орієнтації на інтелектуальний, естетичний та моральний розвиток його особистості, підвищення гуманітарної освіченості, рівня загальної культури.

Гуманістична психологія – напрям у сучасній зарубіжній психології, предметом вивчення якого є цілісна людина в її вищих, специфічних лише для неї проявах, у тому числі розвиток і самоактуалізація особистості, її цінності,

любов, творчість, відповідальність, свобода тощо. Провідні представники гуманістичної психології – А. Маслоу, Ш. Бюлер, К. Роджерс.

Гуманність (від лат. *humanus*) – людяність, людинолюбність, повага до людей та їхніх переживань. Одна з головних моральних цінностей, що має формуватися в сучасної людини в процесі виховання й навчання.

Гуманістичний підхід (або гуманістична орієнтація) – напрям у світовій педагогіці, що визнає своїм головним предметом особистість як унікальну цілісну систему, що являє собою «відкриту можливість» самоактуалізації, властиву винятково людині.

Гуманітаризація освіти – одна з основних тенденцій розвитку освіти в сучасному світі, яка передбачає пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів освіти, подолання технократичного підходу до формування змісту освіти, формування цілісної картини світу на засадах взаємозалежності природи, людини й суспільства. У *педагогіці*: відображає зростання ролі й значення людських відносин, взаємного прийняття учасників освітнього процесу для успішності освіти в цілому.

Д

Дефініція – формулювання в стислій формі основного змісту поняття.

Дидактичні ігри – ігри, ігрові ситуації, що використовують у навчально-виховному процесі з метою розвитку інтелекту, пізнавальної активності, творчого мислення учнів, спонукають їх до самостійного пошуку наукової інформації. Дидактичні ігри інтенсифікують формування загальнонавчальних знань, умінь і навичок, розвивають спостережливість, увагу, пам'ять, мислення, сенсорні орієнтації учнів.

Дидактичні принципи – основні ідеї, вимоги до організації навчального процесу, які впливають із закономірностей його організації. Основні дидактичні принципи: науковість і системність, доступність, активність й самостійність, наочність, міцність, емоційність навчання, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, неперервність освіти тощо.

Диференціація освіти (від лат. *diferentia* – відмінність) – характеристика сучасної освіти, що забезпечує різноманітність форм навчання, які дозволяють максимально враховувати індивідуальні можливості тих, хто навчається, їхні інтереси, нахили, ціннісні та професійні орієнтації. Базується на прийнятті психологічних відмінностей між індивідами та групами людей (за статтю, віком, соціальною належністю тощо).

Діалог – вид усного мовлення; результат взаємного (колективного) мовленнєвого процесу, ланцюг відносно коротких словесних акцій і реакцій; мовленнєвий акт, у якому говоріння й слухання – нерозривно пов'язані види мовленнєвої діяльності. Кожен учасник діалогу може виступати або в ролі мовця, або в ролі слухача. Важливу роль у діалозі відіграють невербальні засоби спілкування. Основні ознаки діалогу: цілеспрямованість, двосторонність, єдність породження й сприйняття мовлення, емоційність. Розвиток діалогічного мовлення в школі відбувається здебільшого під час бесід, опитування, рольових та дидактичних ігор.

Діалогічне навчання – розмова, бесіда між двома особами, яка має на меті пізнання сутності предмета чи явища в процесі обміну думками об'єктів спілкування.

Діалогічне спілкування – спілкування, засноване на діалозі. Спілкування через діалог розглядається як умова реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин в освітньому закладі на противагу традиційним суб'єкт-об'єктним відносинам.

Ділова гра – різновид навчальних соціальних технологій, метод пошуку управлінських рішень у різних виробничих, соціально-економічних, соціально-психологічних тощо проблемних ситуаціях за допомогою гри за чіткими правилами. Ділову гру проводять у груповому режимі, а також за індивідуальним варіантом. Ділова гра як метод інтенсивної роботи уможливорює залучення всіх студентів до активної творчості, сприяє розвитку співробітництва, виробленню навичок прийняття рішень. Попри умовність ігрової моделі ситуацій у свідомості учасників гри завдяки особливим

прийомам доволі повно й точно відбиваються реальні процеси та явища, а також суперечності, що потребують розв'язання.

Діяльність – спосіб буття людини в світі, її здатність вносити в дійсність зміни. Основними компонентами діяльності є:

- суб'єкт з його потребами;
- мета, відповідно до якої предмет перетворюється на об'єкт діяльності;
- засіб реалізації мети;
- результат діяльності.

Довіра – вид установки – відносини, пов'язані з ціннісним ставленням людини до світу й самого себе.

Духовна культура – інтеграційна характеристика, що включає культуру інтелекту (розуму), культуру відносин (відчуттів і емоцій), культуру мислення та екологічну культуру.

Духовність – інтенція людини до Вічних цінностей: Істини, Краси, Добра. Духовність - спосіб людського існування, системостворююча функція якого є визначальною в єдиній структурі психофізіологічного та соціокультурного життя індивіда. Вона є основою спадковості поколінь, підтримки людського способу життя.

Е

Емоції (від фр. Emotion – хвилювання, збудження) – реакції людини й тварин на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають яскраве суб'єктивне забарвлення й охоплюють усі види чутливості та переживань. Завдяки емоціям люди не лише відчувають, сприймають, уявляють чи розуміють навколишню дійсність, але й переживають її. Сукупність емоцій та почуттів становить емоційну сферу людини. Розвиненість почуттів, здатність оптимально управляти своїми емоціями визначають емоційну культуру особистості.

Емоційний фон уроку – атмосфера спілкування на уроці, співвідношення емоційного стану вчителя та учнів, їх самопочуття. Комунікативними

вміннями, характером стосунків з учнями, темпом, ритмом уроку вчитель повинен створювати сприятливий, емоційно сприятливий фон уроку.

Емпатія – це розуміння емоційного стану іншої особи з метою проникнення в її переживання. Процес емпатії за своїм змістом є інтелектуальним і виявляється в структурі особистості майбутнього вчителя як ситуативне переживання: готовність проявити розуміння, співпереживання, співчуття до іншого без активного втручання з метою надання дієвої допомоги на відміну від симпатії, якій притаманне почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось.

Естетичне виховання – формування й розвиток естетичного відношення людини до дійсності та до мистецтва, здатність творити й співпереживати мистецтву та красі.

Етична саморегуляція – процес, характеризуючий здатність особи приводити свою поведінку в відповідність із загальноприйнятими моральними нормами, оцінками та професійними вимогами.

Етнопедагогіка – наука про педагогічні переконання народних мас, їх досвід виховання підростаючого покоління.

Ефективність (від лат. *efekt* – те, що дає потрібний результат, дієвий) – відношення досягнутого результату (відповідно до того чи іншого критерію) до максимально досягнутого чи заздалегідь запланованого результату.

Ефективність навчання – міра досягнення мети навчання; визначається на основі зіставлення мети й здобутих результатів, унаслідок чого робиться висновок про ефективність навчання.

З

Завдання (педагогічне, пізнавальне, навчальне, виховне, дослідницьке) – ланка, етап руху до мети, мета, яка задана в конкретній, що потребує перетворень, ситуації, спонукає учня до активної діяльності.

Загальнонавчальні вміння та навички – 1) такі, що забезпечують здійснення навчальної діяльності учня на всіх її етапах: включають організаційні, логіко-мовленнєві, загальнопізнавальні, контрольні-оцінні

вміння й навички, формуються на міжпредметній основі; рівень сформованості по класах визначається у програмі; 2) прийоми навчання, які використовуються свідомо чи напівсвідомо (наприклад, запис нових слів, аналіз нових структур); 3) індивідуальний стиль навчання.

Здібності – стійкі психологічні властивості індивіда, що забезпечують можливості успішного виконання певного виду продуктивної діяльності. Вони виявляються в тому, як індивід навчається, набуває певних знань, умінь і навичок, опановує певні галузі діяльності, залучається до творчого життя суспільства. В здібностях поєднуються природне й соціальне. Природним підґрунтям здібностей є задатки. Сукупність здібностей називають обдарованістю. Визначальним у розвитку здібностей є умови життя та взаємодія з оточуючим середовищем.

Змістовий модуль – система навчальних елементів, поєднаних за ознакою відповідності певному навчальному об'єкту.

Зона найближчого розвитку – поняття про зв'язок навчання й психічного розвитку людини, яка визначається розходженням між рівнями актуального та потенційного розвитку, тобто тими можливостями дитини, які вона може реалізувати з допомогою дорослих і які будуть її досягненнями найближчим часом. Поняття введене Л. С. Виготським: воно визначає психічні функції, які перебувають у процесі активного дозрівання.

Зона оптимуму – поняття, що припускає наявність не окремого оптимального варіанту вирішення поставлених завдань, а поєднання набору можливостей при домінуванні одного з них.

I

Ідея – думка про зміст і способи перетворення дійсності в напрямку досягнень бажаної мети, ідеалу.

Індивідуалізація процесу навчання – організація навчально-виховного процесу, за якої вибір методів, прийомів, темпу навчання здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, рівня розвитку їхніх здібностей до навчання.

Індивідуалізація здійснюється в умовах колективної навчальної роботи з класом та в межах завдань і змісту освіти: всі учні повинні оволодіти знаннями, уміннями й навичками в обсязі, визначеному чинною програмою на підставі державного стандарту. Однак рівень підготовки й розвитку здібностей до навчання не в усіх школярів однаковий. Це й зумовлює необхідність індивідуалізації процесу навчання.

Індивідуальний розвиток – розвиток індивіда в процесі його життя та діяльності (онтогенез).

Індивідуальний стиль педагогічної діяльності – цілісна система операцій, що забезпечує ефективну взаємодію між учасниками педагогічного процесу та визначається цілями, завданнями професійної діяльності, властивостями різних рівнів індивідуальності педагога (ритмом діяльності, спілкування тощо). Структура індивідуального стилю педагогічної діяльності характеризується мотиваційно-оцінним, змістово-когнітивним, операційно-діяльнісними компонентами.

Індивідуальність – людина, особистість, яка вирізняється сукупністю рис, якостей, своєрідністю психіки, поведінки та діяльності, що підкреслюють її самотність, неповторність.

Інноваційна освіта – система ідей, започаткована Міжнародною академією наук вищої школи (МАН ВІН). Головна мета інноваційної освіти – збереження й розвиток творчого потенціалу людини.

Інноваційна педагогічна діяльність – вищий ступінь педагогічної творчості; педагогічне винахідництво нового в педагогічній практиці, спрямоване на формування творчої особистості, що враховує соціально-економічні, екологічні, політичні, демографічні зміни в суспільстві та виявляється у цілепокладанні, визначенні мети, завдань, змісту й технології інноваційного навчання та виховання.

Інтеграція – процес і результат взаємодії елементів (із заданими властивостями), що супроводжується відновленням, встановленням, ускладненням і зміцненням зв'язків між цими елементами на основі достатньої

підстави, в результаті чого формується зінтегрований об'єкт (система) з якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються індивідуальні властивості вихідних елементів.

Інтегровані курси – здійснюються за спеціально створеними інтегрованими програмами. Сутність інтегрованих курсів полягає в тому, що вони дають змогу учням отримати спочатку загальне, цілісне уявлення про певну галузь знань, а потім її конкретизувати, поглиблювати.

Інтенсифікація навчального процесу – 1) напруження, активізація розумових особливостей особистості з метою досягнення бажаних результатів; 2) підвищення ефективності праці вчителя й учнів за одиницю часу.

Інтерес – складний психічний феномен, що відображає безліч процесів і являє собою цілісний об'єкт.

Інформаційна технологія – система наукових та інженерних знань, а також методів і засобів, яка використовується для створення, збору, передачі зберігання й обробки інформації в предметній області.

К

Коеволюція – сумісна еволюція систем, пов'язана (взаємоузгоджена), взаємообумовлена зміна систем.

Колізійність – здатність виявляти, ідентифікувати й аналізувати приховані (неявні, імпліцитні) причини подій, виявляти їх основи, встановлювати пріоритети (ієрархії) неявних суперечностей по відношенню до суспільних та особистісних цінностей.

Компетентність – специфічна здатність особистості, необхідна для ефективного виконання конкретної дії в певній галузі, що включає вузько спеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії.

Концепція педагогічна (лат. *conceptio*) – система вихідних теоретичних положень, яка слугує базою для дослідницького пошуку; процес, спосіб розуміння, тлумачення педагогічних явищ і подій; провідна ідея педагогічної теорії.

Корекційна робота – система спеціальних прийомів, спрямована на подолання або послаблення вад розвитку дітей.

Критичне мислення – здатність аналізувати інформацію з позицій логіки, вміння виносити обґрунтовані судження, рішення й застосовувати одержані результати як до стандартних, так і до нестандартних ситуацій, питань і проблем. Цьому процесові властива відкритість новим ідеям.

Критичність – особистісна функція, що дозволяє давати особистісну (власну, суб'єктну) оцінку того, що відбувається як за межами особи (пропонованим ззовні цінностям, нормам, порядкам), так і того, що відбувається всередині особи (власним відносином до цінностей, емоційним станом, вчинкам тощо) з позицій власного розуміння сенсу того, що відбувається.

Критерій – узагальнений показник розвитку системи, успішності діяльності, ознака, на підставі якої здійснюють оцінювання, визначення або класифікацію чогось; міра судження, оцінки будь-якого явища. Передбачає виділення ряду ознак, за якими можна визначити критеріальні показники. Розробка критеріїв тих чи інших явищ у педагогіці викликає певні труднощі через те, що предмет педагогіки надто складний і багатоманітний.

Культурологічний підхід – конкретно-наукова методологія пізнання та перетворення педагогічної реальності, що має своєю підставою аксіологію – вчення про цінності та ціннісну структуру світу; бачення освіти крізь призму поняття культури, тобто його розуміння як культурного процесу, що здійснюється в культуросообразному освітньому середовищі, всі компоненти якого наповнені людськими сенсами й служать людині, що вільно проявляє свою індивідуальність, здібність до культурного саморозвитку та самовизначення в світі культурних цінностей.

Культурологічна особистістю орієнтована освіта – освіта, епіцентром якої є людина, що пізнає й творить культуру шляхом діалогічного спілкування, обміну сенсами, створення «творів» індивідуальної та колективної творчості. Культурологічна особистістю орієнтована освіта забезпечує особистісно-

смісловий розвиток учнів, підтримує індивідуальність, єдність і неповторність кожної дитячої особистості, спираючись на її здібність до самозмінення та культурного саморозвитку.

М

Магістратура – ступінь освіти, що дає можливість студентам вузу готувати себе до науково-дослідної, науково-педагогічної діяльності та продовжувати навчання за фахом вищої професійної освіти.

Маркетинг в освіті – вид діяльності освітньої установи, спрямований на задоволення потреб соціального замовлення суспільства (ринку) на підготовку фахівця з конкретно заданими особистісними та професійними якостями у встановлений термін, на ефективне функціонування самої освітньої установи.

Майстерність – вміння відповідним чином втілити технологію як практичний проект концепції.

Мета педагогічної діяльності – свідоме бачення кінцевого результату діяльності, що планується як позитивний перетворювальний вплив на особистість.

Мета уроку – передбачення результату роботи на уроці, на здобуття якого спрямована діяльність учителя й учнів; прагнення вчителя до зразкової діяльності на уроці. Мета уроку має велике значення для його організації, постановки конкретних завдань. Мета уроку триєдина – навчально-розвивально-виховна.

Метод – спосіб організації практичного й теоретичного опанування дійсності, зумовлений закономірностями об'єкта, що розглядається.

Методика Марії Монтессорі – модель особистісно зорієнтованого підходу до навчання й виховання. Її підґрунтя становить ідея про те, що кожна дитина, з огляду на індивідуальні можливості, потреби, систему стосунків, проходить індивідуальний шлях розвитку.

Методологічне мислення фахівця фізичного виховання та спорту відбиває його готовність та здатність до перетворення теоретичних знань у

метод пізнавальної й професійно-творчої діяльності з фізичного виховання та спортивної підготовки учнівської молоді.

Міжкультурна компетентність – знання життєвих звичок, вдач, звичаїв, установок даного соціуму, що формують індивідуальні та групові установки; індивідуальних мотивацій, форм поведінки, невербальних компонентів (жести, міміка), національно-культурних традицій, системи цінностей.

Мова – 1) одна з самобутніх семіологічних систем, що є основним і найважливішим засобом спілкування членів даного людського колективу, для яких ця система виявляється також засобом розвитку мислення, передачі від покоління до покоління культурно-історичних традицій тощо; 2) засіб інтеркультурної комунікації, що сприяє розвитку логічного мислення.

Моделювання – 1) метод дослідження об'єктів на їх моделях-аналогах; 2) побудова й вивчення моделей реально існуючих предметів і спеціально сконструйованих явищ; 3) у навчанні моделі розуміють як зміст і засіб того, що треба засвоїти. В психолого-педагогічній літературі моделі поділяють на три класи: матеріальні чи предметні, знаково-символічні, ідеальні (розумові, уявні, що створюються суб'єктом у вигляді образу уявлення).

Моніторинг (лат. *monitor* – той, що застерігає) – систематичне вивчення соціальних явищ і процесів, зіставлення результатів, постійних спостережень для одержання обґрунтованих уявлень стосовно справжнього становища, виявлення тенденцій їх розвитку. Моніторинг — необхідний прийом оцінювання якості технологізації соціального простору, дієвості технологій. Дає змогу вчасно коригувати технології, завдяки чому розширюються межі технологізації та підвищується ефективність соціальних (зокрема й педагогічних) технологій.

Моніторинг в освіті – постійне спостереження за певним процесом в освіті з метою виявлення його відповідності бажаному результату або початковим припущенням. Елементами педагогічного моніторингу є форми поточної, проміжної і підсумкової атестації, складання графіків і звітів, проведення педагогічних рад, консилиумів тощо.

Мотивація – система мотивів, або стимулів, що спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами можуть бути потреби, інтереси, захоплення, емоції, установки, ідеали та ін. В одних випадках виникає інтерес до отримання високої оцінки, в інших – інтерес до змісту навчання. Значення мотивів для поведінки, діяльності, формування особистості учня надзвичайно велике. Одне з завдань учителя полягає в вихованні правильної мотивації школярів.

Особливим видом мотивації є навчальна, що характеризується складною структурою. Одними з форм цієї структури є внутрішня (орієнтована на результат) і зовнішня (нагорода, покарання) мотивації. Визначальними є такі характеристики навчальної мотивації, як сталість, зв'язок із рівнем інтелектуального розвитку й характером навчальної діяльності.

Н

Навичка – усталений спосіб виконання дій, сформований у результаті багаторазових повторень; характеризується високим ступенем засвоєння й відсутністю поелементної свідомої регуляції та контролю, тобто автоматизмом.

Навчальна технологія — це цілісний алгоритм організації ефективного засвоєння знань, умінь і навичок, що характеризується оптимальною комбінацією основних навчальних компонентів (зміст, прийоми і методи, форми і засоби) з урахуванням вимог наукової організації праці, збереження й зміцнення здоров'я суб'єктів навчання, забезпечує досягнення запланованих навчально-виховних результатів.

Нелінійність – багатоваріативність шляхів еволюції систем, здатність її до самодії. Нелінійність у математичному плані відображає певний вид математичних рівнянь, що містять невідомі величини в ступені, більше одиниці. Безлічі рішень нелінійного рівняння відповідає безліч шляхів еволюції системи, що описується цими рівняннями.

Нерівноважність системи - наявність макроскопічних процесів обміну речовиною, енергією та інформацією між елементами самої дисипативної системи.

Новизна – критерій якості інформації, результатів наукових досліджень, що відображає суспільно значущі нові знання, факти, дані, отримані в результаті дослідження або практичної діяльності.

Нові інформаційні технології – сукупність методів і технічних досліджень; основний результат творчого процесу; властивість і самостійна цінність будь-якого нововведення. Має відносний характер, як в особистісному, так і в історичному плані.

Нововведення – цілеспрямована зміна, що вносить в середу впровадження нові стабільні елементи (новизну), що викликають перехід системи з одного стану в інший.

Нове педагогічне мислення – проблемно-варіативне мислення, що припускає можливість багатоваріативного досягнення цілей навчання та виховання, як однієї з початкових своїх посилок; мислення з позицій учня, як суб'єкта навчально-виховного процесу, зорієнтованого на його інтереси, потреби і розвиток. Важливою особливістю нового педагогічного мислення є його творча спрямованість на розробку ефективних методик і технологій навчання та виховання, що мають альтернативний, по відношенню до традиційних, характер.

О

Освіта – основна категорія педагогіки та фундаментальна категорія гуманітарного знання, що має багато аспектів:

– процес і результат оволодіння людиною системою знань про світ, суспільство, саму себе, способами мислення і діяльності, формування образу власної особистості;

– феномен культури, що забезпечує її трансляцію, відтворюваність і зміну;

– освітній простір – сукупність освітніх закладів, державної системи управління та громадянських об'єднань, які реалізують освітні програми.

Освіта особистісно-орієнтована – процес, що створює умови для прояву особистісних функцій учня: мотивації, вибору, смислотворчості, самореалізації, рефлексії тощо.

Освітня технологія – технологія, що відбиває загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору. Її призначення – прогнозування розвитку освіти, його конкретне проектування й планування, передбачення результатів, а також визначення відповідних освітнім цілям стандартів. Прикладами освітніх технологій можуть бути концепції освіти, освітні закони, освітні системи (гуманістична концепція освіти, Закон України «Про освіту», система неперервної освіти тощо).

Особистісна педагогіка – стратегія реформування та розвитку освітніх систем в умовах інформаційної цивілізації, суспільної значущості людини, її активної, вільної, цілеспрямованої та відповідальної діяльності як духовно-гуманітарної підстави суспільства.

Особистісна педагогічна підтримка – сумісне з учнем визначення його інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), що заважають йому зберігати людську гідність і досягати позитивних результатів у самоорганізації.

Особистісно-орієнтоване виховання – педагогічно керований процес культурної ідентифікації, соціальної адаптації та творчої самореалізації особи.

Особистісно орієнтоване навчання – навчання, засноване на принципі, за якого зміст освіти визначають з огляду на суб'єктивний досвід особистості. Якщо в традиційній філософії освіти соціально-педагогічні моделі розвитку особистості описано переважно як задані ззовні зразки, еталони пізнавальної діяльності, то особистісно орієнтоване навчання спирається на визнання унікальності суб'єктивного досвіду самого учня як найважливішого джерела індивідуальної життєдіяльності. Таким чином, відбувається «зустріч» заданого й суб'єктивного досвіду, «окультурювання» й збагачення його: передбачається формування цілісної особистості, яка усвідомлює свою гідність і поважає інших людей.

Особистісно-орієнтована освіта – цілісний педагогічний процес, епіцентром якого є людина, що пізнає й творить культуру шляхом діалогічного спілкування, обміну сенсами, створення «творів» індивідуальної та колективної творчості.

Особистісно-педагогічна саморегуляція – цілісна, інтегральна психічна й поведінкова характеристика, що виражається в здатності відображати, всебічно аналізувати й прогнозувати свою діяльність.

Особистісні сенси - сенси, що визначають відношення індивіда до світу, соціальна позиція, самосвідомість, ціннісно-сміслове ядро світогляду й інші компоненти індивідуальної свідомості

Особисті структури свідомості – ті прояви діяльності свідомості (функції свідомості), які регулюють, управляють, розвивають розумову діяльність людини, визначаючи її поведінку на особистісному рівні. Завдяки діяльності особистісних структур свідомості реалізується феномен «бути особою», тобто вміння проявляти й управляти власними сенсами, вибудовуючи їх відповідно до гуманістичних вимог.

Особистий підхід – орієнтація при конструюванні та здійсненні педагогічного процесу на особу як мету, суб'єкт, результат і головний критерій ефективності

Особа – 1) структурний феномен, що складається з ряду взаємопов'язаних і взаємопроникаючих підструктур, найбільш істотними з яких є спрямованість особи, її переконання, світогляд, ідеали, прагнення; 2) людина (дитина), що має свою життєву історію, інтегрована в певне культурне середовище, а наділена властивостями суб'єктності й індивідуальної самобутності та самореалізується в вільно обраних видах життєдіяльності, знаходиться в процесі саморозвитку, пошуку сенсів і власної індивідуальності; 3) здатність людини «бути особою», тобто проявляти своє ставлення до світу й себе.

Опосередування – структура свідомості, що виводить її на рівень перекладу зовнішніх дій на внутрішні імпульси поведінки, опосередковуючи

необхідність діяльності особистим розумінням моральності або аморальності майбутньої дії в контексті або поза контекстом загальнолюдських цінностей.

Оцінка – 1) оцінні судження в усній та письмовій формі щодо якості певної діяльності; 2) бали - кількісні вимірники, які визначаються нормами оцінок; в українській школі прийнята дванадцятибальна система оцінок: поєднання балів та оцінних суджень учителя.

Оцінювання навчальних результатів – встановлення ступеня виконання школярами навчальних завдань, рівня їх якості; дидактичні вимоги до оцінювання: об'єктивність, систематичність, урахування індивідуальних особливостей, стимулювання учнів до вдосконалення своєї праці тощо.

П

Парадигма освітня (від грецького *paradeigma* – приклад, зразок) – сукупність теоретичних, методологічних та інших установок, прийнятих науковим педагогічним співтовариством на кожному етапі розвитку педагогіки, якими керуються як зразком (моделі, стандарти) при вирішенні педагогічних проблем.

Парадигма в педагогіці (педагогічна парадигма) – стала думка, певний стандарт, зразок у вирішенні освітніх і дослідницьких завдань.

Парадигма гуманістична (феноменологічна) – парадигма освіти, яка ставить у центр уваги учня, як суб'єкта життя, як вільну й духовну особу, що має потребу в саморозвитку. Вона орієнтована на розвиток внутрішнього світу дитини, на міжособисте спілкування, діалог, на допомогу в особистісному зростанні.

Парна робота – прийом активізації навчальної діяльності учнів: двоє учнів працюють разом над виконанням завдання. Порівняльна робота в групі.

Патерни – будь-яке упізнане розташування об'єктів у просторі та часі; ніби картини (форми) поведінки та розташування об'єктів у свідомості людини.

Педагог – 1) особа, фахом якої є навчання й виховання, - шкільний учитель, вихователь дошкільного закладу, дитячого будинку, школи-інтернату, виховної колонії; працівник дитячого позашкільного закладу; викладач і

вихователь середнього спеціального закладу, ВНЗ тощо; 2) науковець, котрий досліджує проблеми педагогіки як науки.

Педагог-майстер – педагог, який досяг високого ступеня компетентності, що володіє різноманітними засобами викладання й отримує високі результати роботи, зрілий та умілий педагог.

Педагог-новатор – автор нових педагогічних систем; розробник і реалізатор новацій і нововведень.

Педагог-фасилітатор – педагог, який працює в парадигмі собістісно-орієнтованої (гуманістичної) педагогіки й керується такими установками в роботі з дітьми, як-от: відкритість своїм власним думкам, переживанням; заохочення, довіра як вираження внутрішньої особистісної впевненості педагога в можливостях і здібностях вихованців; «емфатичне розуміння» (бачення поведінки вихованця, його реакцій, дій, навичок). Поняття введене К. Роджерсом.

Педагогіка співробітництва – сучасна педагогічна концепція, в якій дитина розглядається як активний суб'єкт спільної з педагогом діяльності, заснованої на реальному співробітництві, демократичних і творчих засадах. Фундаментом педагогіки співробітництва є гуманістичний характер взаємин вихователя та вихованців. Автори педагогіки співробітництва: П. О. Амонашвілі, І. П. Волков, Є. М. Ільїн. С. М. Лисенкова, В. О. Сухомлинський.

Педагогічна діагностика – дослідницька процедура, спрямована на з'ясування умов і обставин, за яких триває педагогічний процес.

Педагогічна культура – 1) частина загальнолюдської культури, в якій найбільшою мірою відобразилися духовні й матеріальні цінності, а також способи творчої педагогічної діяльності, необхідні людині для обслуговування історичного процесу зміни поколінь і соціалізації (дорослішання й становлення) особи; 2) сутнісна характеристика цілісної особи педагога, здатного до діалогу культур в індивідуально-особовому плані; 3) динамічна система педагогічних цінностей, способів діяльності та професійної поведінки

вчителя, у якості компонентів якої виділяються: а) педагогічна позиція й особові якості; б) професійні знання й культура педагогічного мислення; у) професійні уміння і творчий характер педагогічної діяльності; г) саморегуляція особи і культура професійної поведінки педагога.

Педагогічна система – сукупність таких взаємопов'язаних компонентів, як мета освіти, суб'єкти педагогічного процесу (педагог і учні), зміст освіти (загальна, базова і професійна культура), методи і форми педагогічного процесу і матеріальна база (засоби).

Педагогічна технологія - науково обгрунтована педагогічна (дидактична) система, яка гарантує досягнення певної навчальної мети через чітко визначену послідовність дій, спроектованих на розв'язання проміжних цілей і наперед визначений кінцевий результат. Має вищий рівень ефективності, надійності, гарантованого результату, ніж традиційні методики навчання. Педагогічна технологія служить конкретизацією методики.

Як правило, таке визначення використовують ті дослідники (В. П. Беспалько, Л. І Даниленко, М. В. Кларин, Г. К. Селевко, С. О. Сисоєва, П. І. Сікорський, О. І. Смолюк, Т. С. Назарова, О. М. Пехота, Д. В. Чернігівський та ін.), які ототожнюють поняття «педагогічна технологія» з поняттям «навчальна технологія».

Педагогічна феноменологія – знання, що розглядає освіту як атрибут людського буття, педагогічний процес – «як буття людини в освіті», переклад штучної соціопедагогічної системи у природний стан.

Педагогічний експеримент – дослідницька діяльність з метою вивчення причинно-наслідкових зв'язків у педагогічних явищах.

Педагогічна взаємодія – 1) навмисні контакти педагога з дитиною (тривалі або тимчасові), метою яких є зміни в поведінці, діяльності і відносинах дитини; 2) безпосередня або опосередкована дія суб'єктів цього процесу один на одного, що породжує їх взаємну обумовленість і зв'язок, виступаючи як інтегруючий чинник педагогічного процесу, який сприяє появі особистих новоутворень у кожного з суб'єктів цього процесу.

Педагогічна творчість – активний процес, спрямований на пошук досконаліших форм навчально-виховної роботи, успішне вирішення педагогічних проблем, поліпшення якості навчання й виховання учнів.

Порівняння – 1) мислительна операція, засіб аналізу й синтезу пізнавальних об'єктів, який передбачає диференціювання ознак на основі їх зіставлення (однакові, схожі, відмінні); 2) дидактичний прийом, що передбачає зіставлення, коли виділяються ознаки, за якими має проводитися порівняння, і власне порівняння, коли визначається загальне й відмінне; розрізняють види порівняння за напрямом, складністю, способом проведення; 3) засіб створення образності.

Прес-конференція – пізнавальна творча справа-огляд, яку проводять як рольову гру-бесіду членів «делегації» з «представниками мас-медіа».

Принцип 1) основне початкове положення будь-якої теорії, вчення, науки, світогляду, організації; 2) внутрішнє переконання людини, його визначальне відношення до дійсності, норми поведінки й діяльності; 3) категорія педагогічного знання, наукове положення, яке, з одного боку, відображає пізнану і обґрунтовану закономірність, а з іншої – наказує, як правильно будувати процес виховання та навчання відповідно до пізнаної закономірності.

Принципи гуманізму – принципи, що визначають загальний характер відносин учителя й учнів. Людина, учень є головною цінністю у усим своїм внутрішнім світом, інтересами, потребами, здібностями, можливостями та здібностями.

Принципи індивідуально-особистого підходу – принципи, що визначають положення дитини в освіті й означають визнання її активним суб'єктом навчально-виховного процесу.

Принципи креативності – принципи, реалізація яких припускає створення умов для творчого розвитку як учнів, так і педагогів в атмосфері співпраці й співтворчості.

Принципи культуровідповідності – принципи, що визначають відношення між освітою та культурою як середовищем, що вирощує та живить особу, а також відношення між вихованням і людиною як людиною культури.

Принципи народності – принципи, що визначають народні традиції як основу виховання; вростання нового покоління в життя дорослих (самостійне освоєння дітьми культурних цінностей) і цілеспрямовану передачу культурного (господарського, духовного) досвіду старшими молодшим.

Принципи природовідповідності – принципи, що означають відношення до дитини як до частини природи, прагнення зробити учня з його конкретними особливостями й рівнем розвитку ядром будь-яких виховних відносин, що припускає його виховання в єдності та згоді з природою й турботу про екологічно чисте природне місце його існування та розвитку.

Принципи ціннісно-сміслової спрямованості – принципи, направлені на реалізацію сутнісної характеристики особово-орієнтованого утворення культурологічного типу, - створення умов для отримання кожним учнем сенсу свого навчання і життя.

Професійна готовність фахівця фізичного виховання та спорту представляє собою цілісний стан особистості, який відбиває якісні характеристики її спрямованості, свідомості, професійної позиції, рівня опанування професійними (фізкультурно-спортивними) діями та операціями.

Професійна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту виступає як єдність його теоретичної й практичної готовності й здібності здійснювати фізкультурно-спортивну діяльність.

Професійна діяльність фахівця фізичного виховання та спорту представляє собою цілісний феномен, який включає дві сторони: працю фізичну й працю розумову, які тісно пов'язані між собою в силу спільності вирішення завдань духовно-фізичного виховання молоді.

Професійна підготовка фахівця фізичного виховання та спорту в вищій професійній школі представляє процес становлення його особистості, розвитку

загальної, професійної й фізичної культури, що виступає запорукою та передумовою ефективності майбутньої професійної діяльності.

Професійно-педагогічна культура є системне інтегративне утворення фахівця, що виявляється у способах його творчої самореалізації у різноманітних видах професійно-педагогічної діяльності, спрямованих на засвоєння і створення професійно-педагогічних цінностей, технологій і здібностей особистості, є узагальненим показником його професійної компетентності й метою професійного самоудосконалення.

Професіоналізм – якісна характеристика суб'єкта праці, що відбиває високу професійну кваліфікацію і компетентність, різносторонніх ефективних умінь і навичок, у тому числі заснованих на творчих рішеннях.

Професійне становлення – це частина онтогенеза людини з початку формування професійних намірів до закінчення активної професійної діяльності, що передбачає формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих якостей та їх інтеграцію, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних шляхів якісного й творчого виконання діяльності відповідності з індивідуально-психологічними особливостями.

Проблема (від грец. – завдання, перешкода) - 1) у широкому сенсі – складне теоретичне або практичне питання, що потребує розв'язання, вивчення й дослідження; 2) ситуація діяльності, яка містить протиріччя наукового, організаційного або іншого характеру та являє перепони, що виникають при досягненні суб'єктом цілеспрямованого результату своєї діяльності; 3) конкретне знання про незнання, уявлення про вузлові завдання, які необхідно вирішити, про суттєві питання, на які потрібно знайти відповідь.

Прогнозування – науково обґрунтований прогноз будь-чого на основі наявних даних.

Проектування особи – науково обґрунтоване передбачення педагогом найбільш оптимальних результатів взаємодії в педагогічному процесі між загальними цілями виховання, конкретними педагогічними завданнями,

особистими цілями, з одного боку, а з іншого - умовами, засобами виховання й індивідуально-психологічними можливостями даного індивіда.

Р

Рефлексивна свідомість фахівця фізичного виховання та спорту відбиває здібності особистості до теоретичного осмислення логіки здійснення професійно-спортивної (професійної) діяльності та власних дій, їх моделювання, саморегуляції, самовдосконалення.

Рефлексивність – здатність особи виходити за межі власного «Я», осмислювати, вивчати, аналізувати будь-що за допомогою порівняння образу свого «Я» з будь-якими подіями, особами.

Рефлексія – здатність людини до самопізнання, вміння аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви, обґрунтовувати правильність своїх дій і зіставляти їх із суспільно значущими цінностями, а також з діями та вчинками інших людей.

Рефлексія педагогічна – здатність педагога дати собі й своїм вчинкам об'єктивну оцінку, зрозуміти, як його сприймають діти та інші люди, насамперед ті, з ким він взаємодіє в процесі педагогічного спілкування. В центрі рефлексії педагогічної – усвідомлення того, що саме учень сприймає та розуміє в особистості вихователя та стосунках із ним

Розвиток – цілеспрямоване накопичення інформації з подальшим її впорядкуванням, структуралізацією; процес послідовних, незворотніх зовнішніх і внутрішніх змін, характеризуючих перехід від нижчих рівнів до вищих; мета й результат виховання.

Розвиток особи – нарощування фізіологічних, психічних і соціальних новоутворень за рахунок освоєння людиною внутрішнього та зовнішнього потенціалу можливостей.

С

Самоактуалізація – 1) самостійна навчальна діяльність, зорієнтована на приведення знань, розумінь і умінь у відповідність до сучасних вимог; 2) процес втілення потенційних можливостей і здібностей індивіда в конкретних

результатах його наочної діяльності; 3) вищий рівень прояву духовного та творчого потенціалу особи, прагнення до повного виявлення й розвитку своїх особистисних можливостей; перехід із стану можливостей у стан дійсності.

Самовизначення – ступінь самооцінки себе; змістовна сторона спрямованості особи; визначення людиною себе в суспільстві як особистості, заняття нею активної позиції щодо соціокультурних цінностей і тим самим визначення сенсу свого існування (з орієнтацією на майбутнє).

Самовиховання – якість особистості, що виникає не тільки як продовження виховання, але й як якісна особливість, що закономірно виникає в ході діалектичного розвитку особи в сучасних умовах

Самоорганізація – властивість будь-якої системи до саморозвитку за допомогою надбудови, «вирощування» нових, більш життєстійких структур; процеси впорядкування, що відбуваються в системі за рахунок дії її зовнішніх і внутрішніх складових.

Самоорганізація педагогічна – здібність фахівця до «самовирощування» своїх внутрішніх ресурсів – особових структур свідомості, що додають гуманний сенс його діяльності.

Самореалізація – прагнення до визнання свого «Я» оточенням, самостійне створення умов для його повного прояву.

Саморегуляція діяльності – регуляція, що здійснюється людиною, як суб'єктом діяльності, спрямована на приведення можливостей людини у відповідність з вимогами цієї діяльності.

Саморозвиток – процес активної, послідовної, прогресивної й у цілому незворотної якісної зміни психологічного статусу особистості, можливий на певному ступені вікового розвитку, коли сформувались механізми саморегуляції.

Синергетика – теорія самоорганізації, формування впорядкованості в фізичних, біологічних, соціальних і педагогічних системах.

Синергетичний підхід – один із видів системного підходу, що описує багатовимірність сучасної педагогічної науки і як системи знань, і як феномена

культури та як соціального інституту. Синергетичний підхід припускає синтез історії та методології науки, розгляд розвитку регіональної педагогічної науки в історичній перспективі.

Системний підхід – метод, що вживається до аналізу об'єктів, маючих безліч взаємозв'язаних елементів, об'єднаних спільністю функцій і мети, єдністю управління й функціонування.

Ситуація успіху – суб'єктивний психологічний стан задоволення наслідком фізичної або моральної напруги виконавця справи, творця явища.

Сенс – внутрішня, глибинна основа будь-якої речі або явища, його суть, ядро. Сенс вкорінений у житті завдяки тому, що він розуміється й приймається людьми як живе знання. Це знання не може бути засвоєне. Воно може бути тільки побудоване самою людиною.

Смислотворчість – визначення й породження систем особистісних сенсів, опосередкованих перетворенням діяльностей відносин і спілкування в діяльність осмислення й творчості.

Соціалізація (від лат. *socialis* – громадський) – процес перетворення людської істоти на суспільний індивід, утвердження її як особистості, залучення до суспільного життя як активної, дієвої сили. Соціалізація передбачає взаємодію людини з соціальним оточенням, яке впливає на формування її певних соціальних якостей та рис, на активне засвоєння й відтворення нею певної системи суспільних цінностей (норм, зразків, знань, уявлень), що дозволяє індивіду функціонувати як члену суспільства. З іншого боку - процеси здобуття власного соціального досвіду й активного формування особистості.

Соціальне ставлення (соціалізація) – це процес засвоєння людиною соціального досвіду, норм, цінностей, ідеалів, які передбачають наявність організованих (управляємих) та неорганізованих впливів на особистість, процес влучення людини в соціальні зв'язки й відношення, а також відтворення цих відносин.

Співробітництво – узгоджена взаємодія людей, суб'єктів управління, що передбачає взаємну підтримку, взаємодопомогу, взаємну відповідальність і обмін послугами, спрямованих на досягнення злагоди й бажаного результату на тлі позитивних емоцій.

Спілкування – процес, суть якого полягає не лише у факті передачі та прийомі інформації, а й у виробленні нової інформації, загальної для людей, які спілкуються, що й народжує їх спільність.

Структура – сукупність стійких зв'язків між безліччю компонентів об'єкту, що забезпечують його цілісність і тотожність самого себе.

Структура готовності – цілісна властивість особи, що виступає як взаємопов'язана сукупність спонукальної та старанної регуляції, єдність вольових і інтелектуальних якостей, єдність особистісно-спонукального та професійно-виконавчого компонентів.

Суб'єкт – конкретний носій наочно-практичної діяльності та пізнання, носій активного.

Суб'єктний досвід – існуючий, наявний досвід особи; досвід життєдіяльності й самореалізації, що набуває дитина в ході спілкування, діяльності, пізнання, спостереження, ухвалення рішень, що стосуються свого життя, вчинків, переживань своїх успіхів і невдач, саморефлексії.

Суб'єктні властивості – властивості, що належать особистому досвіду конкретної людини без оцінки його істинності, науковості, несуперечності з позиції науково-історичного пізнання.

Суб'єктність - найбільш особистісна характеристика свідомості.

Суб'єкт професійної діяльності – це свідомо діюча особистість, яка володіє сформованими в процесі професійної освіти здібностями до проектування власної діяльності та реалізації (виконання) власного проекту, що передбачає самостійну постановку цілей професійної праці, свідомий та обґрунтований вибір засобів професійної діяльності й професійних відносин, здійснює постійний професійний саморозвиток, а також суб'єктивно включений у систему професійних відносин.

Т

Творчі здібності – вміння й можливості творчо виконувати певну діяльність, спрямовану на конкретний результат, з метою поліпшення будь-чого або будь-кого.

Творчість (креативність) – вища форма активності та самостійної діяльності людини. Творчість оцінюється за його соціальною значущістю й оригінальністю (новизною). Необхідно розмежовувати об'єктивну і суб'єктивну сторони творчості. З об'єктивної точки зору творчість визначається її кінцевим продуктом – науковим відкриттям або новизною наукового дослідження, винаходом, раціоналізацією, створенням художнього твору, розв'язанням нової задачі (математичної, лікувальної, педагогічної, виробничої тощо). З суб'єктивної точки зору, творчість визначається самим процесом творчості й наявністю психічних процесів, характерних для творчості, навіть якщо кінцевий продукт не має необхідної соціальної цінності та новизни. Передбачає наявність певних особистісних і процесуальних характеристик: здібностей, мотивів, умінь, уяви, інтуїції тощо.

Технологізація – цілісне впровадження інтенсивних технологій навчання та виховання – ознака інноватики в діяльності сучасних навчальних закладів.

Технологія – у виробничому процесі означає систему запропонованих наукою засобів, способів та алгоритмів, застосування яких забезпечує наперед визначені результати діяльності, гарантує отримання запланованого обсягу продукції певної якості.

Технологія навчання – відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах визначеного предмета, теми, питання технології. Вона близька до окремої методики, її ще можна було б назвати дидактичною технологією.

Технологія формування готовності студента – цілісна сукупність дій, операцій, що забезпечують результат.

У

Урок - форма організації навчальної роботи в школі, яка відбувається в межах точно встановленого часу за розкладом, з певним складом учнів для досягнення навчальних результатів; уроки мають різні структури залежно від мети, характеру матеріалу, вікових особливостей учнів; об'єднуються в систему за темами.

Урок нестандартний – урок, що має довільну структуру, не відповідає стандартним типам. Такому уроку притаманна оригінальність, незвичність, підвищена емоційність. До уроків нестандартних відносяться: урок-гра, урок-екскурсія, урок-концерт, урок-подорож, урок-аукціон тощо. Уроки нестандартні чергуються з уроками різних типів, вимагають попередньої підготовки.

Уміння – освоєні способи виконання дій із знаннями. Стаючи особистим досвідом, уміння набувають вигляду осмислених навичок педагогічної творчості.

Ф

Фізичне виховання визначається як соціокультурний вид практики, спрямованої на допомогу й сприяння в людині в засвоєнні своїх природніх сил та розвитку її культурного відношення до своїх фізичних можливостей та їх удосконалення.

Фізична досконалість характеризується як історично обумовлений ідеал фізичного розвитку й фізичної підготовленості людини, оптимально відповідаючий вимогам життя.

Фізична культура особистості представляє собою її фундаментальну цінність, виступає як якісне, системне, динамічне утворення особистості, що характеризується рівнем її фізичного розвитку й освіченості, усвідомленням способів дослідження цього рівня та виявленням у різноманітних видах фізкультурно-спортивної діяльності.

Філософія навчання й виховання – тлумачення сутності навчання й виховання, його принципів і цінностей як взаємодії загальнолюдського,

конкретно-історичного й національного компонентів культури в процесі становлення особистості та передачі їх культурологічних цінностей.

Функція – обов'язок, коло діяльності, призначення, роль.

Функції навчання – освітня, виховна, розвивальна: реалізується у взаємозв'язку.

Ц

Цивілізаційний підхід – 1) один з основних концептуальних орієнтирів педагогічного процесу; 2) спосіб осмислення дітей, засобів, механізмів, умов результатів виховання; 3) один із шляхів розкриття гуманістичної суті та перспектив світового педагогічного процесу.

Цілепокладання – фундаментальне поняття в теорії діяльності, широко використовуване в суспільних науках, пов'язане з вибором і визначенням мети як образу майбутнього результату діяльності. Цілепокладання - реальний інтегратор мети, засобів і результату в конкретну систему та є динамічною дією, що передбачає активне функціонування всіх чинників детермінації діяльності: потреб, інтересів, стимулів, мотивів тощо. Центральним моментом цілепокладання є визначення мети через засіб, оскільки мета, не визначена засобом, не є справжньою метою; на цій стадії вона - лише первісна опора у самій діяльності. Тільки доставши визначення через засіб, мета набуває завершеності й перетворюється на чинник людської діяльності.

Цінності освіти – ідеали, спрямовані на етичні орієнтири виховання та навчання: істина, добро, особа, користь, свобода, любов, творчість, вибір і ін. Цінності, як переваги (або відкидання) ідеалів диктуються відчуттями й приймаються свідомістю. Вони визначають те, до чого слід прагнути, відноситися з повагою, визнанням, пошаною.

Цінність – суспільна функція, що визначає роль, статусність, структуру та властивості особи; те, що відчуття людей диктують визнати таким, що стоїть понад усім і до чого можна прагнути, споглядати, відноситися з повагою, визнанням, пошаною.

Цінності фізичної культури, які виступають основою фізкультурно-спортивної та фізкультурно-педагогічної діяльності, відбивають ідеал духовно-фізичного розвитку й вдосконалення особистості; їх реалізація забезпечує біологічний потенціал життєдіяльності, розвиток емоційно-вольових якостей, соціальної активності та креативності особистості.

Ш

Школа – соціальний інститут; заклад загальної освіти, покликаний задовольняти освітні проблеми суспільства, особистості й держави.

Школа-комплекс – модель відкритої особистісно-орієнтованої освітньо-виховної системи з багатоаспектною диференціацією навчання й організацією додаткової освіти. Школа-комплекс припускає створення умов для якісного підвищення освіти, поліпшення психологічної комфортності кожної дитини.

Школи нового типу – навчальні заклади нового типу, до яких відносяться гімназії, ліцеї, коледжі, колегіуми

Я

Якість знань – характеристика результатів засвоєння знань, що включає різні ознаки: повноту, глибину, усвідомленість, систематичність, гнучкість, конкретність, узагальненість, які виявляються через багатоаспектний аналіз результатів засвоєння та застосування знань.